

พรหมชาติ มาตาปิตไร้

ในการฌาปนกิจศพ

นางมะลิ อุปกลิ่น

ณ เมรุวัดเกาะจาก ปากพนัง นครศรีธรรมราช

๒๒ เมษายน ๒๕๑๕

คำปรารภ

เนื่องจากโยมมารดา คือนางมะลิ อุปกลิ่น ได้ถึงแก่กรรมลง เมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ โดยถูกรถมอเตอรไซชนล้มลงศีรษะฟาดพื้น ขณะเดินข้ามถนนหน้าวัดพระมหาธาตุ นครศรีธรรมราช เพื่อไปนมัสการพระ-บรมธาตุ ถึงแก่กรรม ณ โรงพยาบาลนครศรีธรรมราช ในวันนั้นเอง นำความโศกเศร้ามาสู่บุตรธิดา ญาติมิตร และผู้คุ้นเคยเป็นอย่างมาก หลังจากนั้น ท่านเจ้าคุณกิตติวรประสาธน์ วัดพระมหาธาตุ และเจ้าคุณพระ-อมรมุนี วัดราชผาติการาม ซึ่งพักอยู่ที่วัดพระมหาธาตุ พร้อมพี่ชาย น้องและญาติมิตร ได้จัดการนำศพไปตั้งบำเพ็ญกุศล ณ วัดพระนคร หนึ่งคืนแล้วนำศพไปตั้งบำเพ็ญกุศลต่อ ณ วัดเกาะจาก เพื่อคอยข้าพเจ้าซึ่งได้ออกมาเยี่ยมและได้กลับไปถึงกรุงเทพ ฯ ในวันนั้นเอง หลังจากข้าพเจ้าได้เดินทางมาถึงวัดเกาะจากแล้วได้

บำเพ็ญกุศลอีกหนึ่งคืนก็บรรจุศพไว้ ณ วัดเกาะจาก และได้บำเพ็ญกุศล ๕๐ วัน ๑๐๐ วันเป็นลำดับ

ในโอกาสวันฌาปนกิจศพโยมมารดา ในวันที่ ๒๒ เมษายน ศกนี้ จึงได้จัดพิมพ์หนังสือ เพื่อเป็นอนุสรณ์ ซึ่งหนังสือนี้ ท่านเจ้าพระคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดราชบพิธ ได้กรุณามอบเรื่อง "บุคคลหาได้ยาก" ท่านเจ้าคุณพระสาสนโสภณ วัดบวรนิเวศวิหาร ได้กรุณามอบเรื่อง "พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอะไร" และเรื่อง "ศีล" กับทั้งพระอมรมุนี วัดราชผาติการาม ได้มอบเรื่อง "พระคุณของแม่" และมีพระธรรมเทศนาอีก ๓ กัณฑ์ มาจัดพิมพ์รวมเป็นเล่มเดียวกัน เพื่อเป็นธรรมบรรณาการ แด่ท่านที่มาร่วมพิธีฌาปนกิจศพโยมมารดาครั้งนี้

กุศลอันใดอันจะพึงเกิดขึ้นจากการพิมพ์หนังสือนี้ ขอกุศลอันนั้นจงเป็นพลวปัจจัยอำนวยวิบากสมบัติแด่โยมมารดา ผู้ล่วงลับไปแล้ว หากโยมมารดาหยั่งทราบด้วยญาณวิถีใด ๆ ขอจงปลาบปลื้มปีติ และอนุโมทนา

สาธุการประสบสุขสำราญตามสมควรแก่คติวิสัย ในสัมปรายภพนั้น ๆ ทุกประการ

พระโศภนคณาภรณ์

วัดบวรนิเวศวิหาร

๑๔ *เมษายน* ๒๕๑๕

มารดานุสสรณียพจน์

พ่อดับลับเล่ห์โอ้ โพธิ์ใบ หักเอย
แม่ดับลับเล่ห์ไทร ทรุดล้ม
หมดแม่หมดพ่อใจ จุกเจ่า เศร้านา
โอ้สลดหมดแล้วหร้ม เริดร้างแรมโรย

◎ พ่อไปไผ่ถึงพ่อ ห่อเหี่ยวใจจำไห้โหย
จุกเจ่าเศร้าแดโดย ดวงจิตผิ้นทุกวันคืน
ไร้พ่อก็ไร้ร่ม โพธิ์งามสมตรมตรอมกลืน
โพธิ์เอ๋ยเคยยั้งยืน กลับนอนพื้นราบผืนดิน
หงอยเหงาเศร้าดวงแด คะนึงแลเหลียวถวิล
นึกพ่อผ่อใจจินต์ รินน้ำตาเวลานอน
มีแม่แลแล้วอุ่น เหมือนขุนไทรใกล้ศิงขร
รากย้อยค่อยเอนนอน ช้อนหัวให้สุขไสยา
อนาถเกินคาดการณ์ แม่ลับปราณลาญสังขาร์
ด่วนดับลับชีวา คราไม่ควรด่วนจากไป

เหมือนไทรใหญ่โค่นล้ม หมดใบร่มสมอาศัย
จุกเจ่าเศร้าดวงใน ทั้งโพธิ์ไทรประลัยลา

พฺรหฺมาติ มาตาปิตโร ปวุตฺตา
เตสํ มตานํ น ภเวยฺย พฺรหฺมา
โส ทุกฺขิโต โย กปโณ ภเวยฺย
ยสฺมา อยํ นตฺถิ อิมสฺส ฉายา

พ่อแม่เสมือนศักดิ์ วรอัครพรหมา
เหตุพรหมวิหารา กละแม่น ณ แดนพรหม
เมื่อดับมิกลับร่าง ก็ระคางระคายขม
เพียงโลกบ่มีพรหม ก็จะจม ณ ไภยัน
ไร้พ่อก็ภัยแปล้ นิรแม่ก็ภัยพัน
เหมือนจร ณ ตอนวัน นิรฉายะครองเศียร
ดนูจะกล่าวบท ถวิรสจะแนบจะเนียน
จะแทนประทีปเทียน และก็ธูปมาลิกรอง
กระเกริ่นเจริญศัพ– ทสดับเสนอสนอง
สนับสนุนปอง ปุชิตาคุณานุกรม
แสดงแถลงคุณ บิตุสุนทรานิยม

และคุณพระแม่สม ระบุย่อก็พอนุสนธิ์
มารดาบิดาเรา คุณะเท่าสุเมรุบน
หนักเท่ากะภูดล และพิศาลนภาก็เทียม
หนักสุดสมุทรา ชลสาก็เต็มและเบี่ยม
รักใคร ณ บุตรเตรียม อุระรักสมัครสมาน
เอ็นดูและชูช่วย ฤดิด้วยมิร้าวมิราน
กอปร์เอกอุเบกษ์มาน ถิรยุตติธรรมประคอง
เลี้ยงลูกถนอมทนุนิรัน– ดระมั่นมิมัวหมอง
เหนื่อยยากพิบากก็มนะปอง ศุภอรรถสวัสดี
สอนสั่งมิให้ปะทะคละปา-ปะจะพาลุกาลี
ใดงามก็นำและแนะทวี พจิสอนมิผ่อนปรน
ให้ร่ำและเรียนศิลปศาส· ตระมิขาดวิชากล
แม้ท่านจะยากและชนะจน ก็อุสาหะเกื้อกูล
มอบทรัพย์สิควรสมยะมอบ ผิวะชอบก็เพิ่มพูน
คู่ครองเหมาะกันก็อนุกูล ธ เสาะหาเพราะการุณ

◎ นี่คือพ่อแม่ พระคุณใหญ่แท้ เกินแก้พจน์หนุน

อุตส่าห์หาลูก ฝังปลูกมวลคุณ
จงใจเจือจุน อุดหนุนลูกยา
เพราะหวังประการ ประกอบกิจสาร สถานเบญจา
เราเลี้ยงลูกแล้ว มิแคล้วลูกมา
เลี้ยงเราสุขา เมื่อคราแก่วัย
เมื่อมีธุระ กิจจาลูกจะ กระทำแทนไว
ลูกจะสืบทรวง วงศ์ตระกูลไป สถิตอยู่ใน ไผทนิรันดร์
ลูกจะน้อมรับ มรดกทรัพย์ มิกลับเหหัน
เมื่อเราแตกตาย วอดวายชีวัน ลูกจะพากัน หมั่นทำบุญญา
อุทิศกุศล ก่อสร้างทางผล ปรนให้มารดา
บิดาสุขี ดังนี้จึงปรา- รภปรารถนา บุตราบุตรี
◎ แม่เขาก็ส่วนเขา แต่แม่เราของเราซี
เลี้ยงเราเผ้าปรานี มิมีบ่นทนยากเย็น
ยากแย่แม่อุตส่าห์ เลี้ยงลูกมาผ่าลำเค็ญ
ตรากตรำก็จำเป็น มิเว้นการงานสู้ทน
ยากไร้ไม่ปริคำ เลี้ยงลูกจำเริญทุกคน
ดวงแดแม่ผึกฝน ให้สนใจในวิชา

ฝึกหัดประหยัดออม ถนอมทรัพย์ที่รับมา
เราจนนะลูกนา อย่ามือเติบกำเริบใจ
ชาวสวนมวลชาวนา ใช่จะว่ารวยเมื่อไร
หากินบนถิ่นไทย อาศัยเพียงเลี้ยงปากท้อง
วิชาสารพัน จงขยันหมั่นเรียนปอง
วิชาดีกว่าทอง เงินของแม่แลบิดา
ลูกมากแม่ปากเบื่อย แม่เหน็ดเหนื่อยเพราะลูกยา
ลูกปลอดรอดชีวา เพราะมารดาเลี้ยงปรือปรน

◎ บัดนี้แม่แน่นิ่งยิ่งอนาถ
สิ้นชีวาตม์สิ้นเศษตามเหตุผล
เกิดแล้วดับกลับกลายมลายชนม์
ไม่คงทนเหลือล้ำค้ำโลกา
เคยถนอมกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงพิทักษ์
เคยฟูมฟักประคองสุดมองหา
เคยสอนสั่งหวังจรัสวัฒนา เคยพูดจาไขขานสมานใจ
บัดนี้สิ้นวิ่นแหว่งเหือดแห้งหมด
สูญสิ้นพจน์สิ้นปราณไปฐานไหน

สูญสิ้นร่างจางซามิช้าไว   จะถูกไฟเผาเชื้อมิเหลือเลย
ลูกทุกคนก่นเผ้าแต่เศร้าโศก
แสนวิโยคครวญหานิจจาเอ๋ย
ทุกเช้าค่ำช้ำใจไปจนเคย   กระไรเลยช่างเป็นเช่นนี้นา
ถึงแม้รู้อยู่ว่าเกิดมาแล้ว
ไม่คลาดแคล้วที่พังสิ้นสังขาร์
ก็โศกเศร้าเผาทรวงหน่วงอุรา
เหมือนศิลาทับถมระบมทรวง
ไม่นานนักจักหายกายแม่แล้ว
ยิ่งทุกข์แน่วหนักช้ำระกำหลวง
จะถูกไฟไหม้พรากจากแดดวง
ลูกเหลือหวงเสียดายกายมารดา
◎ พระเพลิงเรืองประเทืองรอง
จะต้องไหม้ ณ กายา
จะย่อยยับจะดับซา   จะสูญซากสิจากเรา
มินานกายจะหายเกลี้ยง   พระคุณเที่ยงสถิตเนา
จะเตือนใจคณาเรา   ระลึกปองสนองคุณ

ดนูขอมนัสแม่ ประสบแน่ ณ สุขสุนทร์
สวรรค์ยางค์เพราะสร้างบุญ ประพฤติธรรมพระสัมมา
สถิตสบ ณ ภพใด ผิทราบไว้ว่ะบุตรา
สมานสร้างสุบุญญา อุทิศเพิ่มเฉลิมศรี
ก็จุ่งโมทนาการ ประสบศานติเปรมปรีดิ์
ณ สุดท้ายก็ให้มี นิพพานเลิศประเสริฐสม
ประสานบทสุพจน์พากย์ กวีฝากกถารมภ์
ประทีปธูปและเทียนกลม ประสมปองสนองคุณ

จากลูก ๆ ของคุณแม่

นางมะลิ อุปกลิ่น

พ. ศ. ๒๔๔๑ – ๒๕๑๔

ประวัติ

นางมะลิ อุปกลิ่น เป็นบุตรีของนายทอง นางบุญช่วย ในสกุล ทองยวน เกิดวันอังคาร เดือน ๘ ปีจอ พ. ศ. ๒๔๔๑ ณ บ้านปากคลอง ตำบลเกาะทวด อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีพี่น้องรวม ๗ คน

๑. นายกันต์ ทองยวน (ถึงแก่กรรม)

๒. นางมะลิ อุปกลิ่น (ถึงแก่กรรม)

๓. นางรอด

๔. นายเกิด ทองยวน (ถึงแก่กรรม)

๕. นางทองมี

๖. นางบุตร

๗. นางลภ

ในสมัยก่อนการศึกษายังไม่เจริญ จึงได้ศึกษาอบรมอยู่กับบ้าน โดยมีบิดามารดาเป็นผู้อบรมสั่งสอนเกี่ยวกับจรรยามารยาทการปฏิบัติตนอันเป็นหน้าที่ของแม่ที่ดี

และหลักธรรมอันควรประพฤติปฏิบัติ ซึ่งข้อนี้คุณโยมได้ยึดมั่นและปฏิบัติตามตลอดมา.

เมื่อคุณโยมอายุได้ ๒๐ ปี ได้ทำการสมรสกับนายปั้น อุปกลิ่น ซึ่งเป็นคนตำบลเดียวกัน คุณโยมบิดาได้อยู่ร่วมกับคุณโยมมารดา ได้เพียง ๔๐ ปี ในที่สุดลูก ๆ ก็ต้องเศร้าใจอย่างใหญ่หลวง ในเมื่อคุณโยมบิดาได้ถึงแก่กรรมด้วยโรคหัวใจวายในทันทีทันใด เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน พ. ศ. ๒๔๙๕ ซึ่งขณะนั้นข้าพเจ้าได้ไปอยู่จำพรรษา ณ วัดบวรนิเวศวิหาร พระนครเพื่อศึกษาภาษาบาลี ก็ได้รับโทรเลข ซึ่งเป็นฉบับแรกในชีวิต ข้อความย่อ ๆ ว่า "โยมบิดาเสียแล้ว เผาแล้วไม่ต้องไป" ข้อความเพียงเท่านี้ แทบจะล้มทั้งยืน นำความโศกเศร้ามายังข้าพเจ้าเป็นอย่างมาก และข้าพเจ้าก็มิได้มีโอกาสสนองความกตัญญูกตเวทีต่อบิดาผู้บังเกิดเกล้าร่วมในพิธีฌาปนกิจศพเลย เพียงแต่ได้บำเพ็ญกุศลอุทิศให้เท่านั้น.

คุณโยมบิดา คุณโยมมารดา มีบุตรธิดารวม ๕ คน

๑. นายบึ่น อุปกลิ่น

๒. นายแก้ว อุปกลิ่น

๓. พระโศภนคณาภรณ์ (แบน)

๔. นางระเบียบ นวลศรี

๕. นางจิบ อุปกลิ่น

คุณโยมมารดามีนิสัยโอมอ้อมอารีย์เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อบุตรธิดา ญาติพี่น้อง ตลอดถึงมิตรสหาย และเป็นผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสยึดมั่นในพระรัตนตรัย ได้ทำบุญตักบาตรถือเป็นกิจวัตรประจำวัน ทุก ๆ วันธรรมสนะไปวัดรักษาศีล ฟังพระธรรมเทศนามิได้ขาด และยังบริจาคทรัพย์ในพระพุทธศาสนาอันเป็นการกุศลตลอดมาตามกำลังทรัพย์อันจะพึงมี นอกจากนี้ยังได้ไปนมัสการพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช ถือเป็นกิจสำคัญยิ่งอย่างน้อยปีละสองครั้ง คือ วันมาฆบูชา และวันวิสาข-บูชา ในสมัยก่อนถนนปากพนัง นคร ยังไม่มี ต้องอาศัยเรือและเดินเท้าไปจังหวัด สมัยเมื่อข้าพเจ้ายังเป็นเด็กได้เคยร่วมเดินทางไปนมัสการพระบรมธาตุหลายครั้ง โดย

ใช้เรือเป็นพาหนะ แจวไปบ้าง พายไปบ้าง และถ่อไปบ้าง โดยใช้เวลาหนึ่งวันเต็ม ๆ จึงจะถึงนคร แล้วพักที่นครหนึ่งคืนหรือสองคืน จนกระทั่งในที่สุดวันวิสาขบูชาสุดท้ายที่คุณโยมจะไปนมัสการพระบรมธาตุก็มาถึง คือวันที่ ๙ พฤษภาคม พ. ศ. ๒๕๑๔ คุณโยมได้ไปนมัสการพระบรมธาตุดังที่เคยปฏิบัติทุก ๆ ปี ครั้นไปบูชานมัสการพระบรมธาตุเพลาบ่ายแล้วกลับออกมาเพื่อไปเยี่ยมหลานซึ่งอยู่ไม่ห่างนัก ครั้นได้เวลาก็ตั้งใจจะไปเวียนเทียนพร้อมด้วยญาติอีก ๒ คน ขณะเดินข้ามถนนหน้าวัดพระบรมธาตุ ในมือถือดอกไม้ธูปเทียน จิตใจจดจ่อต่อองค์พระมหาธาตุเจดีย์ ด้วยหมายใจจะไปเวียนเทียน พอถึงกึ่งกลางถนน รถมอร์เตอร์ไซก็บึ่งมาด้วยความเร็วสูง ชนล้มลง ศีรษะฟาดพื้น ผู้ที่ร่วมเดินทางมาด้วยก็นำส่งโรงพยาบาลนครศรีธรรมราชในทันที นายแพทย์ได้พยายามรักษาจนสุดความสามารถคุณโยมก็ได้จากไปโดยไม่มีวันกลับ หลังจากมาถึงโรงพยาบาลประมาณชั่วโมงเศษท่ามกลางบุตรธิดา

ญาติมิตร (เว้นข้าพเจ้า) ด้วยอาการอันสงบ นำความเศร้าโศกมาสู่บุตรธิดา และญาติมิตรอย่างสุดซึ้ง คำนวณอายุนับโดยปีนี้ได้ ๗๓ ปี

เรื่องในเล่ม

บุคคลหาได้ยาก

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (วาสน) วัดราชบพิธ

เรียบเรียง

เมื่อเวลาเรามีอารมณ์สบาย ขอให้ลองนึกย้อนถึงตัวของเราเองดูว่า เราเกิดมาเป็นคนกับเขาได้อย่างไร ลำพังตัวเราเองคนเดียวคงไม่สามารถปั้นตัวเราขึ้นมาได้ หรือหากปั้นขึ้นมาเองได้ การอยู่กิน ผ้านุ่งห่ม ข้าวปลาอาหาร บ้านเรือน เราคงไม่สามารถหามาใช้สอยด้วยลำพังตนเองได้ทุกอย่าง แต่ที่เรากำลังมีชีวิตทำมาหากิน มีอาหารบ้านเรือนอยู่พอสมควรในปัจจุบันนี้ได้ ก็เพราะอาศัยผู้อื่น ๆ เริ่มแต่ พ่อแม่ ญาติ พี่น้องเพื่อนฝูง ช่วยเหลือเจือจานมาด้วยกันทั้งนั้น ลำพังตัวคนเดียวแท้ ๆ จะมีชีวิตอยู่ไม่ได้เลย

นึกดูตั้งแต่จะเกิดมาเป็นตัวตน เราเกิดได้เองเมื่อไร ต้องอาศัยท้องแม่เกิดมาด้วยกันหมด และลำพังแม่คนเดียว ลูกก็เกิดไม่ได้ ต้องอาศัยธาตุพ่อร่วมด้วย

ที่เขาเล่าว่ามีคนเกิดในดอกบัวบ้าง เกิดในกระบอกไม้บ้างนั้น เป็นนิทานเล่าพอให้ฟังเพลิน ๆ เท่านั้น ไม่จริงจังอย่างไร ฉะนั้นจึงควรเข้าใจว่า จะเกิดเป็นคนได้ต้องอาศัยพ่อแม่เป็นผู้ให้กำเนิดเกิดมา ท้องแม่คล้ายเป็นโรงงานสร้างตัวลูก พ่อเหมือนผู้เริ่มเปิดเครื่องจักรโรงงาน อย่างเครื่องสีข้าว เครื่องฉุดระหัด เครื่องเรือหางยาว ต้องมีคนเปิดเครื่องจึงจะเดินได้ ฉะนั้น เมื่ออยู่ในท้องแม่ จะค่อยเจริญเติบโตขึ้นวันละเล็กวันละน้อย เหมือนแม่ได้เริ่มเลี้ยงลูกด้วยเลือดในกายตนเป็นลำดับมา จนกว่าจะครบกำหนดเวลาประมาณ ๒๘๐ วันนับว่าโตเต็มที่ จะอยู่อีกต่อไปไม่ได้ จึงต้องคลอดออกจากท้องแม่ แม่ก็อุ้มชูเลี้ยงดูถนอมกล่อมเกลี้ยงด้วยน้ำนมของตน จนกว่าจะเติบโตสามารถรับอาหารอย่างอื่นได้ ส่วนพ่อก็ทำหน้าที่คุ้มครองป้องกันภายนอกหาทรัพย์สินเงินทองสำหรับอุปถัมภ์บำรุงแม่และลูก จะได้อยู่เย็นเป็นสุขตามอัตภาพ กว่าลูกจะเติบโตมีความรู้ความสามารถพอเลี้ยงตัวเอง ก็นับว่า ต้องอาศัยหยาด

เหงื่อแรงงานของพ่อแม่ที่ยอมเสียสละเพื่อลูกแต่ละคน มิใช่จำนวนเล็กน้อยเลย ทั้งนี้กล่าวถึงน้ำใจพ่อแม่ธรรมดาสามัญทั่วไป ยกเว้นพ่อแม่ชนิดใจยักษ์ ผิดมนุษย์ธรรมดา

ถึงตอนนี้ จะเห็นได้ว่า ลูกแต่ละคน ที่กว่าจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่มาได้ ต้องอาศัยกำลังเลี้ยงดูอุปถัมภ์บำรุงจากพ่อแม่เป็นหลักใหญ่ เพราะยังไม่สามารถเลี้ยงตัวเองได้สะดวก นอกจากนี้ ก็อาศัยปู่ ย่า ตา ยาย พี่ ป้า น้า อา ญาติมิตร ร่วมช่วยอุปการะเลี้ยงดูด้วย ชีวิตจึงดำเนินมาด้วยความสวัสดี เจริญวัยใหญ่โตตามฐานะ พระพุทธเจ้าจึงทรงยกย่องพ่อแม่ว่าเป็นครูคนแรกของลูกที่ช่วยสอน นั่ง นอน ยืน เดินเป็นต้น แก่ลูกมาก่อนใคร ๆ และเป็นผู้มีพระคุณยิ่งใหญ่ของลูกที่ได้เลี้ยงดูอุปการะด้วยความรักสงสารตั้งแต่อยู่ในท้องแม่ ตลอดถึงเติบโตไม่มีใครจะมีบุญคุณแก่ลูกลบล้นเกินกว่าพ่อแม่ ท่านจึงเรียกพ่อแม่ว่าเป็นบุพพการี คือผู้มีอุปการะบุญคุณแก่ลูกก่อนใคร ๆ ในชีวิตของลูกแต่

ละคนต้องมีพ่อแม่เป็นผู้มีบุญคุณยิ่งใหญ่กว่าคนอื่นทั้งสิ้น นับเป็นผู้มีอุปการะก่อนชั้นเอกอุ หรือชั้นที่ ๑ ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้

ในชีวิตของลูกทุกคน เมื่อเจริญเติบโตขึ้นตามลำดับแล้วมิใช่จะได้รับอุปถัมภ์บำรุงเฉพาะพ่อแม่ญาติเท่านั้น ยังได้รับอุปการะจากบุคคลที่มีความสำคัญในชีวิตรองจากพ่อแม่อีกชั้น ๑ คือครูบาอาจารย์ เพราะเป็นธรรมดาของชีวิตทุกคน จะต้องมีศิลปะวิชาความรู้เพื่อเป็นอาชีพใช้ประกอบการทำมาหากินเพิ่มอีกด้วย จะไม่ศึกษาวิชาความรู้หรือมีความรู้น้อย มีความรู้ต่ำ การเลี้ยงชีวิตจะฝืดเคืองลำบากยากแค้นต้องออกกำลังแรงกายทรหดอดทนตรากตรำมาก วิชาความรู้จึงเป็นสิ่งจำเป็นของชีวิตอีกประการหนึ่ง

ผู้ที่มีน้ำใจดี มีเมตตา กรุณา แนะนำสั่งสอนวิชาความรู้ เช่นวิชาหนังสือ วิชาเลข การฝีมือ การปลูกผักสวนครัว เป็นต้น ที่บัดนี้มีสถานสอนเป็นโรงเรียนประชาบาล โรงเรียนเทศบาล โรงเรียนราษฎร์อยู่

ทั่วไป ผู้ทำหน้าที่ฝึกสอนนี้แหละ เรียกว่าครูบาอาจารย์ หรือผู้ที่แนะนำสั่งสอนความรู้ประการอื่น นอกจากในโรงเรียน ก็ถือว่าอยู่ในฐานะครูอาจารย์ด้วยเหมือนกัน พระพุทธเจ้าจึงทรงจัดผู้ทำหน้าที่ฝึกสอนวิชาความรู้ในฐานะครูอาจารย์ ว่าเป็นผู้มีอุปการคุณแก่ศิษย์มาก่อน รองจากพ่อแม่ นับเป็นชั้นที่ ๒

ในชีวิตของคนเรา มิใช่จะมีผู้ที่ต้องเกี่ยวข้องอุปการะช่วยเหลือแต่เพียง ๒ ประเภท คือ พ่อแม่ ครูอาจารย์นี้เท่านั้น ยังต้องอาศัยบารมีของหัวหน้าหมู่ชั้นสูงสุดปกครองป้องกัน บำบัดทุกข์ บำรุงสุข เพื่อความร่มเย็นเป็นสุขแก่ราษฎรผู้พึ่งบารมีอีกชั้น ๑ ในบัดนี้ ก็คือ พระมหากษัตริย์ หรือที่เรียกรู้ทั่วไปว่าพระเจ้าอยู่หัวซึ่งพระองค์จะปกแผ่พระมหากรุณา โดยทางสภาผู้แทนราษฎรให้รับหน้าที่บำบัดทุกข์ บำรุงสุข ต่างพระเนตรพระกรรณ ดังที่มีเจ้าหน้าที่คอยควบคุมดูแล ปกครองประจำตามลำดับจากตำแหน่งที่ใกล้ชิดกับราษฎรขึ้นไป คือผู้ใหญ่บ้าน กำนัน อำเภอ จังหวัด

กระทรวง รัฐมนตรี เหล่านี้ ล้วนแต่เหมือนมาปฏิบัติหน้าที่เป็นหูเป็นตาแทนพระองค์ทั้งนั้น เพราะลำพังพระองค์ไม่สามารถจะตรวจตราสารทุกข์ สุขสบายของราษฎรได้ทั่วถึง พระมหากษัตริย์เป็นมิ่งขวัญเชิดชูของประเทศชาติ ทางพระศาสนาจึงยกไว้เป็นบุคคลในชั้นบุพพการี ผู้ทำอุปการะก่อนแก่ประชาราษฎรอีกชั้น ๑ นับเป็นชั้นที่ ๓

ในชั้นที่ ๔ อันเป็นข้อที่สุด หมายถึงพระพุทธเจ้าผู้เป็นเจ้าของศาสนาพุทธ ซึ่งผู้มีความเลื่อมใสต่อคำสั่งสอน จะมีความเคารพนับถือเป็นที่เคารพอย่างสูงสุด ยกย่องว่าเป็นบุพพการี ผู้มีอุปการะก่อนของพุทธศาสนิกชน คือคนที่นับถือพุทธศาสนา ด้วยประชาชนชาวไทยเราได้ยอมรับนับถือว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่าพระธรรม มาเนิ่นนานนับพันปีเพราะเหตุว่าเป็นคำสอนที่ดี มีเหตุมีผล สามารถชักจูงผู้ประพฤติตามให้ถึงความสุขจำเริญมั่งคั่งสมบูรณ์ได้จริงใครทำดีตามคำสอนก็ได้รับผลดีด้วยตนเองจริง ใครทำ

ชั่วทำบาป ก็ได้รับผลบาป ตกทุกข์ได้ยากด้วยตนเองจริง ท่านจึงยกย่องว่า พระพุทธเจ้าเป็นบุพพการีได้แนะนำประชาชนให้ได้รู้บาปบุญคุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนมาก่อน แม้พ่อแม่ ครูอาจารย์ และพระมหากษัตริย์ก็ต้องยอมรับว่า พระพุทธเจ้า พระสงฆเจ้า เป็นบุพพการี ของตน ๆ อีกด้วยเหมือนกัน

ตามที่ชี้แจงมานี้ นับว่าผู้ที่มีอุปการะก่อน คือทำคุณประโยชน์ เช่น แนะนำสั่งสอนอบรมตามลำดับในชีวิตมีเป็น ๔ จำพวก คือ พ่อแม่ ๑ ครูอาจารย์ ๑ พระมหากษัตริย์ ๑ พระพุทธเจ้า ๑ นับว่าเป็นชั้นผู้ใหญ่

ส่วนในฝ่ายผู้น้อย ได้แก่ลูกหญิงชาย ศิษยานุศิษย์ ราษฎร พุทธศาสนิกชน เมื่ออยู่ในฐานะเช่นไร ก็ต้องฝึกฝนอบรมน้ำใจ ระลึกมั่นคงอยู่ในบุญคุณของบุพพการีนั้น ๆ เสมอ ไม่มีเวลาลืมเลือนจนตลอดชีวิต เรียกตามบาลีว่า กตัญญู ได้แก่ระลึกรู้ถึง

อุปการคุณที่ท่านได้กระทำแก่ตนมาแล้ว และกตเวที แสวงหาโอกาสตอบสนองอุปการคุณแก่ท่านตามกำลังสามารถไม่เพิกเฉยละเลยเสีย หรือที่ชอบเรียกรวมเป็นคำเดียวกันว่า กตัญญูกตเวที ก็มีความหมายถึงบุคคลชั้นน้อยอย่างเดียวกัน

น้ำใจคนที่มีอยู่ตามลักษณะ กตัญญู กตเวทีนี้ ทางพระศาสนายกย่องว่า มีเครื่องหมายของคนดีส่อแสดงให้เห็น เพราะการระลึกรู้ถึงอุปการคุณของท่านผู้มีพระคุณ เช่น พ่อแม่ เป็นต้น นับเป็นกิริยาอาการคิดนึกที่ดี ไม่ใช่ริษยา อาฆาต คิดลักคิดขโมย เรื่องที่นำมาคิด ก็เป็นเรื่องที่ดี ได้แก่เก็บเอาความดีของท่านมาคิดถึง ย่อมเป็นตัวอย่างที่สามารถน้อมนำให้ประพฤติตามแบบฉบับความดีของท่านบ้าง จึงเท่ากับว่า น้ำใจที่มากด้วยกตัญญูนั้น เป็นการทำความดีให้แก่ตนนั่นเอง ยิ่งไม่เพียงแต่คิดนึกอยู่เท่านั้น พอมีโอกาสช่องทางตอบสนองพระคุณท่านได้เมื่อใด เป็นลงมือกระทำทันทีเมื่อนั้น ไม่มีการผลัดวันประกันพรุ่ง การลง

มือกระทำตอบสนองพระคุณ คือ กตเวทีนี้ เป็นการแสดงความดีให้ปรากฏ ซึ่งเป็นช่องทางผูกพันให้ได้รับอุปการคุณยิ่ง ๆ ขึ้น ก่อนแต่ความรักเคารพนับถือเอื้อเฟื้อเจือจานแก่กันและกันตลอดไป ครอบครัวไหนที่คนในครอบครัวต่างมีน้ำใจดี ยึดมั่นอยู่ในหลักกตัญญูกตเวที พร้อมเพรียงตลอดทั่วกันแล้ว จะเป็นครอบครัวที่สงบสุข เหมือนแดนสวรรค์ในเมืองมนุษย์ทีเดียว ไม่จำต้องกล่าวถึงหมู่คณะที่กว้างขวางออกไป เป็นหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ประเทศ ย่อมจะอยู่ดีกินดี สงบสุขทั่วกัน

แม้จะเห็นคุณค่าของกตัญญูกตเวที มีคุณประโยชน์มากหลายเพียงไร ถึงกระนั้น นิสัยเห็นแก่ตัวจัด มุ่งลาภมุ่งผล มุ่งความร่ำรวย มุ่งความยิ่งใหญ่ให้แก่ตนฝ่ายเดียว ก็ยังคอยแทรกแซงเกียดกันขัดขวางอยู่เสมอ แม้ตนเองจะชอบพอยินดีนิยมในบุคคลที่แสดงน้ำใจกตัญญูกตเวทีต่อตนสักเพียงไร แต่ตนก็ไม่ปรารถนาแสดงกตัญญูกตเวทีแก่ใครดีแต่จะเป็นฝ่ายแบมือรับข้าง

เดียว ไม่มีการยื่นมือให้บ้างเลย เช่นนี้ ทางพระศาสนาถือว่าทำบาปประการหนึ่ง เพราะขาดการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ยากที่ใครจะคบหาสมาคมด้วย

กตัญญู รู้อุปการะที่ท่านทำแล้ว กตเวที หาโอกาสตอบสนองอุปการะของท่าน ทั้ง ๒ ลักษณะนี้ ว่าโดยทั่วไป ก็ถือว่าเป็นคุณความดี ที่คนดีทั่วไปจะต้องฝึกฝนอบรมไว้ประจำอัธยาศัย เพราะเป็นการสร้างคุณงามความดีของตน ร่วมกับคุณงามความดีของท่าน เหมือนความดีบวกกับความดี ผลย่อมปรากฏเป็นดีมาก ดียิ่งโดยส่วนเดียว

ลักษณะของบุคคลจึงมี ๒ ประเภท คือ บุพพการี บุคคลผู้ทำอุปการะก่อนประเภท ๑ กตัญญูกตเวที บุคคลผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทนประเภท ๑ บุคคลทั้ง ๒ ประเภทนี้ท่านรวมเรียกเป็นหัวข้อว่า บุคคลหาได้ยาก ซึ่งได้นำไปเป็นชื่อเรื่องอยู่หน้าปก มีข้อความที่ควรชี้แจงดังต่อไปนี้

ก่อนอื่น คงเกิดความสงสัยชวนให้ย้อนถามขึ้นว่า

บุคคลชั้นบุพพการีเช่นพ่อแม่เป็นต้น ก็มีปรากฏอยู่ทั่วบ้านทั่วเมือง บุคคลชั้นกตัญญูกตเวที เช่นลูกหญิงชายเป็นต้นก็มีอยู่เกลื่อนกลาดเช่นกัน ทำไมท่านจึงเรียกว่าบุคคลหาได้ยาก จะว่าหาชนิดที่มีรูปร่างสวยงามเป็นเลิศได้ยาก หาชนิดที่เฉลียวฉลาดเป็นเลิศ หรือหาที่ร่ำรวยทรัพย์สินเงินทองเป็นเลิศได้ยาก มีความมุ่งหมายอย่างไรกันแน่ ความสงสัยที่เกิดขึ้นอย่างนี้ นับว่าควรชมเชยแสดงว่าเอาใจใส่ ใคร่อยากรู้ ถ้าไม่มีอะไรสงสัย ก็อาจแสดงไปในเชิงว่า เข้าใจความมุ่งหมายแจ่มแจ้งตลอดแล้วก็ได้ หรืออมภูมิชนิดตากระทู้หูกระทะ สักแต่ว่าพบเห็นแล้วก็ผ่านเลยไป ไม่มีข้อสะกิดเตือนความรู้ความเข้าใจอย่างไรก็ได้

การที่ท่านยกบุคคลชั้นบุพพการีกับชั้นกตัญญูกตเวทีทั้ง ๒ ประเภทนี้ มารวมเรียกว่า บุคคลหาได้ยากนั้นท่านไม่ได้มุ่งหมายถึงรูปร่างหน้าตา ความเฉลียวฉลาดความร่ำรวย หรือจำนวนของบุคคลนั้น ๆ ดอก ท่านมุ่งหมายถึงคุณสมบัติดีงามในนิสัยใจคอของบุคคลนั้น

เป็นหลักใหญ่ หรือว่ามุ่งถึงความประพฤติที่เหมาะสมกับชั้นหน้าที่หรือฐานะของแต่ละฝ่ายเป็นจุดประสงค์

ความยากที่จะได้พบนั้น แต่ละชั้น อยู่ที่จะหาผู้ประพฤติตนสมตามหน้าที่ฐานะของตนเสมอไปจนตลอดชีวิตได้ยาก เช่นฝ่ายบุพพการีก็มักย่อหย่อนบกพร่องต่อหน้าที่ของตนบ้าง ฝ่ายกตัญญูกตเวทีก็บกพร่องทำนองเดียวกัน จึงยากที่จะหาผู้ประพฤติตนสมบูรณ์ บริบูรณ์ตามหน้าที่ตลอดไป ยิ่งจะให้สมบูรณ์บริบูรณ์ตามหน้าที่สม่ำเสมอกันทั้ง ๒ ฝ่าย เช่นฝ่ายพ่อแม่ก็ประพฤติบริบูรณ์สมหน้าที่พ่อแม่ ฝ่ายลูกชายหญิงก็มีกตัญญูกตเวทีสมหน้าที่ลูก กลับจะยากยิ่งขึ้นอีก

อีกนัยหนึ่ง ที่ว่าหาได้ยากนั้น คือยากที่จะประพฤติปฏิบัติสมหน้าที่อยู่ได้จนตลอดชีวิต ด้วยมักบกพร่องย่อหย่อน บางกาลบางสมัย บ้างดีแต่ตอนต้น ๆ ถึงตอนกลาง กลับย่อหย่อน บกพร่อง ทอดทิ้ง กลับตัวตอนปลายได้บ้าง ไม่ได้บ้าง มีตัวอย่างเห็นดำตาอยู่ทั่วไป. ในฝ่ายบุพพการี เช่นพ่อแม่มักหลงตัวเองว่าเป็นพ่อ

เป็นแม่ อาบน้ำร้อนมาก่อนชอบทำตามอำเภอใจ เช่น ชอบเล่นการพนัน ชอบกินเหล้าเมายา ชอบทะเลาะด่าว่าถ้อยคำหยาบคาย ก็ทำให้ลูกเห็นตำตาอยู่เสมอ อย่างนี้แหละเรียกว่าพ่อแม่ชนิดสอนลูกให้เป็นโจร คือทำตัวอย่างที่เลวทรามให้ลูกเห็น ลูกย่อมจดจำการกระทำที่เลวได้ง่าย หรือในฝ่ายกตัญญูกตเวที ยิ่งพบความบกพร่องได้มากที่สุด เช่นประพฤติตัวดีเพียงให้พ่อแม่ยกมรดกให้พอสมใจแล้ว ลืมเหลียวแลพ่อแม่ ปล่อยให้ตรอมใจอด ๆ อยาก ๆ ก็มี หรือประพฤติดีได้เพียงยังไม่มีครอบครัว พอมีครอบครัว ก็มัวเมาอยู่กับครอบครัว ทอดทิ้งพ่อแม่ที่แก่เฒ่าให้ตกระกำลำบากก็มี ดังเรื่องลูกชายมีครอบครัวแล้วหลงใหลใฝ่ฝันอยู่กับครอบครัวอย่างงมงาย ถึงคราวพ่อแม่เจ็บหนักพักใหญ่ ญาติส่งข่าวให้ไปเยี่ยมดูแลพยาบาล กลับบอกว่าท่านเคยเป็นอย่างนั้น ยังไม่ว่างธุระต้องรออีก ๓-๔ วันจึงจะไปเยี่ยมได้ ที่สุดเลยไปเยี่ยมไม่ทันเห็นใจ พ่อแม่หมดลมเสียก่อนแล้ว ส่วนลูกเมียพอได้ข่าวเจ็บป่วยเพียงปวดหัวตัวร้อน กลับรีบตะลี

ตะลานทิ้งงาน ไปพยาบาลรักษาอย่างกระตือรือร้น อย่างนี้ก็มีอยู่ไม่น้อย

รวมความที่ว่าเป็นบุคคลหาได้ยากนั้น คือยากที่จะได้พบคนดีจริง ๆ ประพฤติตัว ปฏิบัติตนเหมาะสมฐานะหน้าที่โดยตลอด ทั้งฝ่ายบุพพการี ทั้งฝ่ายกตัญญูกตเวที การที่ท่านยกบุคคลที่เห็นตัวอย่างอยู่เกลื่อนกล่นบ้านเมือง ว่าหาได้ยากเช่นนี้ พิจารณาให้ซึ้งสักหน่อยจะเห็นเหมือนว่า ท่านเยาะเย้ย หรือหมิ่นน้ำใจบุคคลทั่วไป ให้เกิดความสำนึกตัว จะได้รีบกลับตัว หันมาประพฤติให้เหมาะสมตามหน้าที่ จะได้แก้คำเย้ยที่ว่าหาได้ยาก ให้กลับเป็นง่ายเสียบ้างเท่านั้น ชาวเราที่บ่นระงมถึงความเดือดเนื้อร้อนใจอยู่ทั่วหน้าทุกวันนี้ นอกจากเรื่องทำมาหาเลี้ยงชีวิตแล้ว ก็มักบ่นเดือดร้อนที่เกิดจากฝ่ายผู้ใหญ่ ฝ่ายบุพพการีไม่ตั้งตนให้สมหน้าที่ เช่นบ่นถึงพ่อแม่ที่มีน้ำใจลำเอียงอคติบ้างว่า แก่เฒ่าแล้วยังอดดื่มเหล้าเมายา ตีไก่ กัดปลา ลักขโมย ปล้นสดมภ์เขาอยู่อีก ทำให้อับอายขายหน้าถึงลูกหลานบ้าง

ฝ่ายกตัญญูกตเวที ก็มักถูกฝ่ายผู้ใหญ่บ่นปากเปียกปากแฉะว่า เกียจคร้านไม่หมั่นเล่าเรียน ดื้อด้าน ว่านอนสอนยาก เถียงไม่ตกฟาก ให้ช่วยทำมาหากิน ก็ไม่ช่วยดีแต่ใช้เงินเปลือง ชอบแต่งตัวเที่ยวเตร่ คบเพื่อนเสเพล ชวนให้สูบฝิ่นกินสุรา เป็นนักเลงต่าง ๆ เหล่านี้ก็เหมือนต่างแสดงว่า ยังคงประพฤติตนให้ผิดหน้าที่ฐานะอยู่เช่นนี้ เพื่อรักษาคำสอนของพระพุทธองค์ข้อว่าบุคคลหาได้ยาก ให้คงมีตัวอย่างประดับบ้านเมืองอยู่ตลอดไปนั่นเอง ถ้าจะประพฤติให้เหมาะสมหน้าที่เสมอกันเสียแล้ว คำว่า หาได้ยาก ก็จะไม่มีความหมายกระมัง ?

ถึงอย่างไรก็ตาม คนเราทั่วไปยังรักดี เกลียดชั่วรักบุญ เกลียดบาป, รักสุข เกลียดทุกข์, เป็นประจำนิสัยอยู่ทั่วกัน จึงจำเป็นที่จะต้องชี้แจงแนะนำ ชักจูงอบรมให้รักทำดีงาม งดทำความชั่ว รักทำบุญ งดทำบาป จะได้รับผลสุขกายสบายใจ สมกับที่ต่างประกาศตนว่าเป็นคนนับถือศาสนาพุทธอย่างแท้จริง ไม่ใช่

นับถือตามประเพณี

หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าก็แสดงอยู่แล้วว่า ให้ละบาปบำเพ็ญบุญ ทำใจให้ผ่องใส สิ่งไรท่านว่าเป็นบาป เราก็ต้องพยายามงดเว้นไปทีละเล็กละน้อย อย่าดื้อด้าน หลอกลวง เป็นการไม่นับถือจริงจัง อย่ามัวผลัดวันประกันพรุ่ง, สิ่งไรท่านว่าเป็นบุญ ก็ต้องพยายามหมั่นปฏิบัติบำเพ็ญด้วยความอุตสาหะด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนจริง ๆ ให้สมกับนับถือว่าเป็นที่เคารพกราบไหว้บูชา อย่ารอคอยพึ่งใบบุญของใครอยู่ หรือคอยบนบานกล่าวให้เทพาอารักษ์ช่วยดลบันดาล รักบุญต้องทำบุญด้วยตัวเอง สร้างบุญให้เกิดพร้อมทั้งส่วนกาย ส่วนวาจา ส่วนใจ จนกว่าจะเป็นกายบุญ วาจาบุญ ใจบุญ จะได้สมกับเป็นสาวกผู้ฟังคำสอนของพระพุทธเจ้าที่นักปราชญ์ยกย่องสรรเสริญ และจะได้ชื่อว่าช่วยกันลบความยากที่พระองค์ตรัสไว้ให้หมดไป เป็นการบูชาด้วยประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ที่พระองค์ทรงสรรเสริญอีกด้วย

ต่อไปนี้ จะนำระเบียบความประพฤติที่ดีงาม

เหมาะสมกับหน้าที่ฐานะ ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้มาชี้แจงเพื่อยึดถือเป็นหลักปฏิบัติตาม แต่พึงเข้าใจว่าหลักคำสอนนี้ พระพุทธองค์ตรัสไว้เมื่อ ๒๕๐๐ ปีเศษสืบมาถึงปัจจุบันนี้ อาจทำให้เห็นว่าขัดกับขนบธรรมเนียมประเพณีอยู่บ้าง หากว่าผู้มีความเคารพเลื่อมใสมั่นคงจริงจังแล้ว ย่อมจะยึดถือไว้เพียงเป็นหลักใหญ่แล้วนำขนบธรรมเนียมประเพณีในปัจจุบัน ที่ไม่ขัดกับหลักของพระองค์มาประพฤติปฏิบัติให้กลมกลืนกัน ก็จะไม่ชื่อว่าล้าสมัยอย่างไรเลย

อนึ่ง การประพฤติปฏิบัติตนตามคำสอนของพระพุทธศาสนา ไม่ต้องเลือกกาลเวลา สถานที่ จะอยู่ที่ไหนในบ้านในเมือง หรือตามท้องไร่ท้องนา ก็สามารถปฏิบัติตามได้ผลเหมือนกันทั้งนั้น อย่ามัวท้อถอย ว่าตนอยู่ในชนบท บ้านป่าขาดอน จะปฏิบัติสู้ท่านที่อยู่ในบ้านในเมืองไม่ได้หรือได้รับผลบุญไม่เหมือนกัน ว่าที่จริงแล้ว สถานที่อยู่ หรือเวลา ฐานะ ตำแหน่งไม่เป็นเหตุขัดขวางต่อการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธ-

เจ้าอย่างไรเลย ทำบุญเมื่อใด ที่ไหน ย่อมได้รับความชุ่มชื่นเบิกบานใจเป็นผลบุญเมื่อนั้น ทำบาปเมื่อใดที่ไหน ถึงจะเห็นว่าลี้ลับอย่างไร ผลบาปย่อมสนองทันที ให้เดือดร้อนกังวลใจ เกรงกลัวใครอื่นจะทราบบาปของตนบ้าง ต้องคิดหลบซ่อนเกรงถูกจับกุมบ้าง ถึงใครจะยังไม่รู้แต่ตนเองย่อมรู้บาปของตน บาปก็เผาลนเกาะกินใจ ให้หน้าชื่นอกตรมคอยหวาดระแวงเกรงบาปจะมีคนรู้ ถึงกับต้องทำบาปเพิ่มขึ้นอีก เพื่อปกปิดบาปเก่าก็มี เป็นการก่อนรกขึ้นในใจตนเอง ลูกผัวตัวเมียญาติมิตรที่ไหนก็ช่วยปลดเปลื้องแก้บาปของตนให้ไม่ได้ ยิ่งบางคนทำบาปด้วยคิดเสียว่าตนจะต้องตกทุกข์ได้ยากเกิดเป็นไส้เดือนกิ้งกืออย่างไรก็ยอม ขอแต่ให้ลูกร่ำรวยเป็นสุขสบายก็แล้วกัน นี่แหละคือความคิดของคนบาปหนา มีแต่นำให้ก่อบาปเพิ่มเติมตลอดไป และช่างไม่คิดบ้างว่า ความร่ำรวยที่ลูกได้รับจากบาปของตนนั้นจะถาวรมั่นคงสมเจตนาหรือไม่ ผลบาปย่อมจะตามล้างผลาญให้ฉิบหาย ตายโหง อย่างไม่ยกเว้นให้ใครเลย

ข้อนี้ขอจงลองนึกหาตัวอย่างเอาเองอีกบ้างก็ได้

บุคคลที่ท่านยกว่า มีฐานะหน้าที่เป็นบุพพการี คือ บุคคลผู้ทำอุปการะก่อนนั้น จัดเป็นประเภทได้ดังนี้

๑. พ่อแม่ (นับปู่ ย่า ตา ยาย ด้วยโดยอนุโลม)

๒. ครูอาจารย์

๓. พระเจ้าแผ่นดิน

๔. พระพุทธเจ้า

ก. หน้าที่ของพ่อแม่ ที่พระพุทธเจ้าแสดงไว้ในสิงคาโลวาทสูตร นับเป็นหน้าที่อย่างดีเลิศ ควรที่บุคคลผู้อยู่ในฐานะพ่อแม่ทั้งหลายจะพึงจดจำ กระทำตาม คือ

๑. ห้ามลูกไม่ให้ทำความชั่ว ส่วนตัวเองก็ไม่ทำชั่วทำบาปให้เป็นตัวอย่างแก่ลูกด้วย

๒. สอนลูกให้ตั้งอยู่ในความดี ส่วนตัวเองก็ต้องทำดี มีศีลมีธรรม ใจบุญสุนทาน ให้เป็นแบบฉบับแก่ลูก อย่าสอนลูกอย่างแม่ปูสอนลูกปู หรือว่าแต่เขาอิเหนาเป็นเอง

๓. ให้ลูกได้มีการศึกษาศิลปวิทยา จะช่วยให้ลูกมีความรู้เฉลียวฉลาด สามารถเลี้ยงตัวตั้งตัวได้ด้วยความสุขจำเริญสืบไป ถ้าลูกโง่ จะลำบากใจพ่อแม่มาก เพราะเลี้ยงไม่รู้จักโต

๔. หาภรรยา – สามี ที่สมควรให้ ข้อนี้ เท่ากับช่วยเป็นที่ปรึกษา เลือกเฟ้นคู่ครอง แต่อย่าวางอำนาจจนเกินไป

๕. มอบทรัพย์ให้ในสมัย หมายถึงทรัพย์มรดกเมื่อเห็นลูกเติบโตมีความรู้ ความประพฤติดีสามารถปกครองสินทรัพย์ได้แล้วก็แบ่งสรรปันส่วนให้ปกครองด้วยความยุติธรรม อย่าแสดงความลำเอียงซึ่งเป็นความชั่วให้ลูกน้อยเนื้อต่ำใจ

เมื่อพ่อแม่ หรือปู่ย่า ตายาย ประพฤติตัวได้ตามแบบของพระพุทธเจ้าตลอดไปเช่นนี้ ชื่อว่าประพฤติตัวสมหน้าที่ฐานะบุพพการี จัดเข้าในลักษณะบุคคลชั้นดีที่น้อยคนจะพบเห็น ควรได้รับความสรรเสริญ

ข. หน้าที่ของครูอาจารย์ ที่จัดว่าเหมาะสมควรเคารพนับถือ ที่พระพุทธเจ้าแสดงไว้ในสูตรนั้น ควรที่ผู้ทำหน้าที่ครูอาจารย์แนะนำศิลปวิทยา พึงปฏิบัติตาม คือ

๑. แนะนำดี ได้แก่ตั้งอกตั้งใจอบรมฝึกฝนศิษย์ในความดีต่าง ๆ อย่างไม่ท้อถอย ไม่สอนด้วยเห็นแก่สินจ้างรางวัล แต่มุ่งสอนด้วยน้ำใจกรุณาจริง ๆ

๒. ให้เรียนดี ศิษย์ศึกษาเล่าเรียนวิชาอย่างไรก็พยายามถ่ายความรู้ในวิชานั้น ๆ จนศิษย์เข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจน

๓. บอกศิลปะให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง ไม่ขยักไว้ เพื่อหาประโยชน์กวดวิชาในภายหลังเป็นต้น

๔. ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง ได้แก่ช่วยเชิดชูเป็นกำลังใจเมื่อศิษย์คนไหนเรียนดี ประพฤติดี ก็ยกย่องให้เกียรติ เพื่อเร้าใจให้ศิษย์คน

อื่นจดจำทำตาม

๕. ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย ได้แก่คอยสอดส่อง ติดตามให้ความสะดวกสบายแก่ศิษย์ตลอดไป เช่นศิษย์จะโยกย้ายไปเข้าศึกษาต่อที่อื่น ก็ช่วยแนะนำฝากฝั่งด้วยความอนุเคราะห์อย่างสนิทใจ

ค. **หน้าที่ของพระเจ้าแผ่นดิน** ที่ทรงปกครองพสกนิกรด้วยพระมหากรุณาธิคุณชั้นบุพพการี ย่อมทรงบำเพ็ญพระองค์ในทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ คือ

๑. ทรงพระมหากรุณาพระราชทานรางวัล แก่บุคคลผู้ทำความชอบต่อแผ่นดิน เช่นเหรียญตราเป็นต้น

๒. ทรงรักษามารยาท กาย วาจา เรียบร้อยสมฐานะองค์พระประมุขของชาติอยู่เสมอ

๓. ทรงบริจาคพระราชทรัพย์บำรุงอุดหนุน ในสิ่งเป็นสาธารณประโยชน์ หรืออาชีพที่เหมาะสม

๔. มีพระราชอัธยาศัยเที่ยงธรรม ดำรงอยู่ใน

สุจริต ยุติธรรมทุกเมื่อ

๕. มีกิริยามารยาทละมุนละไม องอาจเป็นสง่า

๖. ทรงกำจัดความชั่วในส่วนพระองค์ได้

๗. ไม่ทรงกริ้วโกรธจนเสียหลักธรรม หรือจารีตของกษัตริย์

๘. ไม่ทรงเบียดเบียนผู้ไม่มีความผิด มีแต่พระราชทานอภัยโทษในกาลอันสมควร

๙. ทรงอดทนสมเป็นเชื้อชาติขัตติยะ

๑๐. ไม่ทรงยินดียินร้ายในโลกธรรม มีนินทาสรรเสริญ เป็นต้น

หน้าที่ของพระเจ้าแผ่นดิน ทั้ง ๑๐ ข้อนี้ เรียกชื่อตามหลักในพระศาสนาว่า ทศพิธราชธรรม มีความหมายว่า เป็นธรรมะสำหรับผู้ปกครองบ้านเมืองควรประพฤติ ให้เกิดความสุขสวัสดีแก่ประชาชนที่อยู่ในปกครอง สมหน้าที่

ผู้ปกครองนั้นจะเป็นใครก็ได้ตามฐานะ เป็นพระราชามหากษัตริย์ก็ได้ เป็นนายกรัฐมนตรีก็ได้ ที่สุด

หัวหน้าหมู่บ้านหรือหัวหน้าตำบล หรือเป็นหัวหน้าส่วนปกครองอื่น ๆ เช่นหัวหน้าแผนก หัวหน้ากอง หัวหน้าครอบครัว เมื่อต่างเป็นผู้ยึดหลักธรรมทั้ง ๑๐ ข้อนี้ประพฤติประจำอัธยาศัยอยู่ ล้วนได้ชื่อว่า เป็นผู้ปกครองที่ดี เป็นหัวหน้าที่ดี ควรได้รับความยกย่องเคารพนับถือ ในที่ทุกสถาน ตลอดทุกเมื่อ

ง. **หน้าที่ของพระพุทธเจ้า** ที่ทรงปฏิบัติประจำตามที่ท่านแสดงไว้ คือ

๑. เวลาเช้าเสด็จบิณฑบาต

๒. เวลาเย็นทรงแสดงธรรม (แก่ประชาชน)

๓. เวลาค่ำประทานโอวาทแก่ภิกษุ

๔. เวลาเที่ยงคืน ทรงแก้ปัญหาแก่เทวดา (หรือบุคคลชั้นสูงที่เข้าเฝ้า)

๕. เวลาย่ำรุ่ง ตรวจดูสัตว์โลกผู้ควรจะตรัสรู้และไม่ควร

หน้าที่เหล่านี้ เป็นพุทธกิจที่ทรงปฏิบัติประจำเฉพาะวันหนึ่ง ๆ แต่ว่าโดยส่วนรวมแล้ว พระพุทธ-

เจ้าได้เริ่มไปโปรดเวไนยสัตว์ ด้วยการเที่ยวเทศนาสั่งสอนประชาชนทั่วไป ตามบ้านเล็กเมืองน้อย โดยมิได้เห็นแก่ความทุกข์ยากลำบากของพระองค์อย่างไรเลย ได้ทรงประกาศธรรมที่ควรละเลิกเพิกถอน เพราะเป็นบาป อกุศล ทุจริต ให้ผลเป็นทุกข์เดือดร้อน ตรงกับข้อว่า **สพฺพปาปสฺส อกรณํ** ความไม่ทำบาปทั้งปวง ทรงประกาศธรรมที่ควรอบรม ฝึกฝนประพฤติให้เกิดมีประจำใจ เพราะเป็นบุญ กุศล สุจริต ให้ผลเป็นความชุ่มชื่นเบิกบานใจ ก่อความรักสามัคคีในหมู่คณะ ตรงกับข้อว่า **กุสลสฺสูปสมฺปทา** ความบำเพ็ญกุศลให้ถึงพร้อม และ **สจิตฺตปริโยทปนํ** ความทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ทั้งได้ทรงบัญญัติแต่งตั้งพระวินัยไว้เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย สงบระงับของหมู่สงฆ์สาวก

อีกประการหนึ่ง หน้าที่ของพระองค์ ที่พรรณนาตามนัยพระคุณอันสูงสุด คือ พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระมหากรุณาธิคุณ ย่อมจะเห็นได้ว่า พระ-

องค์ได้ใช้พระปัญญาปรีชาสามารถย้อนเข้ามาพิจารณาตรวจตราชีวิตของพระองค์เองเป็นสำคัญ ผิดกว่าคนอื่น ๆ ที่มักลืมตัวเอง ชอบเพ่งเล็งดูแต่ความดี ความชั่วของผู้อื่นจนติดนิสัย เมื่อพระองค์ได้ใช้พระปรีชาสามารถ ตรวจชีวิตของพระองค์เองอยู่ จึงเห็นว่าความชั่วทั้งหลายที่หุ้มห่อจิตใจอยู่ คือความโลภ ความโกรธ ความหลง จะพาให้ชีวิตตกจมอยู่ในกองทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เดือดร้อนไม่รู้จบ เป็นเช่นนี้ทุกภพทุกชาติ จึงทำให้พระองค์เสียสละทรัพย์สมบัติตลอดพระมเหสีและโอรส ญาติมิตร ออกบวช ด้วยน้ำใจเด็ดเดี่ยว แสวงหาทางพ้นจากอกุศลมูลเหล่านี้ ที่สุดก็ทรงชำระอัธยาศัยให้หลุดพ้นจากอกุศลมูล ด้วยทรงรู้แจ้งชัดตามหลักแห่งอริยสัจทั้ง ๔ ด้วยลำพังพระองค์เอง นับว่าทรงถึงความบริสุทธิ์ผุดผ่อง จากกิเลสทั้งหลาย ตอนนี้ นับพระคุณได้ ๒ คือ พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ แต่ยังเป็นพระคุณความดีเฉพาะพระ-องค์ ยังมีพระคุณอีกข้อ คือ พระมหากรุณาธิคุณ

ที่นับว่าก่อคุณประโยชน์ยิ่งใหญ่แก่ชาวโลกเป็นเวลาตั้ง ๒๕๐๐ ปีเศษมาแล้ว ได้แก่พระองค์มีน้ำพระหฤทัยสงสารผู้อื่น สัตว์อื่น ที่ยังตกทุกข์ได้ยากลำบากเดือดร้อนเพราะความโง่เขลา ตกอยู่ในอำนาจกิเลสตัณหา ทรงมุ่งหวังจะช่วยเหลือเขาเหล่านั้น ให้มีโอกาสปลดเปลื้องกิเลสตัณหา จนมีความบริสุทธิ์ตามอย่างพระองค์บ้าง จึงได้เริ่มออกเที่ยวเทศนาสั่งสอนประชาชน พระพุทธ-ศาสนาคือ คำสอนของพระพุทธเจ้า จึงเริ่มปรากฏตั้งขึ้นในโลกแต่บัดนั้นมา นับเวลาที่พระองค์ได้เที่ยวเทศนาสั่งสอนประชาชนด้วยพระมหากรุณานั้นได้ถึง ๔๕ ปี เมื่อคำนวณพระชนมายุของพระองค์ ๘๐ ปี จึงปรินิพ-พาน ก็จะเห็นได้ว่า เวลาทำประโยชน์เฉพาะพระองค์เองมีเพียง ๔๕ ปี จึงเห็นได้ว่า พระองค์มุ่งทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นมากกว่าประโยชน์ส่วนตัวโดยแท้ และทำหน้าที่สั่งสอนจนถึงเวลาก่อนปรินิพพานไม่กี่ชั่วโมง พระ-มหากรุณาธิคุณจึงยิ่งใหญ่ไพศาล เป็นคุณแก่ชาวโลกมากมายเหลือคณนา หากพระองค์มุ่งแต่คุณประโยชน์

ส่วนตนเท่านั้น ไม่คำนึงถึงประโยชน์ผู้อื่นแล้ว พระศาสนาคงไม่มีปรากฏขึ้นในโลกได้เลย จึงนับว่าพระพุทธองค์ได้ทรงบำเพ็ญหน้าที่บุพพการีแก่พุทธสาวกอย่างไม่มีความบกพร่องเลย

หน้าที่ของท่านผู้จัดอยู่ในฐานะบุพพการี ผู้ทำอุปการะก่อน มี ๔ ประเภท คือ พ่อแม่ ๑ ครูอาจารย์ ๑ พระเจ้าแผ่นดิน ๑ พระพุทธเจ้า ๑ อันนับเป็นบุคคลชั้นผู้ใหญ่ มีเนื้อความตามที่ได้บรรยายมาแต่เบื้องต้นครบถ้วนแล้ว

ต่อไปนี้ จะได้บรรยายหน้าที่ของกตัญญูกตเวที อันนับเป็นบุคคลชั้นผู้น้อย ให้ครบถ้วนกระบวนความสืบไป

หน้าที่ของกตัญญูกตเวที ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทนนั้น ต้องแยกประเภทไปตามชนิดของบุพพการี เมื่อบุพพการีอยู่ในฐานะพ่อแม่ ผู้กตัญญูกตเวทีก็คือลูกชายหญิง, ผู้บุพพการีอยู่ในฐานะครูอาจารย์ ผู้กตัญญูกตเวทีก็คือศิษยานุศิษย์, ผู้บุพพการีอยู่ในฐานะ

พระเจ้าแผ่นดิน ผู้กตัญญูกตเวที ก็คือ ประชาชนพลเมือง, ผู้บุพพการีอยู่ในฐานะพระพุทธเจ้า ผู้กตัญญูกตเวที ก็คือพุทธศาสนิกชน, ดังจะบรรยายหน้าที่ของกตัญญูกตเวที ที่เหมาะสมกับบุพพการีนั้น ๆ ต่อไป

ก. ผู้กตัญญูกตเวทีในฐานะลูกชายหญิง พึงประพฤติตนตอบสนองคุณแก่พ่อแม่ ตามแบบที่พระ-พุทธเจ้าตรัสไว้ในสิงคาโลวาทสูตร เป็นหลักดังนี้ คือ

๑. ท่านได้เลี้ยงมาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ ข้อนี้พึงใคร่ครวญดูว่า เมื่อตนยังเป็นเด็กอ่อนนอนแบเบาะ ตลอดเวลากว่าจะเติบโต พ่อแม่ได้ชุบเลี้ยงประคับ-ประคองด้วยความรักใคร่สนิทสนมเพียงไร ต้องอดทนต่อความลำบากตรากตรำเพื่อหาเลี้ยงลูกโดยมิได้เห็นแก่ความเหนื่อยยาก หวังแต่จะให้ลูกมีความสุขสบายเป็นประมาณ ยิ่งยามลูกเจ็บไข้ได้ป่วยก็แสนจะสงสารวิ่งเต้นเยียวยา – รักษา สู้อดตาหลับขับตานอน ถ้าเปลี่ยนความเจ็บไข้ของลูกมาเป็นของตนได้ก็ยินดีกระทำ

ครั้นลูกเจริญวัยเติบโตขึ้น พ่อแม่ก็แก่เฒ่าชราลง

กำลังวังชาเคยแข็งแรง ก็กลับอ่อนแอ ทำมาหากินลำบาก จึงต้องเป็นหน้าที่ของลูกผู้กตัญญูกตเวที จะต้องอุปการะเลี้ยงดูตอบแทน ไม่ให้ท่านลำบากยากไร้เต็มใจบูชาพระคุณอย่างไม่หวังสินจ้างรางวัลหรือมรดก ปฏิบัติเลี้ยงดูท่าน เหมือนอย่างที่ท่านเคยเลี้ยงดูตนมาเมื่อยังเป็นเด็ก ตอนลูกยังเป็นเด็ก เลี้ยงตัวเองไม่ได้ พ่อแม่ท่านยังมีกำลังแข็งแรง ท่านได้ทุ่มเทกำลังกายกำลังใจที่เต็มด้วยความเมตตากรุณา เลี้ยงลูกมาจนเติบใหญ่ได้แล้ว ครั้นเมื่อลูกเติบโตขึ้นเพียงไร พ่อแม่ก็กลับแก่อ่อนแอลงเพียงนั้น เลี้ยงตัวเองลำบาก จึงต้องเป็นหน้าที่ของลูกจะต้องเลี้ยงดูท่าน เป็นการตอบแทนพระคุณโดยแท้

การเลี้ยงดูพ่อแม่ด้วยเสื้อผ้าอาหาร ยังไม่สำคัญเท่ากับเลี้ยงน้ำใจท่าน ถ้าลูกเต็มใจเลี้ยงดูท่าน ด้วยข้าวปลาอาหารไม่ต้องให้พ่อแม่กังวลทำกินเอง ก็นับว่าดีอย่างธรรมดา แต่หากลูกเป็นคนว่านอนสอนง่ายประพฤติตัวได้ดังอกดังใจของพ่อแม่ ขยันทำมาหากิน

ไม่เที่ยวเตร่เป็นนักเลง พ่อแม่จะสบายอกสบายใจเหมือนมียาหอมรับประทานอยู่เสมอ อย่างนี้เรียกว่าเลี้ยงน้ำใจพ่อแม่ นับว่าดีมาก เป็นลูกแก้ว ลูกขวัญ เป็นสิริมงคลแก่ลูกเองทุกวันคืน

๒. **ทำกิจของท่าน** เมื่อพ่อแม่มีธุระงานการอย่างไร ยินดีช่วยรับทำแทน ไม่ทันให้ต้องออกปากใช้ รับทำด้วยน้ำใจอันงาม ถึงจะหมดเปลืองเงินทอง เรี่ยวแรงบ้างก็นึกเสียว่า ตนเป็นสมบัติเลือดเนื้อเชื้อไขของท่าน ต้องสนองพระคุณไปจนกว่าจะหมดชีวิตตนหรือชีวิตท่าน ยิ่งพยายามสืบต่ออาชีพที่พ่อแม่ดำเนินมาแล้วให้เจริญทวียิ่งขึ้น จะเท่ากับว่าได้ทำกิจอันท่านได้ก่อตั้งขึ้นไว้ ให้รุ่งเรืองถาวรด้วยอาศัยแรงลูกเข้าร่วมด้วย ท่านจะได้ผ่อนคลายกังวลวางภาระได้

๓. **ดำรงวงศ์สกุล** ข้อนี้ก็เนื่องมาจากข้อ ๒ เป็นสำคัญ เพราะพ่อแม่สืบสกุลวงศ์มาตามลำดับ ทำมาหาเลี้ยงชีพพอตั้งตนเป็นหลักฐาน ก็มุ่งหวังให้ลูกได้สืบเชื้อสายความเป็นหลักฐานต่อไป เมื่อลูกมีน้ำใจรับช่วง

ภารกิจแบ่งเบาภาระได้เช่นนี้ ก็เท่ากับว่าได้ดำรงฐานะสืบวงศ์สกุลของพ่อแม่ แม้จะไม่สูงเด่นกว่า เพียงรักษาให้เจริญรอยตามได้ก็ดีนักหนา

๔. ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก ข้อนี้นับว่า เป็นเรื่องหนักใจของพ่อแม่ทั้งหลายทั่วไป เพราะทรัพย์มรดกต่าง ๆ ที่ทำมาหาได้ ก็หวังจะมอบให้แก่ลูกครอบครองปกปักรักษา เมื่อลูกตั้งตนดีอยู่ตามข้อ ๑ – ๒ – ๓ ก็นับว่าพอคลายความหนักใจได้ แต่ถ้าลูกเป็นพาลเกเรเกียจคร้านทำกิน ชอบคบเพื่อนนักเลง งานหนักไม่เอา งานเบาไม่สู้แล้ว แสนจะเป็นทุกข์เดือดร้อนใจ ไหนจะห่วงชีวิตลูก ไหนจะห่วงมรดกและความประพฤติของลูกเช่นนี้ เท่ากับวางยาพิษให้พ่อแม่ตรอมใจลงทีละน้อย

เรื่องมรดกของพ่อแม่ ไม่น่าที่ลูกจะห่วงใยหรือทะเยอทะยานอยากได้จนเกินไป เพราะอย่างไรเสียมรดกของพ่อแม่ก็ต้องตกแก่ลูกเสมอไป ลูกควรนึกว่ามรดกของพ่อแม่เป็นเหมือนกำไรส่วนหนึ่งที่ไม่ต้องออกเรี่ยว

แรงแสวงหา ตนเองควรจะพยายามสะสมทรัพย์สมบัติด้วยน้ำพักน้ำแรง ให้เป็นต้นทุนไว้อีกส่วนหนึ่งจึงจะชอบ สำหรับไว้เลี้ยงตนเองด้วย ไว้เป็นมรดกแก่ลูกของตนตามเยี่ยงอย่างพ่อแม่ทำไว้ด้วย

เคยมีลูกบางคน ต้องรอการทำศพพ่อแม่ไว้ก่อน จนกว่าจะได้รับแบ่งปันมรดก เพื่อจะได้ใช้มรดกนั้นทำศพพ่อแม่ อย่างนี้ไม่ถือว่าเป็นกตัญญูกตเวที เพราะนำมรดกของพ่อแม่มาใช้จ่ายทำศพท่านเอง หาใช่น้ำพักน้ำแรงของลูกไม่ เข้าทำนองอัฐยาย ซื้อขนมยายน่าขายหน้า

หรือฟ้องร้องเรื่องแบ่งสรรปันส่วนมรดก นี่ก็ล้วนแต่น่าอับอายถึงพ่อแม่วงศ์สกุล ควรประนีประนอมกันเองในบรรดาพี่ ๆ น้อง ๆ เกินเลยไปบ้าง ก็ควรนึกว่าให้พี่ให้น้อง ดีกว่าไปฟ้องร้องยังโรงศาล จะเป็นช่องทางให้คนอื่นสอดเข้ามามีส่วนแบ่งเสียไปเปล่า ๆ เพราะทิฏฐิมานะ ขาดความรักพี่รักน้อง มรดกพ่อแม่ก็คือส่วนบุญของท่าน ลูกมาทำบาปแก่งแย่งกัน ยังจะควร

รับมรดกของท่านอีกหรือ

หน้าที่ของลูกผู้กตัญญูกตเวที ๔ ข้อนี้ สำหรับลูกปฏิบัติเมื่อพ่อแม่ยังมีชีวิตอยู่ เรื่องกตัญญูกตเวทีของลูกล้วนเป็นสิริมงคลมิ่งขวัญอย่างสำคัญยิ่ง ถึงพ่อแม่จะล้มหายตายจากไปแล้วเนิ่นนานเพียงไร ลูกจำเป็นต้องแสดงกตัญญูกตเวทีจนตลอดชีวิตลูก บุญคุณของพ่อแม่มิใช่จะล่วงลับไปด้วยก็หาไม่ ท่านตายเฉพาะชีวิตร่างกายและการประชุมเพลิงศพ ก็เผาเฉพาะร่างกายของท่านหาได้ชื่อว่าเผาบุญคุณท่านมอดไหม้หมดไปด้วยไม่ ท่านจึงกำหนดหน้าที่ให้ คงทำบุญอุทิศให้ท่านเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ตามโอกาส อย่างประเพณีทำบุญในวันตายของท่าน หรือทำบุญในยามสงกรานต์ และเมื่อตนเองทำบุญมงคลกุศลอย่างไรก็ตาม เบื้องต้นต้องทำบุญอุทิศถึงท่านก่อนทุกครั้ง ที่เรียกว่า ทักษิณานุปทานเป็นการอุทิศกุศลถึงท่าน หรือเท่ากับเชิญวิญญาณท่านมาร่วมงานด้วย ท่านอาจบันดาลสิริมงคลแก่ลูกผู้เป็นเจ้าของงานด้วยโดยมิสงสัย แต่อย่าทำภายหลังเสร็จงาน

มงคลของตนแล้ว จะเป็นทำนองเหลือเศษเหลือเดน แล้วจึงนึกอุทิศให้ ไม่ควรกระทำอย่างยิ่ง

การทำบุญอุทิศให้พ่อแม่เช่นนี้ ทำได้เป็นบางครั้งบางคราว หากลูกสามารถตั้งตน ประพฤติตนอยู่ในฐานะควรดำรงวงศ์สกุล ควรรับทรัพย์มรดก สร้างคุณงามความดี มีเกียรติยศชื่อเสียงสูงเด่นอยู่เพียงใด ก็นับว่าทำบุญอุทิศให้ท่านเป็นนิตย์ตลอดไปเพียงนั้น หรือท่านเคยมีประสงค์จะทำสิ่งใดอันเป็นสาธารณกุศล เป็นคุณประโยชน์อย่างอื่น ลูกพยายามก่อสร้างกระทำให้สำเร็จตามประสงค์ ก็นับเนื่องอุทิศกุศลให้พ่อแม่ได้อีกเหมือนกัน

หน้าที่ของลูกทั้ง ๕ ข้อนี้ เป็นหลักที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้ แต่ลูกผู้กตัญญูกตเวที จะปฏิบัติตอบสนองพระคุณพ่อแม่ให้พิเศษเพิ่มหลักของพระพุทธเจ้าอีกก็ยิ่งดีมาก จะมีทั้งคนชม เทวดามารพรหมก็ย่อมสรรเสริญเจริญพร ไม่เสียหายอย่างไรเลย

ข. หน้าที่ของศิษยานุศิษย์ผู้มีน้ำใจกตัญญู-กตเวที จะพึงปฏิบัติสนองบุญคุณครูอาจารย์ตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ดังนี้

๑. ด้วยลุกขึ้นยืนรับ ได้แก่พบเห็นครูอาจารย์ในสถานที่ต่าง ๆ อย่าเมินเฉย ต้องแสดงกิริยาเคารพต้อนรับ เป็นการเทอดทูนบุญคุณของท่าน ถึงตนเองจะมีหน้าที่ เกียรติยศสูงเด่นเกินครูเพียงไร ก็ต้องแสดงการนอบน้อมในฐานะครูอยู่ตลอดเวลา

๒. ด้วยเข้าไปคอยรับใช้ ข้อนี้ได้แก่ยินดีปฏิบัติรับใช้ในกิจธุระของครูด้วยความเต็มใจเสมอ จะเป็นในฐานะเล่าเรียนอยู่ก็ตาม พ้นการเล่าเรียนแล้วก็ตาม เป็นการช่วยเหลือตอบพระคุณของท่านตลอดไป

๓. ด้วยเชื่อฟัง ได้แก่มีน้ำใจเคารพรัก เชื่อถ้อยคำเสมอไป สิ่งไรครูห้ามปรามไม่ให้กระทำ ก็ต้องระมัดระวังงดเว้นทั้งต่อหน้าและลับหลัง สิ่งไรครูแนะนำว่าเป็นความถูก ความดี ต้องพยายามยึดถือปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด ทั้งต่อหน้าและลับหลังเช่น

เดียวกันอย่าดื้อด้าน ทะนงตน ถือดี แม้ท่านจะลงโทษบ้าง ก็เป็นชนิดติเพื่อก่อ มิใช่ติเพื่อทำลาย

๔. **ด้วยอุปฐาก** ได้แก่มีน้ำใจหวังดีต่อครู กิจงานการหน้าที่อย่างไรของครู ศิษย์มีช่องทางรับทำเป็นการแบ่งเบาภาระ ไม่จำเป็นให้ครูต้องตรากตรำทำเองจนเกินไป ก็ช่วยเป็นหน้าที่จัดทำให้

๕. **ด้วยเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ** ข้อนี้สำคัญมาก ถ้าไม่มีความเคารพนับถือ เชื่อถ้อยฟังคำแล้ว ถึงจะศึกษาเล่าเรียนวิชาความรู้ก็มักเป็นการเรียนชนิดสักแต่ว่า จำใจเรียนไปตามเวลาเท่านั้น เป็นการลงโทษตัวศิษย์เอง ที่ทำให้ไม่ได้ความเข้าใจในวิชาความรู้ ถ้ามีความเคารพเชื่อถือรักใคร่แล้ว ก็นำให้เกิดความตั้งอกตั้งใจจดจำวิชาที่ครูแนะนำสั่งสอน เป็นอาภรณ์ประดับตัวศิษย์เอง

อีกนัยหนึ่ง เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ ได้แก่สงบเสงี่ยมอยู่ในระเบียบเรียบร้อย ไม่ใช่เรียนพลาง เล่นไปพลาง หรือแสดงกิริยาซุ่มซ่าม ตึงตัง โครมคราม

ขัดขวางการเรียน ฝ่าฝืนระเบียบข้อบังคับของโรงเรียน อย่างนี้ก็เรียกว่า เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพเหมือนกัน

หน้าที่ของกตัญญูกตเวที อยู่ในฐานะเป็นศิษยานุ-ศิษย์ ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสเป็นหลักไว้ มีอยู่ ๕ ข้อเท่านี้ แต่ถ้าศิษยานุศิษย์จะประพฤติในคุณความดีประการอื่น ๆ อีก เพิ่มเติมให้เป็นความดีสมกับน้ำใจรู้พระคุณท่านแล้ว แสวงหาทางตอบสนองพระคุณเพิ่มเติมอีก ก็ล้วนเป็นที่สรรเสริญของนักปราชญ์ทั้งนั้น

ค. หน้าที่ของกตัญญูกตเวที ในฐานะราษฎรพลเมือง จะพึงแสดงตอบสนองคุณต่อพระเจ้าแผ่นดินพอจะวางเป็นหลักได้ ตามความเห็นดังนี้

๑. มีน้ำใจจงรักภักดี ด้วยความเคารพอย่างแน่นแฟ้น ไม่ยอมที่จะไปภักดีต่อไท้ต่างด้าวท้าวต่างแดนโดยเด็ดขาด

๒. มีความเคารพต่อพระราชกำหนดกฎหมายตลอดระเบียบแบบแผนประเพณีของชาติ ไม่ฝ่าฝืนทำลายมีแต่ส่งเสริม สิ่งไรที่กฎหมายห้ามพยายามงดเว้น

ที่กฎหมายแนะนำก็ปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด

๓. พยายามเสียภาษีอากรด้วยความสุจริต ไม่หลบหลีก ซ่อนเร้น เป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่รัฐบาล

๔. ไม่ประพฤติตนให้เป็นเสี้ยนหนามต่อแผ่นดิน

๕. ประพฤติตนอยู่ในหน้าที่พลเมืองดี เป็นหูเป็นตาแทนรัฐบาล สอดส่องป้องกันศัตรูทั้งภายในและภายนอก

นอกจากนี้ หากพลเมืองทั้งหลาย ตั้งตนสมหน้าที่ของลูกชายหญิง หน้าที่ของศิษยานุศิษย์ สมเป็นกตัญญูกตเวทีดีอยู่แล้ว ก็จะเป็นการส่งเสริมให้ปฏิบัติหน้าที่ราษฎรได้บริบูรณ์ สมเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติยิ่งขึ้นด้วย

ง. ส่วนฐานะหน้าที่พุทธศาสนิกชน จะพึงถวายกตัญญูกตเวที ต่อพระพุทธเจ้านั้น ขอรวบรัดว่า จงพยายามประพฤติตนให้เป็นการบูชาด้วยการปฏิบัติชอบตามคำสอนขององค์พระพุทธเจ้าอยู่เสมอไป ตามหลักพระโอวาทของพระองค์

๑. เว้นจากทุจริต คือประพฤติชั่วด้วยกายวาจาใจ

๒. ประกอบสุจริต คือประพฤติชอบด้วยกายวาจาใจ

๓. ทำใจของตนให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมองใจ มีโลภ โกรธ หลง เป็นต้น

ก. การทำทุจริตมี ๓ ทางคือ ทางกาย ทางวาจา ทางใจ ทุจริตทางกาย คือ ฆ่าสัตว์ ลักฉ้อ ประพฤติผิดในกาม ทุจริตทางวาจา คือ พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ ทุจริตทางใจ คือ โลภอยากได้ของเขา พยาบาทปองร้ายเขา เห็นผิดจากคลองธรรม

ทุจริตทั้ง ๓ อย่างนี้เป็นกิจไม่ควรทำ ควรละเสียทุกวันคืน ตามสามารถ อย่าดื้อด้านผ่าฝืน

ข. ประกอบสุจริต ก็มี ๓ ทาง เหมือนกันคือ ทางกาย ทางวาจา ทางใจ

สุจริตทางกายคือเว้นจากการฆ่าสัตว์ ด้วยตั้งใจเจริญเมตตา ปรารถนาให้สัตว์ทั้งหลายอยู่เย็น

เป็นสุขทั่วกัน

เว้นจากลักฉ้อ ด้วยตั้งใจยินดีเฉพาะทรัพย์สมบัติของตนเท่านั้น พยายามทำมาหากินในทางที่ชอบ

เว้นจากประพฤติผิดในกาม ด้วยตั้งใจยินดีเฉพาะคู่ครองของตนไม่ล่วงละเมิด ในลูกเมียผัวของผู้อื่น จะทำให้เชื้อสายวงศ์ตระกูลสับสน

สุจริตทางวาจาคือเว้นจากพูดเท็จ พูดแต่เรื่องที่มีจริง เป็นจริง ตามรู้ตามเห็น, เว้นจากพูดส่อเสียด ด้วยนิยมพูดแต่เรื่องชวนให้รักใคร่กลมเกลียวเป็นสามัคคีเท่านั้น, เว้นจากพูดคำหยาบ ด้วยใช้ถ้อยคำที่อ่อนหวานไพเราะตามฐานะผู้ใหญ่ผู้น้อย, เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ คือไม่พูดเรื่องราวเหลวไหลไม่ได้ประโยชน์ มีแต่จะเสียเวลาแสลงหูเปล่า ๆ ลมปากของเรานี้สำคัญนัก พูดดีก็เป็นเงินเป็นทองได้ ถ้าพูดไม่ดีเป็นทุจริตแล้วจะกลับทำลายตนเอง ดังท่านเปรียบเหมือนสร้างขวานไว้ที่ปากสำหรับฟันตัวเท่านั้น

สุจริตทั้ง ๓ อย่างนี้ ควรพยายามฝึกฝนทำอยู่เสมอ ทุกวันคืน ไม่ต้องเลือกวันพระวันโกน ในพรรษา นอกพรรษา เพราะเป็นกิจควรทำ ควรประพฤติอยู่เสมอ

ค. ทำใจให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมองนั้น เครื่องเศร้าหมองที่สำคัญที่สุดมี ๓ อย่าง คือ โลภะ อยากได้ ๑ โทสะ คิดประทุษร้ายเขา ๑ โมหะ หลงไม่รู้จริง ๑ เป็นรากเง่าที่ชวนให้ทำทุจริตได้ต่าง ๆ ท่านจึงสอนให้ละเสีย

ตามหลักคำสอนนี้ พอเป็นแนวให้ทราบไว้ ข้อสำคัญอยู่ที่การกระทำของเรานี่เอง เมื่อมีกตัญญูกตเวทีต่อพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริงแล้ว ต้องบูชาพระองค์ด้วยการงดเว้นข้อที่ท่านห้าม คอยทำตามข้อที่ทรงแนะนำเสมอ มิใช่แต่เรียนรู้คำสอนได้มาก กว้างขวาง แต่ไม่ประพฤติปฏิบัติ ให้สมกับความรู้ อย่ามัวผลัดวันประกันพรุ่ง อ้างโน่นอ้างนี่มาแก้ตัว จะไม่สมหน้าที่กตัญญูกตเวที

เพียงแต่ประพฤติตัวสมหน้าที่ลูก สมหน้าที่ศิษยานุศิษย์ สมหน้าที่พลเมือง อย่างน่าชมเชยดีแล้ว ก็นับว่าได้ประพฤติตัวเข้าหลักกตัญญูกตเวที สมหน้าที่พุทธศาสนิกชนได้บ้างแล้ว ยิ่งถ้าตั้งใจงดเว้นอบายมุข เหตุเครื่องฉิบหาย คือ ดื่มน้ำเมา เที่ยวกลางคืน เที่ยวดูการเล่น เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร เกียจคร้านทำการงาน ซึ่งเป็นข้อห้ามได้เด็ดขาดจริง อีกสักอย่างก็น่ายกย่องฐานะว่าเป็นอุบาสก อุบาสิกา ตัวอย่างของพุทธศาสนิกชนผู้กตัญญูกตเวทีต่อพระพุทธเจ้าโดยแท้ ยังไม่จำต้องปฏิบัติกิจถึงขั้นสมาธิและปัญญา ก็จัดว่าเป็นพุทธสาวกชั้นศีลอย่างน่าชมเชยได้แล้ว

ตามที่บรรยายหน้าที่ของฝ่ายผู้ใหญ่ชั้นบุพพการี ผู้ทำอุปการะก่อน กับทั้งหน้าที่ของฝ่ายผู้น้อยชั้นกตัญญูกตเวที ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน ครบลักษณะที่ท่านแสดงไว้เช่นนี้ ก็เพื่อให้ชาวเราที่กำลังมีชีวิตหาเลี้ยงตนให้มีความสุขสบายอยู่ในขณะนี้ ไม่เลือกว่าหญิงชาย ผู้ใหญ่เด็ก บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ จะได้

ใช้สติปัญญาของตนพิจารณาตรวจดูตนเองว่า เวลานี้ ตนกำลังตั้งอยู่ในฐานะไหน กำลังอยู่ในชั้นบุพพการีใน ฐานะพ่อแม่ อาจารย์, หรือกำลังอยู่ในฐานะกตัญญู-กตเวที ในฐานะลูกชายหญิง ศิษยานุศิษย์ ราษฎร หรือพุทธศาสนิกชน, จึงใคร่ครวญให้รอบคอบถี่ถ้วน เพราะอาจสับเปลี่ยนหมุนเวียนฐานะหน้าที่อยู่เสมอ เช่น กำลังมีฐานะเป็นพ่อแม่ของลูกอยู่ในครอบครัวก็มี แต่ ครั้นประกอบอาชีพเป็นครูอาจารย์อยู่ตามโรงเรียนก็ กลายเป็นบุพพการีของนักเรียนไปอีกฐานะหนึ่งก็มี หรือ ในกตัญญูกตเวที ยิ่งแปรเปลี่ยนหน้าที่ไปตามชั้นบุพพ-การีได้หลายอย่าง เช่นแม้ตัวเองจะมีครอบครัวมีลูกหลาน แล้วก็ตาม แต่พ่อแม่ของตัวเองยังมีชีวิตอยู่ตนก็ต้องอยู่ ในฐานะกตัญญูกตเวทีต่อพ่อแม่ของตนด้วยเหมือนกัน หรือถ้ายังต้องศึกษาวิชาความรู้อยู่ ก็นับว่าอยู่ในฐานะ ศิษยานุศิษย์ นอกจากนี้ยังชื่อว่าอยู่ในฐานะพลเมือง ราษฎรของพระเจ้าแผ่นดิน และอยู่ในฐานะพุทธศาส-นิกชนของพระพุทธเจ้าอีกด้วย เมื่อสำนึกตัวเองว่าอยู่

ในฐานะอย่างไรแล้ว เฉยเมยเสีย ไม่ประพฤติตัวให้สมหน้าที่ โดยถือเสียว่าทำมาหากินเลี้ยงตัวได้แล้วไม่ต้องพึ่งพาอาศัยใคร ใครจะมั่งมีศรีสุขดีจนตกทุกข์ได้ยากอย่างไรก็ช่างใครไม่รับรู้ด้วย นิสัยเช่นนี้เป็นผู้เห็นแก่ตัวจัด มักหาพวกพ้องได้ยาก ว่าที่จริงแล้วทำปากแข็งพูดไปประสาตามใจตัว ตามประสาโง่ ๆ เท่านั้น มีใครที่ไหนในโลกจะอยู่ตามลำพังคนเดียวได้

เพราะฉะนั้น ชาวเราทั้งหลายจึงควรพิจารณาตัวเองไว้เสมอ อย่าลืมตัวว่าตนอยู่ในฐานะไหน รู้ตัว รู้ฐานะแล้ว หน้าที่ที่ท่านวางไว้อย่างไร ก็ต้องพยายามฝึกฝนประพฤติให้สมหน้าที่อยู่เสมอ อย่าให้บกพร่อง จะได้รับผลเป็นความผาสุกจำเริญอยู่เย็นเป็นสุขมีความรักใคร่เคารพนับถือกลม-เกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวในกันและกัน ตามชั้นฐานะ ตนเองก็สุขกายสบายใจด้วย ยังจะเป็นตัวอย่างแบบแผนให้คนรุ่นเด็กชั้นหลานเหลน จด-จำนำไปประพฤติปฏิบัติตามอีกด้วย เมื่อทราบ

ลักษณะบุคคลที่พระพุทธเจ้าสอนว่า หาได้ยากว่า คือใครบ้างแล้ว ต่างมาช่วยกันแก้ความหาได้ยากนั้นให้หมดจากบ้านเมืองได้ ยังจะได้ชื่อว่าทำบุญด้วยการประพฤติดี ปฏิบัติชอบ เป็นปฏิบัติบูชาอีกด้วย หากใครมีนิสัยอกตัญญู ไม่รู้บุญคุณคน อกตเวทีไม่ตอบสนองบุญคุณใครประจำนิสัยแล้ว ย่อมจะไม่มีใครคบค้าสมาคมด้วย เพราะเขากลัวจะนำนิสัยอกตัญญูไปติดถึงเขาอื่นอีก ทุกคนจึงควรเพิ่มพูนนิสัยใจคอให้มั่นคงในกตัญญูกตเวที ย่อมจะถึงความสวัสดีมีชัยมงคลตลอดเวลา.

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอะไร

พระสาสนโสภณ วัดบวรนิเวศวิหาร เรียบเรียง

เมื่อก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี ได้มีมหาบุรุษท่านหนึ่งเกิดขึ้นมาในโลก เป็นโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายา แห่งกรุงกบิลพัสดุ์ สักกชนบท ซึ่งบัดนี้อยู่ในเขตประเทศเนปาล มีพระ-นามว่า "สิทธัตถะ" ต่อมาอีก ๓๕ ปี พระสิทธัตถะได้ตรัสรู้ธรรม ได้พระนามตามความตรัสรู้ว่า "พุทธะ" ซึ่งไทยเราเรียกว่า "พระพุทธเจ้า" พระองค์ได้ทรงประกาศพระธรรมที่ได้ตรัสรู้แก่ประชาชนจึงเกิดพระ-พุทธศาสนา (คำสั่งสอนของพระพุทธะ) และบริษัท ๔ คือ ภิกษุ (สามเณร) ภิกษุณี (สามเณรี) อุบาสก อุบาสิกาขึ้นในโลกจำเดิมแต่นั้น บัดนี้ เมืองไทยมีแต่ภิกษุ (สามเณร) อุบาสก อุบาสิกา ภิกษุนั้น คือชายผู้ถือบวช ปฏิบัติพระวินัยของภิกษุ สามเณรนั้น คือชายผู้มีอายุยังไม่ครบ ๒๐ ปี หรือแม้อายุเกิน ๒๐ ปี

แล้วเข้ามาถือบวช ปฏิบัติสิกขาของสามเณร อุบาสก อุบาสิกานั้น คือ คฤหัสถ์ชายหญิงผู้นับถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ (ที่พึ่ง) และปฏิบัติอยู่ในศีลสำหรับคฤหัสถ์ บัดนี้ มีคำเรียกชายหญิงทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ ผู้ประกาศตนถึงพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งพระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะว่า "พุทธมามกะ" "พุทธมามิกา" แปลว่า "ผู้นับถือพระพุทธเจ้าว่าเป็นพระของตน" พระพุทธศาสนาได้แผ่ออกจากประเทศถิ่นที่เกิดไปในประเทศต่าง ๆ ในโลก

หลักเคารพสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ พระรัตนตรัย (รัตนะ ๓) ได้แก่พระพุทธเจ้า คือ พระผู้ตรัสรู้พระธรรมแล้ว ทรงประกาศสั่งสอนตั้งพระพุทธศาสนาขึ้น พระธรรม คือ สัจธรรม (ธรรม คือ ความจริง) ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ และได้ทรงประกาศสั่งสอนเป็นพระศาสนาขึ้น พระสงฆ์ คือ หมู่ชนที่ได้ฟังคำสั่งสอน ได้ปฏิบัติและได้รู้ตามพระพุทธเจ้า บางพวกออกบวชตาม ได้ช่วยนำพระพุทธศาสนาและ

สืบต่อวงศ์การบวชมาจนถึงปัจจุบันนี้

ทุกคนผู้เข้ามานับถือพระพุทธศาสนา จะเป็นคฤหัสถ์ก็ตาม จะถือบวชก็ตาม ต้องทำกิจเบื้องต้น คือปฏิญาณตนถึงพระรัตนตรัยนี้เป็นสรณะ คือ ที่พึ่ง หรือดังที่เรียกว่านับถือเป็นพระของตน เทียบกับทางสกุล คือ นับถือพระพุทธเจ้าเป็นพระบิดา ผู้ให้กำเนิดชีวิตในทางจิตใจของตน พุทธศาสนิกชนย่อมสังคมกับผู้นับถือศาสนาอื่นได้และย่อมแสดงความเคารพสิ่งเคารพในศาสนาอื่นได้ตามมรรยาทที่เหมาะสม เช่นเดียวกับแสดงความเคารพบิดาหรือมารดา หรือผู้ใหญ่ของคนอื่นได้ แต่ก็คงมีบิดาของตน ฉะนั้น จึงไม่ขาดจากความเป็นพุทธศาสนิกชน ตลอดเวลาที่ยังนับถือพระรัตนตรัยเป็นของตน เช่นเดียวกับเมื่อยังไม่ตัดบิดาของตนไปรับบิดาของเขามาเป็นบิดา ก็คงเป็นบุตรธิดาของบิดาตนอยู่ หรือ เมื่อยังไม่แปลงสัญชาติเป็นอื่น ก็คงเป็นไทยอยู่นั่นเอง ฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงไม่คับแคบ ผู้นับถือย่อมสังคมกับชาวโลก

ต่างชาติต่างศาสนาได้สะดวก ทั้งไม่สอนให้ลบหลู่ใคร ตรงกันข้ามกลับให้เคารพต่อผู้ควรเคารพทั้งปวง และไม่ซ่อนเร้นหวงกันธรรมไว้โดยเฉพาะ ใครจะมาศึกษาปฏิบัติก็ได้ทั้งนั้น โดยไม่ต้องมานับถือก่อน ทั้งนี้เพราะแสดงธรรมที่เปิดทางให้พิสูจนได้ว่า เป็นสัจจะ (ความจริง) ที่เป็นประโยชน์สุขแก่การดำรงชีวิตในปัจจุบัน สัจธรรมที่เป็นหลักใหญ่ในพระพุทธศาสนา คือ อริยสัจ ๔

อริยสัจ แปลว่า "สัจจะของผู้ประเสริฐ (หรือผู้เจริญ)" "สัจจะที่ผู้ประเสริฐพึงรู้" "สัจจะที่ทำให้เป็นผู้ประเสริฐ" หรือแปลรวบรัดว่า "สัจจะอย่างประเสริฐ" พึงทำความเข้าใจไว้ก่อนว่า มิใช่สัจจะตามชอบใจของโลก หรือของตนเอง แต่เป็นสัจจะทางปัญญาโดยตรง อริยสัจมี ๔ คือ

๑. ทุกข์ ได้แก่ความเกิด ความแก่ ความตาย ซึ่งมีเป็นธรรมดาของชีวิต และความโศก ความระทม ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ ความคับแค้นใจ

ซึ่งมีแก่จิตใจ และร่างกายเป็นครั้งคราว ความประจวบกับสิ่งที่ไม่รักไม่ชอบ ความพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่ชอบ ความปรารถนาไม่สมหวัง กล่าวโดยย่อก็คือ กายและใจนี้เองที่เป็นทุกข์ต่าง ๆ จะพูดว่า ชีวิตนี้เป็นทุกข์ต่าง ๆ ดังกล่าวก็ได้

๒. สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากของจิตใจ คือ ดิ้นรนทะยานอยากเพื่อที่จะได้สิ่งปรารถนาอยากได้ ดิ้นรนทะยานอยากเพื่อจะเป็นอะไรต่าง ๆ ดิ้นรนทะยานอยากที่จะไม่เป็นในภาวะที่ไม่ชอบต่าง ๆ

๓. นิโรธ ความดับทุกข์ ได้แก่ดับตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากดังกล่าว

๔. มรรค ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ทางมีองค์ ๘ คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ อาชีพชอบ เพียรพยายามชอบ สติชอบ ตั้งใจชอบ

ได้มีบางคนเข้าใจว่า พระพุทธศาสนามองในแง่

ร้าย เพราะแสดงให้เห็นแต่ทุกข์ และสอนสูงเกินกว่าที่คนทั่วไปจะรับได้ เพราะสอนให้ดับความดิ้นรนทะยานอยากเสียหมดซึ่งจะเป็นไปยาก เห็นว่าจะต้องมีผู้เข้าใจดังนี้ จึงต้องซ้อมความเข้าใจไว้ก่อนที่จะแจกอริยสัจออกไป พระพุทธศาสนามิได้มองในแง่ร้ายหรือแง่ดีทั้งสองแต่อย่างเดียว แต่มองในแง่ของสัจจะ คือความจริงซึ่งต้องใช้ปัญญาและจิตใจที่บริสุทธิ์ประกอบกันพิจารณา

ตามประวัติพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้ามิได้ทรงแสดงอริยสัจแก่ใครง่าย ๆ แต่ได้ทรงอบรมด้วยธรรมข้ออื่นจนผู้นั้นมีจิตใจบริสุทธิ์พอที่จะรับเข้าใจได้แล้ว จึงทรงแสดงอริยสัจ ธรรมข้ออื่นที่ทรงอบรมก่อนอยู่เสมอสำหรับคฤหัสถ์นั้น คือ ทรงพรรณนาทาน พรรณนาศีล พรรณนาผลของทาน ศีล ที่เรียกว่าสวรรค์ (หมายถึงความสุขสมบูรณ์ต่าง ๆ ที่เกิดจากทาน ศีล แม้ในชีวิตนี้) พรรณนาโทษของกาม (สิ่งที่ผูกใจให้รักใคร่ปรารถนา) และอานิสงส์ คือ ผลดี

ของการที่พรากใจออกจากกามได้ เทียบด้วยระดับการศึกษาปัจจุบัน ก็เหมือนอย่างทรงแสดงอริยสัจแก่นักศึกษาชั้นมหาวิทยาลัย ส่วนนักเรียนที่ต่ำลงมาก็ทรงแสดงธรรมข้ออื่นตามสมควรแก่ระดับ พระพุทธเจ้าจะไม่ทรงแสดงธรรมที่สูงกว่าระดับของผู้ฟัง ซึ่งจะไม่เกิดประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย แต่ผู้ที่มุ่งศึกษาแสวงหาความรู้ แม้จะยังปฏิบัติไม่ได้ ก็ยังเป็นทางเจริญความรู้ในสัจจะที่ตอบได้ตามเหตุผล และอาจพิจารณาผ่อนลงมาปฏิบัติทั้งที่ยังมีตัณหา คือความอยากดังกล่าวอยู่นั่นแหละ ทางพิจารณานั้นพึงมีได้ เช่นที่จะกล่าวเป็นแนวคิดดังนี้

๑. ทุก ๆ คนปรารถนาสุข ไม่ต้องการทุกข์ แต่ทำไมคนเราจึงยังต้องเป็นทุกข์ และไม่สามารถจะแก้ทุกข์ของตนเองได้ บางทียิ่งแก้ยิ่งเป็นทุกข์มาก ทั้งนี้ ก็เพราะไม่รู้เหตุผลตามจริงว่า อะไรเป็นเหตุของทุกข์ อะไรเป็นเหตุของสุข ถ้าได้รู้แล้วก็จะแก้ได้ คือละเหตุที่ให้เกิดทุกข์ ทำเหตุที่ให้เกิดสุข อุปสรรคที่

สำคัญอันหนึ่งก็คือ ใจของตนเอง เพราะคนเราตามใจตนเองมากไป จึงต้องเกิดเดือดร้อน

๒. ที่พูดกันว่าตามใจตนเองนั้น โดยที่แท้ก็คือ ตามใจตัณหาคือความอยากของใจ ในขั้นโลก ๆ นี้ ยังไม่ต้องดับความอยากให้หมด เพราะยังต้องอาศัยความอยาก เพื่อสร้างโลก หรือสร้างตนเองให้เจริญต่อไป แต่ก็ต้องมีการควบคุมความอยากให้อยู่ในขอบเขตที่สมควร และจะต้องรู้จักอิ่มรู้จักพอในสิ่งที่ควรอิ่มควรพอ ดับตัณหาได้เพียงเท่านี้ก็พอครองชีวิตอยู่เป็นสุขในโลก ผู้ก่อไฟเผาตนเอง และเผาโลกอยู่ทุกกาลสมัยก็คือ ผู้ที่ไม่ควบคุมตัณหาของใจให้อยู่ในขอบเขต ถ้าคนเรามีความอยากจะได้วิชา ก็ตั้งใจพากเพียรเรียน มีความอยากจะได้ทรัพย์ ยศ ก็ตั้งใจเพียรทำงานให้ดี ตามกำลังตามทางที่สมควร ดังนี้แล้วก็ใช้ได้ แปลว่า ปฏิบัติมรรคมีองค์ ๘ ในทางโลกและก็อยู่ในทางธรรมด้วย

๓. แต่คนเราต้องการมีการพักผ่อน ร่างกายก็ต้อง

มีการพัก ต้องให้หลับ ซึ่งเป็นการพักทางร่างกาย จิตใจก็ต้องมีเวลาที่ปล่อยให้ว่าง ถ้าจิตใจยังมุ่งคิดอะไรอยู่ไม่ปล่อยความคิดนั้นแล้วก็หลับไม่ลง ผู้ที่ต้องการมีความสุข สนุกสนานจากรูป เสียงทั้งหลาย เช่น ชอบฟังดนตรีที่ไพเราะ หากจะถูกเกณฑ์ให้ต้องฟังอยู่นานเกินไป เสียงดนตรีที่ไพเราะที่ดังจ่อหูอยู่นานเกินไปนั้น จะก่อให้เกิดความทุกข์อย่างยิ่ง จะต้องการหนีไปให้พ้น ต้องการกลับไปอยู่กับสภาวะที่ปราศจากเสียง คือ ความสงบ จิตใจของคนเราต้องการความสงบดังนี้อยู่ทุกวัน วันหนึ่งเป็นเวลาไม่น้อย นี้คือความสงบใจ กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ความสงบความดิ้นรนทะยานอยากของใจ ซึ่งเป็นความดับทุกข์นั่นเอง ฉะนั้น ถ้าทำความเข้าใจให้ดีว่า ความดับทุกข์ก็คือความสงบใจ ซึ่งเป็นอาหารใจที่ทุก ๆ คนต้องการอยู่ทุกวัน ก็จะค่อยเข้าใจในข้อนิโรธนี้ขึ้น

๔. ควรคิดต่อไปว่า ใจที่ไม่สงบนั้น ก็เพราะเกิดความดิ้นรนขึ้น และก็บัญชาให้ทำ พูด คิด ไปตามใจ

ที่ดิ้นรนนั้น เมื่อปฏิบัติตามใจไปแล้วก็อาจสงบลงได้ แต่การที่ปฏิบัติไปแล้วนั้น บางทีชั่วเวลาประเดี๋ยวเดียวก็ให้เกิดทุกข์โทษอย่างมหันต์ บางทีเป็นมลทินโทษที่ทำให้เสียใจไปช้านาน คนเช่นนี้ ควรทราบว่าท่านเรียกว่า "ทาสของตัณหา" ฉะนั้น จะมีวิธีทำอย่างไรที่จะไม่แพ้ตัณหา หรือจะเป็นนายของตัณหาในใจของตนเองได้ วิธีดังกล่าวนี้ก็คือ มรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่

๑. สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ คือ เห็นอริยสัจ ๔ หรือเห็นเหตุผลตามเป็นจริง แม้โดยประการที่ผ่อนพิจารณาลงดังกล่าวมาโดยลำดับ

๒. สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ คือ ดำริ หรือคิดออกจากสิ่งที่ผูกพันให้เป็นทุกข์ ดำริในทางไม่พยาบาทมุ่งร้าย ดำริในทางไม่เบียดเบียน

๓. สัมมาวาจา วาจาชอบ แสดงในทางเว้น คือ เว้นจากพูดเท็จ เว้นจากพูดส่อเสียดให้แตกร้าวกัน เว้นจากพูดคำหยาบร้าย เว้นจากพูดเพ้อเจ้อไม่เป็น

ประโยชน์

๔. สัมมากัมมันตะ การงานชอบ แสดงในทางเว้น คือ เว้นจากการฆ่า การทรมาน เว้นจากการลักเว้นจากการประพฤติผิดในทางกาม

๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ คือเว้นจากมิจฉาอาชีวะ (อาชีพผิด) สำเร็จชีวิตด้วยอาชีพที่ชอบ

๖. สัมมาวายามะ เพียรพยายามชอบ คือ เพียรระวังบาปที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรทำกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วมิให้เสื่อม แต่ให้เจริญยิ่งขึ้น

๗. สัมมาสติ ระลึกชอบ คือ ระลึกไปในที่ตั้งของสติที่ดีทั้งหลาย เช่น ในสติปัฏฐาน ๔ คือกาย เวทนา จิต ธรรม

๘. สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ คือ ทำใจให้เป็นสมาธิ (ตั้งมั่นแน่วแน่) ในเรื่องที่ตั้งใจจะทำในทางที่ชอบ

มรรคมีองค์ ๘ นี้ เป็นทางเดียว แต่มีองค์ประกอบเป็น ๘ และย่อลงได้ในสิกขา (ข้อที่พึงศึกษาปฏิบัติ)

คือ

สีลสิกขา สิกขาคือศีล ได้แก่วาจาชอบ การงานชอบ อาชีพชอบ พูดโดยทั่วไป จะพูดจะทำอะไรก็ให้ถูกชอบอย่าให้ผิด จะประกอบอาชีพอะไรก็เช่นเดียวกัน ถ้ายังไม่มีอาชีพ เช่น เป็นนักเรียนต้องอาศัยท่านผู้ใหญ่อุปการะ ก็ให้ใช้ทรัพย์ที่ท่านให้มาตามส่วนที่ควรใช้ ไม่ใช้อย่างสุรุ่ยสุร่ายเหลวแหลก ศึกษาควบคุมตนเองให้งดเว้นจากความคิดที่จะประพฤติตนที่จะเลี้ยงตนเลี้ยงเพื่อนไปในทางที่ผิด ที่ไม่สมควร

จิตตสิกขา สิกขาคือจิต ได้แก่เพียรพยายามชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ พูดโดยทั่วไป เรื่องจิตของตนเป็นเรื่องสำคัญ ต้องพยายามศึกษาฝึกฝนเพราะอาจฝึกได้โดยไม่ยากด้วย แต่ขอให้เริ่ม เช่นเริ่มฝึกตั้งความเพียร ฝึกให้ระลึกจดจำ และระลึกถึงเรื่องที่เป็นประโยชน์ และให้ตั้งใจแน่วแน่ สิกขาข้อนี้ใช้ในการเรียนได้เป็นอย่างดี เพราะการเรียนจะต้องมีความเพียร ความระลึก ความตั้งใจ

ปัญญาสิกขา สิกขาคือปัญญา ได้แก่เห็นชอบ ดำริชอบ พูดโดยทั่วไป มนุษย์เจริญขึ้นก็ด้วยปัญญาที่พิจารณา และลงความเห็นในทางที่ถูกที่ชอบ ดำริชอบ ก็คือพิจารณาโดยชอบ เห็นชอบ ก็คือลงความเห็นที่ถูกต้อง นักเรียนผู้ศึกษาวิชาต่าง ๆ ก็มุ่งให้ได้ปัญญาสำหรับที่จะพินิจพิจารณาและลงความเห็นโดยความถูกชอบ ตามหลักแห่งเหตุผลตามเป็นจริง และโดยเฉพาะควรอบรมปัญญาในไตรลักษณ์ และปฏิบัติพรหมวิหาร ๔

ไตรลักษณ์

หมายถึงลักษณะที่ทั่วไปแก่สังขารทั้งปวง คือ อนิจจะ ทุกขะ อนัตตา

อนิจจะ ไม่เที่ยง คือ ไม่ดำรงอยู่เป็นนิตย์นิรันดร์ เพราะเมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องดับในที่สุด ทุก ๆ สิ่งจึงมีหรือเป็นอะไรขึ้นมาแล้ว ก็กลับไม่มี เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ชั่วคราวเท่านั้น

ทุกขะ ทนอยู่คงที่ไม่ได้ ต้องเปลี่ยนแปลงไปอยู่

เสมอ เหมือนอย่างถูกบีบคั้นให้ทรุดโทรมเก่าแก่ไปอยู่เรื่อย ๆ ทุก ๆ คนผู้เป็นเจ้าของสิ่งเช่นนี้ ก็ต้องทนทุกข์เดือดร้อนไม่สบายไปด้วย เช่น ไม่สบายเพราะร่างกายป่วยเจ็บ

อนัตตา ไม่ใช่อัตตา คือ ไม่ใช่ตัวตน อนัตตานี้ขออธิบายเป็นลำดับชั้นสามชั้นดังต่อไปนี้

๑. ไม่ยึดมั่นกับตนเกินไป เพราะถ้ายึดมั่นกับตนเกินไป ก็ทำให้เป็นคนเห็นแก่ตนถ่ายเดียว หรือทำให้หลงตน ลืมตน มีอคติ คือลำเลียงเข้ากับตน ทำให้ไม่รู้จักตนตามเป็นจริง เช่นคิดว่า ตนเป็นฝ่ายถูกตนต้องได้สิ่งนั้นสิ่งนี้ ด้วยความยึดมั่นตนเองเกินไป แต่ตามที่เป็นจริงหาได้เป็นเช่นนั้นไม่

๒. บังคับให้สิ่งต่าง ๆ รวมทั้งร่างกายและจิตใจไม่ให้เปลี่ยนแปลงตามความต้องการไม่ได้ เช่นบังคับให้เป็นหนุ่มสาวสวยงามอยู่เสมอไม่ได้ บังคับให้ภาวะของจิตใจชุ่มชื่นว่องไวอยู่เสมอไม่ได้

๓. สำหรับผู้ที่ได้ปฏิบัติไปได้จนถึงขั้นสูงสุด เห็น

สิ่งต่าง ๆ รวมทั้งร่างกายและจิตใจเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตนทั้งสิ้นแล้ว ตัวตนจะไม่มี ตามพระพุทธภาษิตที่แปลว่า "ตนย่อมไม่มีแก่ตน" แต่ก็ยังมีผู้รู้ซึ่งไม่ยึดมั่นอะไรในโลก ผู้รู้นี้เมื่อยังมีชีวิตอยู่ก็สามารถปฏิบัติสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นไปตามสมควรแก่สถานที่และสิ่งแวดล้อม โดยเที่ยงธรรมล้วน ๆ (ไม่มีกิเลสเจือปน)

พรหมวิหาร ๔

คือ ธรรมสำหรับเป็นที่อาศัยอยู่ของจิตใจที่ดี มี ๔ ข้อดังต่อไปนี้

๑. เมตตา ความรักที่จะให้เป็นสุข ตรงกันข้ามกับความเกลียดที่จะให้เป็นทุกข์ เมตตาเป็นเครื่องปลูกอัธยาศัยเอื้ออารี ทำให้มีความหนักแน่นในอารมณ์ ไม่ร้อนวู่วาม เป็นเหตุให้เกิดความรู้สึกเป็นมิตร ไม่เป็นศัตรู ไม่เบียดเบียนใคร แม้สัตว์เล็กเพียงไหนให้เดือดร้อนทรมานด้วยความเกลียด โกรธ หรือสนุกก็ตาม

๒. กรุณา ความสงสารจะช่วยให้พ้นทุกข์ ตรงกันข้ามกับความเบียดเบียน เป็นเครื่องปลูกอัธยาศัยเผื่อแผ่เจือจาน ช่วยผู้ที่ประสบทุกข์ยากต่าง ๆ กรุณานี้เป็นพระคุณสำคัญข้อหนึ่งของพระพุทธเจ้า เป็นพระคุณสำคัญข้อหนึ่งของพระมหากษัตริย์ และเป็นคุณข้อสำคัญของท่านผู้มีคุณทั้งหลายมีมารดาบิดาเป็นต้น

๓. มุทิตา ความพลอยยินดีในความได้ดีของผู้อื่น ตรงกันข้ามกับความริษยาในความดีของเขา เป็นเครื่องปลูกอัธยาศัยส่งเสริมความดี ความสุข ความเจริญ ของกันและกัน

๔. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง ในเวลาที่ควรวางใจดังนั้น เช่นในเวลาที่ผู้อื่นถึงความวิบัติ ก็วางใจเป็นกลาง ไม่ดีใจว่าศัตรูถึงความวิบัติ ไม่เสียใจว่าคนที่รักถึงความวิบัติ ด้วยพิจารณาในทางกรรมว่าทุก ๆ คนมีกรรมเป็นของตน ต้องเป็นทายาทรับผลของกรรมที่ตนได้ทำไว้เอง ความเพ่งเล็งถึงกรรมเป็นสำคัญดังนี้ จนวางใจลงในกรรมได้ ย่อมเป็นเหตุ

ถอนความเพ่งเล็งบุคคลเป็นสำคัญ นี้แหละเรียกว่า อุเบกขา เป็นเหตุปลูกอัธยาศัยให้เพ่งเล็งถึงความผิดถูกชั่วดีเป็นข้อสำคัญ ทำให้เป็นคนมีใจยุติธรรมในเรื่องทั่ว ๆ ไปด้วย

ธรรม ๔ ข้อนี้ ควรอบรมให้มีในจิตใจด้วยวิธีคิดแผ่ใจประกอบด้วยเมตตาเป็นต้น ออกไปในบุคคลและในสัตว์ทั้งหลาย โดยเจาะจง และโดยไม่เจาะจงคือทั่วไป เมื่อหัดคิดอยู่บ่อย ๆ จิตใจก็จะอยู่กับธรรมเหล่านี้บ่อยเข้าแทนความเกลียด โกรธ เป็นต้นที่ตรงกันข้าม จนถึงเป็นอัธยาศัยขึ้น ก็จะมีความสุขมาก

นิพพานเป็นบรมสุข

ได้มีภาษิตกล่าวไว้ แปลว่า "นิพพานเป็นบรมสุข คือ สุขอย่างยิ่ง" นิพพาน คือความละตัณหา ในทางโลกและทางธรรมทั้งหมด ปฏิบัติโดยไม่มีตัณหาทั้งหมด คือ การปฏิบัติถึงนิพพาน

ได้มีผู้กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า "ธรรม" (ตลอดถึง) "นิพพาน" ที่ว่า "เป็นสนฺทิฏฺฐิโก อัน

บุคคลเห็นเอง" นั้นอย่างไร ? ได้มีพระพุทธดำรัสตอบโดยความว่าอย่างนี้ คือ ผู้ที่มีจิตถูกราคะ โทสะ โมหะ ครอบงำเสียแล้ว ย่อมเกิดเจตนาความคิดเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง ผู้อื่นบ้าง ทั้งสองฝ่ายบ้าง ต้องได้รับทุกข์โทมนัสแม้ทางใจ เมื่อเกิดเจตนาขึ้นดังนั้น ก็ทำให้ประพฤติทุจริตทางไตรทวาร คือ กาย วาจา ใจ และคนเช่นนั้นย่อมไม่รู้ประโยชน์ตนประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์ทั้งสองตามเป็นจริง แต่ว่าเมื่อละความชอบความชัง ความหลงเสียได้ ไม่มีเจตนาความคิดที่จะเบียดเบียนตนและผู้อื่นทั้งสองฝ่าย ไม่ประพฤติทุจริตทางไตรทวาร รู้ประโยชน์ตนประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์ทั้งสองตามเป็นจริง ไม่ต้องเป็นทุกข์โทมนัสแม้ด้วยใจ "ธรรม (ตลอดถึง) นิพพาน" ที่ว่า "เห็นเอง" คือเห็นอย่างนี้ ตามที่ตรัสอธิบายนี้ เห็นธรรมก็คือ เห็นภาวะหรือสภาพแห่งจิตใจของตนเองทั้งในทางไม่ดีทั้งในทางดี จิตใจเป็นอย่างไรก็ให้รู้อย่างนั้นตามเป็นจริง ดังนี้เรียกว่า เห็นธรรม ถ้ามี

คำถามว่า จะได้ประโยชน์อย่างไร ? ก็ตอบได้ว่า ได้ความดับทางใจ คือ จิตใจที่ร้อนรุ่มด้วยความ โลภ โกรธ หลงนั้น เพราะมุ่งออกไปข้างนอก หากได้นำใจกลับเข้ามาดูใจเองแล้ว สิ่งที่ร้อนจะสงบเอง และให้สังเกตจับตัวความสงบนั้นให้ได้ จับไว้ให้อยู่ เห็นความสงบดังนี้ คือเห็นนิพพาน วิธีเห็นธรรม เห็นนิพพาน ตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสอธิบายไว้ จึงเป็นวิธีธรรมดาที่คนธรรมดาทั่ว ๆ ไปปฏิบัติได้ ตั้งแต่ขั้นธรรมดาต่ำ ๆ ตลอดถึงขั้นสูงสุด

อริยสัจ ไตรลักษณ์ และนิพพาน "เป็นสัจธรรม" ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ และได้ทรงแสดงสั่งสอน (ดังแสดงในปฐมเทศนาและในธรรมนิยาม) เรียกได้ว่าเป็น "ธรรมสัจจะ" สัจจะทางธรรมเป็นวิสัยที่พึงรู้ได้ด้วยปัญญา อันเป็นทางพ้นทุกข์ในพระพุทธ-ศาสนา แต่ทางพระพุทธศาสนา ก็ได้แสดงธรรมในอีกหลักหนึ่งคู่กันไป คือ ตาม "โลกสัจจะ" สัจจะทางโลก คือ แสดงในทางมีตน มีของตน เพราะโดย

สัจจะทางธรรมที่เด็ดขาดย่อมเป็นอนัตตา แต่โดยสัจจะทางโลกย่อมมีอัตตา ดังที่ตรัสว่า "ตนแลเป็นที่พึ่งของตน" ในเรื่องนี้ได้ตรัสไว้ว่า "เพราะประกอบเครื่องรถเข้า เสียงว่ารถย่อมมีฉันใด เพราะขันธ์ทั้งหลายมีอยู่ สัตว์ก็ย่อมมีฉันนั้น" ธรรมในส่วนโลกสัจจะ เช่นธรรมที่เกี่ยวแก่การปฏิบัติในสังคมมนุษย์ เช่นทิศหก แม้ศีลกับวินัยบัญญัติทั้งหลายก็เช่นเดียวกัน ฉะนั้น แม้จะปฏิบัติอยู่เพื่อความพ้นทุกข์ทางจิตใจตามหลักธรรมสัจจะ ส่วนทางกายและทางสังคม ก็ต้องปฏิบัติอยู่ในธรรมตามโลกสัจจะ ยกตัวอย่างเช่น บัดนี้ตนอยู่ในภาวะอันใด เช่นเป็นบุตรธิดา เป็นนักเรียนเป็นต้น ก็พึงปฏิบัติธรรมตามควรแก่ภาวะของตนและควรพยายามศึกษานำธรรมมาใช้ปฏิบัติแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นประจำวัน พยายามให้มีธรรมในภาคปฏิบัติขึ้นทุก ๆ วัน ในการเรียน ในการทำงาน และในการอื่น ๆ เห็นว่า ผู้ปฏิบัติดังนี้จะเห็นเองว่า ธรรมมีประโยชน์อย่างยิ่งแก่ชีวิตอย่างแท้จริง.

ศีล

พระสาสนโสภณ วัดบวรนิเวศวิหาร เรียบเรียง

ศีล เป็นข้อกำหนดเกี่ยวแก่ความประพฤติของคน เพื่อความอยู่ด้วยกันเป็นปกติสุข และเป็นระเบียบเรียบร้อย อีกอย่างหนึ่ง เพื่อผลพิเศษอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ ข้อกำหนดเกี่ยวแก่ความประพฤติดังกล่าวย่อมมีอยู่ในทุกศาสนา ตรงกันก็มี ต่างกันก็มี สุดแต่ศาสดาหรือองค์การศาสนานั้น ๆ จะบัญญัติขึ้น โดยมากมักบัญญัติเป็นข้องดเว้น อันหมายความว่านอกจากข้อที่สั่งให้เว้นนั้นก็ทำได้ เช่นศีล ๕ ในพระพุทธศาสนาบัญญัติไว้ว่า เว้นจากปลงชีวิตสัตว์ เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ เว้นจากประพฤติผิดในทางกาม เว้นจากพูดเท็จ เว้นจากดื่มน้ำเมาอันเป็นฐานประมาท ศีล ๕ นี้เป็นหลักเบื้องต้นในพระพุทธศาสนาที่คนทั้งปวงรู้กันมาก เพราะเป็นประเพณีนิยมที่รับศีลกันอยู่ในพิธีทางศาสนาเกือบทุกอย่าง คนไทยจะต้องเคยได้เห็นได้ยินพระ

ให้ศีลมาตั้งแต่เด็ก ๆ ยังไม่รู้ความหมาย แต่น่าพิจารณาว่า คนโดยมากมองเห็นความสำคัญของศีลเพียงไร หรือมีความเห็นในศีลอย่างไร เพราะข้อบัญญัติในศีลแตกต่างจากทางปฏิบัติของคนทั่วไปอยู่มากเกือบทุกข้อ ทั้งที่เห็นว่าไม่ผิด และที่เห็นว่าผิด เช่นตัวอย่างต่อไปนี้

ศีลข้อที่ ๑ ถ้าปลงชีวิตสัตว์ อันหมายถึงทั้งมนุษย์และดิรัจฉานทุกชนิด ทั้งใหญ่และเล็ก ตลอดถึงเหลือบยุงมดดำมดแดง เป็นต้น แต่วันหนึ่ง ๆ คนปลงชีวิตสัตว์เป็นอาหารประจำวันมากมาย เพราะคนโดยมากบริโภคเนื้อสัตว์ คนที่ถือมังสวิรัติมีอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก ในการศึกษาใช้สัตว์เป็นเครื่องค้นคว้าทดลองหลายอย่าง ในการปกครองก็ต้องมีการใช้อาวุธเพื่อปราบปราม ผู้รักษากฎหมายก็ต้องมีการลงโทษผู้ทำผิดตามกฎหมาย ผู้ที่ทำการรบในสงครามก็ต้องใช้อาวุธประหัตประหารกัน ตัวอย่างเหล่านี้ไม่ถือว่าทำผิดกฎหมาย หรือตามทางโลก ถ้าไม่ทำอาจเป็นผิด เช่น ตำรวจ ทหาร หนีประจำการ นอกจากนี้ในปัจจุบัน

ได้พบสัตว์หลายอย่างเป็นพาหะนำเชื้อโรคตลอดถึง ได้พบตัวเชื้อโรคด้วยกล้องจุลทรรศน์ และได้พบจุลินทรีย์ต่าง ๆ อีกมากมาย จนแทบว่าจะไม่มีอะไร แม้แต่น้ำที่คนดื่มอยู่จะไม่มีจุลินทรีย์ ถึงจะกรองน้ำเสียก่อนที่จะดื่ม ก็กรองได้เฉพาะสัตว์ชนิดหยาบ เช่นตัวน้ำไม่อาจกรองจุลินทรีย์ได้ ดื่มน้ำทีหนึ่งจึงดื่มจุลินทรีย์ต่าง ๆ เข้าไปมากมาย แม้การใช้ยาเป็นยาทา ยาบริโภคก็ตาม ยานั้นก็ทำลายจุลินทรีย์ที่เป็นตัวโรคต่าง ๆ ทุกครั้งไป จุลินทรีย์ต่าง ๆ เหล่านี้จะถือว่าเป็นสัตว์มีชีวิตในศีลข้อหนึ่งหรือไม่ ถ้าถือก็คงไม่มีใครปฏิบัติในศีลข้อนี้ได้ นอกจากนี้ ยังมีผู้ที่เห็นว่า ผู้ที่เว้นการฆ่าสัตว์แล้ว ก็ควรเว้นการบริโภคเนื้อสัตว์ด้วย เพราะการบริโภคเนื้อสัตว์ เท่ากับเป็นการสนับสนุนการฆ่าจะต้องเป็นบาปด้วยเหมือนกัน

ศีลข้อที่ ๒ การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ โดยเป็นขโมย ก็ถือว่าเป็นการทำผิด แม้ตามกฎหมายแต่ก็มียกเว้นสมบัติศัตรูในสงครามเป็นต้น

ศีลข้อที่ ๓ ความเป็นชู้ด้วยคู่ครองของคนอื่น ถือว่าเป็นการทำผิด ไม่เป็นที่นับถือไว้วางใจของใครโดยทั่วไป ถึงความประพฤติเกี่ยวข้องในทางนี้ ด้วยบุคคลควรงดเว้นตามประเพณี หรือด้วยบุคคลที่ต้องห้ามตามกฎหมายตามธรรมที่ประพฤติ ก็ถือว่าเป็นการทำผิดเช่นเดียวกัน และควรจะรวมทั้งการขืนใจด้วยกำลังกาย หรือแม้ด้วยกำลังทรัพย์ให้จำยอม ในผู้ที่มิได้มีคู่ครองก็ตาม หรือมีคู่ครองก็ตาม อาศัยศีลข้อที่ ๓ นี้ที่บัญญัติขึ้นเพื่อให้นับถือวงศ์สกุลของกัน ไม่ละเมิด จึงควรถือเป็นมรรยาทไม่ละเมิดกัน ในอีกหลายเรื่องดังที่ได้กล่าวไว้ในหนังสือ " สมบัติของผู้ดี " ว่า " อย่าละลาบละล้วงเข้าห้องเรือนแขกก่อนเจ้าของบ้านเขาเชื้อเชิญ อย่าแลลอดสอดส่ายโดยเพ่งเล็งในห้องเรือนแขกซึ่งตนไม่ได้นั่งอยู่ อย่าปรารถนาดูสมุดพกของผู้อื่น" เป็นต้น ย่อมมีมรรยาทต่าง ๆ ที่ควรถือเนื่องด้วยศีลทุกข้อ เพราะศีลทุกข้อมีวัตถุประสงค์ให้ประพฤติมีมรรยาท ไม่ละเมิดขอบเขตที่ควรประพฤติ

ศีลข้อที่ ๔ การพูดเท็จก็ถือว่าเป็นการผิดกันทั่วไป แต่ปรากฏว่า คนทั่วไปพูดจริงแก่กันน้อย จึงไว้ใจกันไม่ค่อยได้ ในบางคราวก็น่าจะต้องพูดไม่จริง เช่นผู้ที่พูดไม่จริงเพื่อรักษาตนให้พ้นภัย หมอที่พูดไม่จริงเรื่องโรคแก่คนไข้ เพื่อรักษากำลังใจของคนไข้ไม่ให้เสีย พูดไม่จริงในคราวเช่นนี้ ถึงจะผิดตามคำบัญญัติของศีล ก็ไม่เป็นการผิดวัตถุประสงค์ของศีลไปทีเดียว เพราะศีลข้อนี้ ประสงค์ให้รักษาประโยชน์ของกันและกันด้วยความจริง คือมุ่งหมายให้ไม่เบียดเบียนกันด้วยวาจา อาศัยความมุ่งหมายดังกล่าว เมื่อพูดทำลายประโยชน์ของกันและกัน เช่นพูดถึงด้วยเจตนาร้ายเป็นการทับถม ส่อเสียดนินทาว่าร้าย เพื่อกดเขาให้เลวลงบ้าง ยกตนขึ้นบ้าง ถึงจะเป็นความจริง ก็ถือว่าเป็นการผิด เพราะผิดความมุ่งหมายของศีลที่บัญญัติขึ้น มีกล่าวไว้ว่า พระพุทธเจ้าเองตรัสวาจาที่จริง และมีประโยชน์ ทั้งถูกเหมาะแก่กาลเวลา และนอกจากที่ทรงบัญญัติศีลให้เว้นจากพูดมุสาแล้ว ยังตรัสให้เว้น

จากพูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดเพ้อเจ้อเหลวไหลไร้ประโยชน์ด้วย

ศีลข้อที่ ๕ เว้นดื่มน้ำเมา แต่น้ำเมาก็ยังไม่ลด โรงต้มกลั่นที่ได้รับอนุญาตต้องทำงานไม่หยุดหย่อน ร้านเหล้ามีคนเข้าสนับสนุนทั้งกลางวันกลางคืน งานรับรอง งานรื่นเริงทั้งหลายก็ต้องมีสุรา ไม่เช่นนั้นก็กร่อยไป พวกคอเหล้าไม่ชอบ สุรากลายเป็นสิ่งทำรายได้ให้ปีละไม่น้อย

ทางปฏิบัติของคน ทั้งที่ถือว่าไม่ผิด ทั้งที่ถือว่าผิด ดำเนินไปในทางแย้งกับหลักของศีลดังเช่นที่กล่าวมานี้ จึงแสดงว่า คนยังไม่เข้าใจในศีล ไม่เห็นศีลเป็นข้อสำคัญ ไม่เห็นศีลว่ามีความหมายแก่การครองตนอยู่ในโลก เมื่อเป็นเช่นนี้ จะควรทำหรือไม่ทำอย่างไร ตามวิธีต่าง ๆ ที่จะกล่าวต่อไปนี้

๑. แก้หลักของศีลให้เหมาะแก่ภาวะปฏิบัติทั่วไปจริง ๆ ของคน เช่นศีลข้อที่ ๑ แก้ให้ทำได้เหมือนอย่างที่กฎหมายไม่ถือว่าผิด แต่ถ้าผิดกฎหมายก็ทำไม่ได้

หรือถ้าเป็นการทำอย่างทรมานทรกรรมสัตว์ก็ไม่ควรทำ ศีลข้อที่ ๔ ให้ทำได้ในคราวจำเป็น เพื่อรักษาตน หรือเพื่อรักษาผู้อื่น ศีลข้อที่ ๕ ให้ทำได้เป็นบางครั้งบางคราว และโดยไม่เกินไป

๒. ไม่แก้หลักของศีล และไม่สนใจในศีลด้วย ผู้ที่ไม่สนใจในศีล ถ้าถือปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมืองอยู่ก็ใช้ได้ เพราะกฎหมายก็เป็นศีลอย่างหนึ่งที่บัญญัติขึ้นเพื่อความสงบสุขของประชาชน แต่ยังขาดหลักของใจที่เป็นหลักของศีล ซึ่งจะกล่าวต่อไปข้างท้าย

๓. ไม่แก้หลักของศีล มีความสนใจ รับปฏิบัติบางคราวหรือบางประการ พุทธศาสนิกชนโดยมากอยู่ในประเภทนี้ คือ ไม่แตะต้องแก้หลักอะไรของศีล มีความสนใจที่จะรับถือศีลบางคราว หรือบางประการ เช่นบางคนถือไม่ดื่มสุราตลอดไตรมาสเข้าพรรษา ออกพรรษาแล้วดื่มต่อไป เมื่อเป็นชาวประมงก็ไม่ถือศีลข้อที่หนึ่งที่เกี่ยวแก่สัตว์ในอาชีพแต่อาจเว้นสัตว์จำพวกอื่น เป็นนักเรียนแพทย์ไม่ถือเกี่ยวแก่สัตว์ที่จะทำการ

ค้นคว้าทดลองเป็นต้น คือถือในคราวที่มีศรัทธาจะถือ และในประการที่ไม่ขัดกับการศึกษาอาชีพการงานหรือหน้าที่ของตน

๔. ไม่แก้หลักของศีล และถือปฏิบัติโดยเคร่งครัด บุคคลจำพวกนี้มีน้อย และอาจจะมีความข้องใจเกี่ยวแก่เชื้อโรคจุลินทรีย์ต่าง ๆ ส่วนพวกที่ไม่ถือโดยเคร่งครัด อาจจะมีความข้องใจเพียงเพื่อต้องการทราบ หรือเพื่อคัดค้านศีลว่าขัดข้องทำไม่ได้ เชื้อโรคจุลินทรีย์ต่าง ๆ จะเป็นสัตว์มีชีวิตที่ต้องห้ามหรือไม่ พิจารณาดูในพุทธประวัติ พระพุทธเจ้าเมื่อประชวรในบางคราว ได้ทรงอนุญาตให้หมอชีวกโกมารภัจทายา และถวายโอสถเพื่อเสวย พระภิกษุก็ทายาฉันยาได้ เพื่อเยียวยาอาพาธต่าง ๆ เป็นอันทราบได้ว่าไม่ถือไปถึงเชื้อโรคจุลินทรีย์เช่นนั้น ถ้าถือไปถึงเช่นนั้น ก็เป็นอันว่ากินดื่มอะไรไม่ได้ ตลอดถึงหายใจก็จะไม่ได้ ศีลข้อนี้ก็เลยไม่มีความหมาย ไม่มีใครจะเข้าใจจะปฏิบัติได้ ศีลเป็นข้อที่คนสามัญทั่วไปปฏิบัติได้ทุกข้อ โดยอาการปกติ

ธรรมดาสามัญนี้แหละ ไม่ใช่ลึกซึ้งถึงกับจะต้องส่องกล้องปฏิบัติกัน ซึ่งน่าจะใช้ในทางแพทย์เท่านั้น

ส่วนเรื่องการบริโภคเนื้อสัตว์เป็นอาหาร ในพระพุทธศาสนาเองก็มีแบ่งเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งถือว่าบริโภคเนื้อสัตว์เป็นความผิดคล้ายการฆ่าสัตว์ทีเดียว เพราะเป็นเหตุให้ต้องมีการฆ่าสัตว์ ถ้าไม่มีการบริโภคเนื้อสัตว์กันทั้งหมด ก็จะไม่มีใครฆ่าสัตว์เพื่อใช้เนื้อเป็นอาหาร การบริโภคเนื้อสัตว์จึงเป็นตัวเหตุให้มีการฆ่าสัตว์เพื่อเป็นอาหาร จึงเป็นบาป พระพุทธศาสนาสายอาจาริยวาทมีแสดงให้ถือมังสวิรัติ ด้วยถือว่าการบริโภคเนื้อสัตว์เป็นบาปดังกล่าว ส่วนสายเถรวาทในวินัยอนุญาตให้บริโภคเนื้อสัตว์ที่บริสุทธิ์โดยส่วน ๓ คือ ไม่ได้เห็น ไม่ได้ฟัง ไม่ได้รังเกียจสงสัยว่าเขาฆ่าเพื่อตน แต่เขาฆ่าเพื่อใช้เนื้อจำหน่ายโดยทั่วไป มิได้เจาะจงว่าเพื่อจะปรุงเป็นอาหารเลี้ยงตน (ยังมีบัญญัติห้ามไว้ประการอื่นอีก เช่นห้ามภิกษุฉันเนื้อดิบและเนื้อที่ต้องห้าม ๑๐ ชนิด มีเนื้อเสือ เนื้อช้างเป็นต้น) เพราะ

ภิกษุควรทำตนให้เขาเลี้ยงง่าย เมื่อเขาถวายด้วยอาหารที่ไม่มีเนื้อสัตว์ก็ฉันได้ เมื่อเขาถวายด้วยอาหารที่มีเนื้อสัตว์ที่บริสุทธิ์ดังกล่าว และไม่ต้องห้ามก็ฉันได้ แปลว่าสุดแต่เขาจัดถวาย จะมังสวิรัติก็ได้ มังสะที่บริสุทธิ์ก็ได้ และถือว่าไม่เป็นบาป เพราะมีจิตประกอบด้วยพรหมวิหารธรรมในสัตว์ทั้งปวง จิตใจมิได้คิดแลบออกไปให้เขาฆ่า นอกจากนี้ฝ่ายนี้ยังแย้งฝ่ายที่ถือว่าเป็นบาปว่าถ้าถือว่าบริโภคเนื้อเป็นบาป ก็ควรเว้นเครื่องใช้ที่ทำด้วยหนัง กระดูก เขา เป็นต้น ของสัตว์เสียทุกอย่างเพราะก็ควรจะถือว่าเป็นบาปด้วยเหมือนกัน ทั้งสองฝ่ายนี้ยังถือยันกัน และเถียงกันอยู่ แต่ที่ไม่เถียงกันก็มีเพราะเห็นว่าใครมีศรัทธาจะถืออย่างไรก็ถือไป ไม่ควรจะข่มกัน ซึ่งเป็นกิเลสอย่างหนึ่งไม่เกิดประโยชน์อะไร

ถ้ามีปัญหาว่า พระพุทธเจ้าทรงเห็นประโยชน์อย่างไร จึงทรงบัญญัติศีลให้เว้นเสียทั้งหมด โดยไม่มีข้อผ่อนเช่นนั้น ซึ่งน่าจะมีคนรับปฏิบัติได้จริง ๆ น้อย ข้อนี้ไม่มีใครจะทราบพระญาณของพระพุทธเจ้าได้ แต่

อาจพิจารณาเห็นเหตุผลได้จากหลักธรรมต่าง ๆ คือ ทรงสอนให้พิจารณาเทียบเคียงระหว่างตนและผู้อื่นว่า "สัตว์ทั้งปวงหวาดสะดุ้งต่ออาชญา กลัวต่อความตาย ชีวิตเป็นที่รักของสัตว์ทั้งปวง (เหมือนอย่างตนเอง) ทำตนให้เป็นอุปมาดังนี้ ก็ไม่พึงฆ่าเอง ไม่พึงใช้ให้ฆ่า" ตามหลักธรรมนี้เท่ากับทรงสอนให้นำใจเขามาใส่ใจเรา หรือนำใจเราไปใส่ใจเขา จะเห็นว่าต่างรักชีวิตเหมือนกัน กลัวตายเหมือนกัน ฉะนั้นจึงทรงบัญญัติศีลข้อที่ ๑ ด้วยหลักความยุติธรรมโดยแท้ ศีลข้อที่ ๒ ก็เพื่อให้ต่างนับถือในสิทธิแห่งทรัพย์สินของกันและกัน ศีลข้อที่ ๓ ก็เพื่อให้นับถือในวงศ์สกุลของกัน ศีลข้อที่ ๔ ก็เพื่อให้รักษาประโยชน์ของกันด้วยความจริง ศีลข้อที่ ๕ ก็เพื่อความไม่ประมาทขาดสติสัมปชัญญะ เพราะเมื่อตนก็รักและหวงแหนในทรัพย์สิน เชื้อสายวงศ์สกุล ความสัตย์จริง ก็ไม่ควรไปละเมิดเบียดเบียนผู้อื่น ทุกข้อจึงอาศัยหลักยุติธรรมที่บริสุทธิ์สิ้นเชิง และศีลนี้แสดงว่าพระพุทธศาสนานับถือในชีวิต และสิทธิทรัพย์สินของ

บุคคลทั้งปวงเป็นต้น ซึ่งเป็นโลกสัจจะ สมมุติสัจจะ ถ้าจะทรงบัญญัติศีลผ่อนผันลงมาหาความพอใจของคน ก็จะขาดความยุติธรรมที่สมบูรณ์ และจะขาดพระกรุณาแก่สัตว์ที่ถูกอนุญาตให้ฆ่าได้ มิใช่วิสัยของพระพุทธเจ้าผู้มีพระกรุณาเต็มเปี่ยมในสรรพสัตว์ เหตุผลอีกอย่างหนึ่งคือ ที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า "เพื่อผลพิเศษอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ" หมายความว่า ผลที่มุ่งหมายนั้น คือ เพื่อบริสุทธิ์ผ่องแผ้วจากเครื่องเศร้าหมองทั้งหมด ซึ่งมีศีลเป็นบันไดขั้นแรก ศีลที่สมบูรณ์ดังกล่าวเท่านั้นแม้เพียง ๕ ข้อ อาจเป็นบันไดนำไปสู่บันไดขั้นที่สูงขึ้นเพื่อบรรลุถึงผลดังกล่าวได้

ปัญหาที่สำคัญมากเกี่ยวแก่ศีล น่าจะอยู่ที่ประเด็นว่าคนเราสนใจปฏิบัติในศีลหรือไม่สนใจปฏิบัติ เนื่องด้วยเหตุอะไร ดังจะยกเหตุต่าง ๆ มากล่าวบางประการ

๑. ถ้าเพราะศีลบัญญัติไว้ตึงเกินไป เช่น ให้เว้นการปลงชีวิตสัตว์ทุกชนิด สมมุติว่าจะมีบัญญัติผ่อนลงมาให้ทำได้บางอย่างเช่นที่กล่าวมาข้างต้น จะทำให้คน

ปฏิบัติในศีลมากขึ้นหรือไม่ เห็นว่าคงจะรับรองไม่ได้ว่า จะทำให้คนสนใจปฏิบัติในศีลมากขึ้น เพราะตามที่ปรากฏอยู่โดยมาก เฉพาะศีลในประการที่ทางโลกทั่วไปหรือทางกฎหมายก็รับรองว่าผิด ทุกสิกขาบทของศีล ไม่ว่าข้อที่ ๑ หรือข้ออื่น คนก็คงประพฤติล่วงละเมิดกันอยู่มาก ผลที่ปรากฏนี้ จึงมิใช่เพราะเหตุที่ว่าศีลตึงไป คนทุกคนมักมีปกติทำอะไรผ่อนลงมาหาความสุขสะดวกของตนอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นคนชาติไหนศาสนาอะไร ทุกชาติก็มีกฎหมายตราขึ้นไว้ใช้ ทุกศาสนาก็มีศีลที่บัญญัติขึ้นผ่อนลงมามากก็มี แต่ก็คงมีไม่น้อยหลบเลี่ยงไม่ปฏิบัติ หรือล่วงละเมิด เหตุสำคัญจึงอยู่ที่ตัวบุคคลเอง ซึ่งแต่ละคนมีความสามารถถนัดในการที่จะหลีกเลี่ยงแก้ไข เพื่อที่ตนเองจะไปได้โดยสะดวกอยู่แล้ว

๒. ถ้าเพราะตัวบุคคลเองดังกล่าว อะไรในตัวบุคคลที่ทำให้ละเมิดศีล แม้ในประการที่โลกทั่วไปหรือกฎหมายก็ถือว่าผิด เหตุในตัวบุคคลตามปัญหานี้

ก็ต้องกล่าวถึงความโลภ โกรธ หลง ซึ่งเกิดเป็นกิเลสขึ้นในจิตใจ ทำให้ไม่มีหิริ (ความละอาย ความรังเกียจความชั่ว) ไม่มีโอตตัปปะ (ความเกรงกลัวต่อความชั่ว) ฉะนั้น ถ้าจะแก้ก็ไม่ต้องไปแก้ที่หลักศีลของท่าน แต่แก้ที่จิต หมายถึงแก้กิเลสดังกล่าว โดยปฏิบัติลดกิเลสลงไป ไม่ปฏิบัติในทางเพิ่มกิเลส จนจิตใจมีหิริโอตตัปปะขึ้น ก็จะปฏิบัติในศีลได้ดีขึ้น การปฏิบัติในศีลได้ดีขึ้นนี้ไม่ได้หมายถึงจะต้องเว้นให้ครบถ้วน เว้นในประการที่ทางโลกทั่วไป หรือกฎหมายถือว่าผิดก็ใช้ได้

๓. ถ้าเพราะความจำเป็น เช่นต้องละเมิดศีลข้อที่ ๑ เพื่อป้องกันทรัพย์ ชีวิต ตลอดถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ดังเช่นต่อสู้ปราบปรามโจรผู้ร้ายข้าศึกศัตรู ละเมิดศีลข้อที่ ๒ เพื่อยังชีพ เพราะอดอยากแร้นแค้นจริง ๆ ศีลข้อที่ ๓ ดูไม่มีเหตุจำเป็นจะต้องละเมิด ไม่ทำให้ต้องตาย ละเมิดศีลข้อที่ ๔ เพื่อรักษาตนให้สวัสดี ละเมิดศีลข้อที่ ๕ เพื่อเป็นยาหรือกระสายยา หรือแม้เพื่อสนุกสนานเป็นครั้งคราว เมา

แล้วก็กลับไปนอน ไม่ก่อเรื่องราว เหตุต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น มีหลายข้อที่นับว่าเป็นความจำเป็น เช่นถ้ามีอาชีพเป็นประมง เป็นนักเรียนแพทย์ ทราบมาว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสั่งฝากพระพุทธชินสีห์ไว้ว่า ให้พระอุปัชฌาย์อาจารย์ในวัดบวรนิเวศวิหาร สอนสัทธิวิหาริกอันเตวาสิกผู้จะลาสิกขาออกไปครองเรือน ให้รู้จักศีลจำเป็น ดังเช่นที่กล่าวมา เพื่อที่จะได้ผ่อนปฏิบัติครองชีวิตให้สวัสดีตามทางโลก ถ้าใครลองตั้งปัญหาถามตนเองก่อนว่า จำเป็นไหมที่จะฆ่า ที่จะลักเป็นต้น ก็จะรู้สึกได้ด้วยตนเองว่ามีน้อยครั้งที่จำเป็น ฉะนั้นแม้เพียงตั้งใจว่า จำเป็นจึงจะล่วงศีล ไม่จำเป็นก็ไม่ละเมิด ถือศีลจำเป็นไว้เพียงเท่านี้ ก็จะเห็นผลด้วยตนเองว่า จะรักษาศีลทุกข้อไว้ได้มากโดยไม่ยากลำบาก และไม่เสียประโยชน์อะไรในทางโลกทุกอย่าง

๔. ถ้าเพราะขาดธรรมสนับสนุนเป็นคู่กัน การขาดธรรมที่พึงปฏิบัติให้เป็นคู่กันกับศีลแต่ละข้อ ก็เป็น

เหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้จำเป็นต้องละเมิดศีลได้เหมือนกัน คือ เมตตาความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข พึงอบรมให้มีประจำใจเป็นธรรมคู่กับศีลข้อที่ ๑ สัมมาอาชีวะ ความประกอบอาชีพในทางที่ชอบ เป็นธรรมที่ควรปฏิบัติให้เป็นคู่กับศีลข้อที่ ๒ ความสันโดษยินดีเฉพาะด้วยคู่ครองของตน เป็นธรรมที่ควรปฏิบัติให้เป็นคู่กับศีลข้อที่ ๓ ความสัตย์จริงเป็นธรรมที่ควรรักษาให้เป็นคู่กับศีลข้อที่ ๔ ความมีสติรอบคอบไม่ประมาท เป็นธรรมที่ควรปฏิบัติให้เป็นคู่กับศีลข้อที่ ๕ ยกขึ้นอธิบายเพียงบางข้อ เช่น ข้อที่ ๑ เมตตา ถ้ามีอยู่ในสัตว์ใด ๆ แล้ว ก็ห้ามใจเองไม่ให้คิดเบียดเบียน ไม่ต้องกล่าวถึงเมตตาของมารดาบิดาที่มีในบุตรธิดา แม้ที่มีในสัตว์เลี้ยง เช่น สุนัข แมว ก็ทำให้เลี้ยงถนอมรักษาอย่างยิ่งอยู่แล้ว ถ้าขาดเมตตาเสีย มีโทสะแทนที่ก็จะทำลายได้ทีเดียว ข้อที่ ๒ ประกอบอาชีพ ถ้าเกียจคร้านประกอบอาชีพ หรือประกอบในทางที่ผิดก็ไม่อาจรักษาศีลข้อที่ ๒ ได้ เพราะทุกคนจำเป็นต้อง

บริโภคอยู่ทุกวัน ต้องแสวงหามาบริโภคให้ได้ จึงจำต้องมีอาชีพและจะต้องเป็นอาชีพที่ชอบ

๕. ถ้าเพราะขาดผู้นำที่มีศีล ข้อนี้ มีพระพุทธภาษิตในชาดกแสดงไว้ แปลความว่า "เมื่อโคทั้งหลายข้ามไปอยู่ ถ้าโคตัวนำฝูงไปคด โคทั้งปวงย่อมไปคดเมื่อโคนำไปคดอยู่ ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับความรับรองว่าเป็นหัวหน้า ถ้าผู้นั้นประพฤติอธรรม หมู่ชนนอกนี้ย่อมประพฤติตาม ทั่วทั้งรัฐพากันอยู่เป็นทุกข์ ถ้าผู้ปกครองไม่ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อโคทั้งหลายข้ามไปอยู่ ถ้าโคตัวนำฝูงไปตรง โคทั้งปวงย่อมไปตรงเมื่อโคนำไปตรงอยู่ ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับความรับรองว่าเป็นหัวหน้า ถ้าผู้นั้นประพฤติธรรม หมู่ชนนอกนี้ย่อมประพฤติตาม ทั่วทั้งรัฐพากันอยู่เป็นสุข ถ้าผู้ปกครองตั้งอยู่ในธรรม" พระพุทธภาษิตนี้มีความแจ่มแจ้งอยู่แล้วว่า ผู้นำในหมู่คนมีส่วนสำคัญในความประพฤติของคนทั้งปวง เพราะจะมีการทำตามอย่าง

เหตุต่าง ๆ ดังเช่นที่กล่าวมา น่าจะเป็นเหตุสำคัญแต่ละข้อเกี่ยวแก่ศีล กล่าวโดยสรุป ศีลจะมีหรือไม่มีในคนแต่ละคนตลอดถึงในหมู่คน ย่อมเกี่ยวแก่ว่าศีลเป็นข้อบัญญัติที่อำนวยให้เกิดความปกติสุขตามภูมิชั้นของตน ซึ่งตนพอจะรับปฏิบัติได้หรือไม่

ในข้อที่กล่าวนี้ บางคนได้แสดงความคิดเห็นว่าศีลนั้นเป็นแม่บทใหญ่ แต่ละบุคคลจะต้องนำแม่บทนี้มากำหนดให้เหมาะกับภาวะของตน แต่การกำหนดนี้จะถูกต้องกับวัตถุประสงค์ของศีล แต่เมื่อกระทำโดยปราศจากอคติหรือความลำเอียงเข้ากับตัวเอง เพราะวัตถุประสงค์ของศีล คือไม่เบียดเบียนกัน และเป็นบันไดขั้นแรกของสมาธิและปัญญา เมื่อไม่ได้ถือตามตัวอักษร แต่กำหนดถือตามวัตถุประสงค์ดังนี้ การถือปฏิบัติจะออกมาในลักษณะต่าง ๆ กัน ตามควรแก่ภาวะที่ต่าง ๆ กันของแต่ละบุคคล แต่ละอาชีพเป็นต้น เช่นของชาวบ้านซึ่งต้องการอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันในครอบครัวในบ้านในเมือง ก็ออกมาในลักษณะหนึ่ง

ของบรรพชิต ซึ่งต้องการภูมิธรรมสูง ก็ออกมาในลักษณะหนึ่ง ซึ่งต่างก็จะบรรลุผลที่มุ่งหมายแห่งศีลของตนได้ นอกจากนี้ ศีลยังเป็นเหตุสำคัญในการนำผลรวมให้เพิ่มพูน เป็นพลังนำความเจริญทางเศรษฐกิจและความสุขของส่วนรวม ถ้าปราศจากศีลเสีย ผลงานของแต่ละบุคคลจะถูกตัดทอนทำลายกันเองลงไป ถึงจะมีใครได้ผลสูง ซึ่งได้จากการทำลายผลของผู้อื่นลงไปเป็นอันมาก ก็ไม่บังเกิดผลลัพธ์ที่เป็นของส่วนรวม ผลลัพธ์ที่เป็นส่วนรวมยิ่งลดน้อยลง ความเจริญและความสุขของส่วนรวมก็เกิดได้ยาก แม้ตามความคิดเห็นนี้จะเห็นได้ว่า ยังมีคนที่รู้จักที่จะรับศีลมาปฏิบัติให้เหมาะแก่ภาวะของตน ทั้งเห็นความสำคัญของศีลว่าทำคนและหมู่คนให้เจริญ

กล่าวได้ว่าในเมืองไทยคนทั่วไปย่อมทราบอยู่ว่าตนจะรับปฏิบัติในศีลได้โดยประการไร และศีล ๕ ไม่ได้เป็นข้อขัดขวางความเจริญของบุคคลหรือบ้านเมืองแต่ประการไร ข้อที่ควรวิตกมิได้อยู่ที่ว่าคนพากันเคร่ง-

ครัดในศีลมากไป แต่อยู่ที่คนพากันขาดหย่อนในศีลมากไปต่างหาก จนถึงว่า การที่ควรละเว้นอันเป็นความผิดที่โลกทั่วไปหรือกฎหมายก็ว่าผิด คนก็ยังไม่ละเว้น จุดสำคัญที่จะต้องแก้ จึงอยู่ที่ตัวบุคคลและเหตุแวดล้อมทั้งหลาย ดังที่ได้กล่าวมาโดยลำดับแล้ว ฉะนั้น ถ้าตัวบุคคลแต่ละคนปฏิบัติในทางลดกิเลส คือความโลภ โกรธ หลง มีหิริโอตตัปปะ ประจำจิตใจพอสมควร มีเครื่องแวดล้อมให้ความสุขสะดวกพอสมควร เช่น โจรผู้ร้ายสงบราบคาบ การอาชีพคล่องสะดวก หาทรัพย์พอที่จะดำรงชีวิตตนเองแลครอบครัวเป็นต้น เป็นเหตุให้ไม่เกิดความจำเป็นที่จะประพฤติผิดศีล ทั้งสนใจที่จะปฏิบัติธรรมที่เป็นคู่กันกับศีล เช่นมีเมตตาอารีต่อกัน ขยันขันแข็งในสัมมาอาชีพ เป็นต้น และบุคคลที่เป็นผู้นำ คือผู้ปกครองทุกระดับก็สนใจดำรงตนอยู่ในศีล ไม่ปฏิบัติในทางเบียดเบียน แต่ปฏิบัติในทางบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชนให้ทั่วถึง ถ้าทุกฝ่ายร่วมกันปฏิบัติดังนี้ ศีลธรรมจะดีขึ้นได้แน่

นอน เพราะพื้นจิตใจของแต่ละคนย่อมมีความอยากเป็นคนดีอยู่ด้วยกัน และก็ย่อมเห็นประโยชน์ของศีลธรรม แต่ถ้ามีปัญหาเฉพาะหน้า คือการครองชีวิตคับแค้นขัดข้องมีอันตราย ก็เป็นความจำเป็นที่จะต้องแก้ปัญหาเฉพาะหน้าก่อน แม้ในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสสอนในประโยชน์ปัจจุบันก่อน คือสอนให้ขยันหมั่นเพียร ประกอบการงานเพื่อให้ได้ทรัพย์มาดำรงชีวิตเป็นต้น แล้วจึงทรงสอนให้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ภายหน้าควบคู่กันไป คือให้มีศรัทธามีศีลเป็นต้น

ในคราวที่พากันมองเห็นความเสื่อมต่าง ๆ ที่เกิดจากความประพฤติเสื่อมทางศีลธรรมของคน ทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ก็พากันเรียกร้องหาศีลธรรมกันเกรียวกราวดังเช่นในปัจจุบัน แต่ก็ควรคำนึงถึงเหตุต่าง ๆ เช่นที่กล่าวมา และช่วยกันแก้ให้ถูกต้นเหตุ ลำพังพระสงฆ์ทำได้เพียงเป็นผู้ชี้ทาง และใคร ๆ เฉพาะฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่อาจแก้ได้ ต้องร่วมมือกันแก้ทุกฝ่ายตามหน้าที่

ของตน โดยปฏิบัติหน้าที่ของแต่ละคนโดยสุจริต โดยเฉพาะแต่ละคนตรวจดูเข้ามาที่ความประพฤติของตนเอง ตั้งใจเว้นความประพฤติทางทุจริตต่าง ๆ ตามหลักของศีล วิธีปฏิบัติตนตามศีลก็ไม่เป็นการยาก คือปฏิบัติโดยรับศีล (สมาทาน) จากพระ หรือตั้งใจปฏิบัติตามด้วยตนเอง (สมาทานด้วยตนเอง) ถึงจะไม่มีการรับจากพระก็ได้ ข้อสำคัญอยู่ที่ตั้งใจงดเว้นไว้ว่าจะเว้น คือ ไม่ทำในข้อนั้น ๆ แม้จะยังเว้นไม่ได้ตามหลักศีลที่สมบูรณ์ จะตั้งใจเว้นในข้อที่แม้ทางโลกหรือทางกฎหมายถือว่าผิด ไม่ชอบ ไม่ควร ตามที่ทราบกันอยู่นี่แหละ ก็ยังดีกว่าไม่เว้นเสียบ้างเลย

ความบัญญัติศีลที่สมบูรณ์ไว้ มิใช่หมายความว่าจะต้องปฏิบัติให้สมบูรณ์ในศีลขึ้นทันที ซึ่งไม่มีใครจะทำได้เช่นนั้น ข้อที่ควรทำ คือปฏิบัติไปโดยลำดับตั้งแต่ชั้นเล็กน้อยไปหามาก จึงใช้คำว่า "ข้าพเจ้าสมาทาน (รับถือ) สิกขาบท (ทางศึกษา) ว่าจะเว้นข้อนั้น ๆ" คือรับศึกษาไปในทางของศีล ซึ่งมีความ

หมายอยู่ในตัวว่า ยังไม่สมบูรณ์นั่นเอง เหมือนอย่างศึกษาในวิชาใด ก็หมายความว่ายังไม่รู้ในวิชานั้น ถ้ารู้สมบูรณ์แล้วก็ไม่ต้องศึกษา ผู้ที่ยังศึกษาไม่มีความผิดในข้อที่ยังศึกษาไปไม่ถึง

ธรรมเนียมที่ใช้ทั่วไป พระมิได้เที่ยวให้ศีลใคร ๆ โดยลำพัง เมื่อมีผู้ขอศีล พระจึงจะให้ศีล แสดงว่าผู้ขอพร้อมที่จะรับรักษาศีล และจะรักษาไว้กี่ข้อ ชั่วคราวหรือนานเท่าไรก็สุดแต่เจตนาของผู้รับ ทางศาสนาได้มีทางปฏิบัติผ่อนปรนสะดวกมากถึงเพียงนี้ ก็น่าจะเพียงพอทีเดียว ไม่ทำให้ใครต้องเดือดร้อนเสียหายเพราะต้องมาถือศีล เป็นเรื่องของศรัทธาของแต่ละคน

แรงอย่างหนึ่ง ที่จะนำให้เกิดความสนใจปฏิบัติตนอยู่ในศีล ก็คือ ความที่มองเห็นอานิสงส์ คือ ผลดีของศีล ดังที่พระได้บอกอยู่ทุกครั้งที่ให้ศีลว่า "ถึงคติที่ดีก็ด้วยศีล โภคทรัพย์ถึงพร้อมก็ด้วยศีล ถึงความดับทุกข์ร้อนใจก็ด้วยศีล เพราะฉะนั้น ควรชำระศีลให้บริสุทธิ์."

พลกถา

พระโศภนคณาภรณ์ วัดบวรนิเวศวิหาร

แสดงทางวิทยุกระจายเสียง กรมประชาสัมพันธ์

วันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๑๔ เวลา ๑๘.๐๐น.

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เทฺวมานิ ภิกฺขเว พลานิ กตมานิ เทฺว ปฏิสงฺขาน-พลญฺจ ภาวนาพลญฺจาติ

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา พรรณนาศาสน-ธรรม ธรรมะคือคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นเครื่องส่งเสริมศรัทธาความเชื่อ ปสาทะความเลื่อมใส และเป็นอุปการะแก่การปฏิบัติธรรมของท่านสาธุชนพอสมควรแก่เวลาเป็นลำดับไป

ทุก ๆ คนที่เกิดมา ย่อมจะต่างกันโดยจริตอัธยาศัย ชาติสกุล ภูมิประเทศอื่น ๆ ถึงอย่างนั้นก็

ย่อมมีจุดมุ่งหมายเป็นอันเดียวกัน คือปรารถนาความ
สุข ไม่ปรารถนาความทุกข์ เหตุนั้นภัยอันตรายต่าง ๆ
อันเป็นที่หวั่นหวาดไม่มีใครอยากพบเห็น ถึงกระนั้น
คนก็ยังมีดีมีเลว ประณีต ต่ำช้า ได้สุขได้ทุกข์ต่าง ๆ
กัน ด้วยความจริงแล้ว ดูเหมือนจะเป็นผู้ได้ทุกข์มาก
กว่าได้สุข คนยากจนย่อมเห็นตนเป็นทุกข์ แสนจะ
อัตคัดขัดสนแสนจะอดอยาก แสนจะลำบาก เห็นคน
มั่งมีเป็นผู้ได้สุข มีเงินเป็นแก้วสารพัดนึก ปรารถนา
สิ่งใดก็ได้สมหวัง ๆ ฝ่ายคนมั่งมีก็ย่อมเห็นตนเป็นทุกข์
เหมือนกัน เป็นคนใช้เงินมาก จำต้องหามาก การหา
เงินนั้นต้องติดขัดนานาประการ ต้องประชันขันแข่ง
กับคนนั้น กับพวกนี้ หามาได้ยังไม่ทัดเทียมกับคน
อื่น ๆ ราษฎรก็ย่อมเห็นตนเป็นผู้ได้ทุกข์มีการงานอัน
จะต้องทำหนัก ต้องหาเงินไว้เสียภาษีอากร และค่า
ใช้จ่ายอื่น ๆ อีกมาก เป็นข้าราชการ ก็ต้องอยู่ใน
บังคับของราชการที่ได้รับแต่งตั้งมา ก็ย่อมมองเห็นตน
เป็นคนได้ทุกข์ มีราชการติดขัดอยู่เสมอ ๆ ต้องแก้ไข

ต่าง ๆ นานา บางคนรับราชการในตำแหน่งที่ดี ก็ต้องระวังตัวกลัวคนอื่นเขามาแย่งตำแหน่งหรือแย่งขึ้นหน้า โดยสูงสุดพระราชามหากษัตริย์ ก็ย่อมจะทรงพิจารณาเห็นว่า พระองค์เป็นผู้ได้ทุกข์เหมือนกัน ด้วยมาทรงคำนึงว่าทำอย่างไร ที่จะให้ราษฎร อยู่เย็นเป็นสุข ทำไฉนหนอการทำมาหากินของประชาชนจะเป็นไปได้โดยสะดวก ทำไฉนมหาชนจะบริบูรณ์ด้วยทรัพย์สินเป็นกำลังของประเทศชาติ ทำไฉนโจรผู้ร้ายจะสงบ ทำไฉนข้าราชการจะรู้สึกสำนึกตัวในหน้าที่ และทำราชการโดยซื่อสัตย์สุจริต มุ่งความก้าวหน้าของประเทศชาติเป็นใหญ่เป็นที่ตั้ง และมีความเมตตากรุณาในราษฎร ทำไฉนความสามัคคีปรองดองในพวกข้าราชการด้วยกันก็ดี ในระหว่างราษฎรกับผู้ปกครองก็ดี จักเป็นไปกลมเกลียวกัน ทำไฉนจักรักษาความเป็นเอกราชของประเทศให้มั่นคงถาวร ทำไฉนจักมีกำลังและอำนาจพอจะระงับการจราจลภายในประเทศ ทำไฉนจักมีกำลังปราบปรามผู้ก่อการร้ายและศัตรูภายนอก

ให้ราบคาบ ทำไฉนจะทำความรุ่งเรืองแห่งแผ่นดินให้เจริญเทียบทันประเทศอื่น ทำไฉนจะรักษาไมตรีกับประเทศอื่นให้สนิทสนมไม่แตกร้าว ข้อนี้แลเป็นความทุกข์ของผู้นำ เมื่อกล่าวโดยสรุปก็จะเห็นได้ชัดว่า ทุก ๆ คนล้วนแต่มีทุกข์ทั้งนั้น แต่ทุกข์นั้นทุกข์เป็นขั้น ๆ ตามฐานะของบุคคล เป็นคนยากจนก็เป็นทุกข์อย่างคนจน เป็นชาวนาก็เป็นทุกอย่างชาวนา เป็นพ่อค้าคฤหบดี ก็ทุกข์อย่างพ่อค้า อย่างคฤหบดี เป็นข้าราชการก็ทุกข์อย่างข้าราชการ เป็นพระราชามหา-กษัตริย์ก็ทรงได้รับทุกข์อย่างพระราชามหากษัตริย์ เป็นผู้นำของประเทศก็เป็นทุกข์อย่างผู้นำ ไม่มีใครเลยที่ไม่มีทุกข์ แต่ทุกข์นั้นอาจจะทุกข์มาก ทุกข์น้อยตามฐานะของตน ๆ แต่ทุกข์ดังกล่าวเป็นทุกข์ทางกาย หากเป็นคนชั้นต่ำก็จะมีทุกข์มาก ถ้าเป็นคนชั้นสูงทุกข์ก็ย่อมเบาบางลง แต่ทุกข์ทางใจมิได้เบาบางและลดลงทุกข์ตามประเภทนั้น ๆ จัดได้ว่าเป็นภัยอย่างหนึ่ง ๆ ของบุคคล เพราะเป็นของน่ากลัว น่าครั่นคร้าม

ไม่มีใครอยากประสพพบเห็น แต่จำต้องพบเห็น ด้วยเหตุนั้น บุคคลจึงต้องอบรมพลังคือกำลังไว้ เพื่อเป็นเครื่องป้องกันหรือต่อสู้ทุกข์ภัยนั้น ๆ ซึ่งจะหันหน้าหนีหาได้ไม่ ก็พลังคือกำลังนั้น เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วมี ๒ คือกำลังกายอย่างหนึ่ง กำลังใจอย่างหนึ่ง แต่กำลังกายนั้นพอจะสู้ได้ ก็แต่ทุกข์ทางกายซึ่งไม่สู้จะสำคัญนัก ทุกข์ทางใจเป็นของสำคัญกว่า เพราะทุกข์ทางใจอันเป็นของหนักซึ่งบุคคลอื่นแลไม่เห็นนอกจากตน ด้วยเหตุนั้นบุคคลจึงต้องมีธรรมปฏิบัติเป็นพลังอุดหนุนอยู่ภายในจิตใจ อบรมให้เกิดเป็นกำลังภายใน เพื่อเป็นเครื่องป้องกันและต่อสู้ทุกข์ภัยนั้น ๆ ซึ่งจะหันหน้าหนีหาได้ไม่ ก็พลังคือกำลังนั้น แม้เพียงกำลังกาย ก็ยังสามารถให้สำเร็จกิจนั้น ๆ ได้ตามที่มุ่งหมาย แต่ถึงอย่างนั้น ยังไม่เท่ากำลังใจอันเป็นพลังคือกำลังสำคัญยิ่ง อันบุคคลชั้นสามัญย่อมต้องอาศัยกำลังกาย กำลังใจประกอบกันเป็นพลังสองเท่า จึงสามารถให้สำเร็จกิจนั้น ๆ ได้ ฝ่ายอิสรชนแม้กำลังกายจะบกพร่องไป

บ้าง เมื่อบริบูรณ์ด้วยกำลังใจ ย่อมสามารถให้สำเร็จกิจนั้น ๆ ได้โดยไม่ติดขัด ถ้ายิ่งพร้อมด้วยกำลังทั้งสองสถาน คือกำลังกาย กำลังใจ ทำให้เกิดเป็นกำลังสองเท่าแล้ว ก็ยิ่งสามารถยิ่งขึ้น ในฝ่ายกำลังกายเล่าก็จะย่อมเจริญด้วยอาศัยการบริหาร ส่วนกำลังใจย่อมต้องอาศัยธรรมปฏิบัติเป็นเครื่องอบรม จึงจะเป็นไปในทางที่ดีที่ชอบ ประกอบด้วยประโยชน์ ด้วยเหตุนั้นพระผู้มีพระภาค จึงตรัสแสดงธรรมอันเป็นกำลังใจไว้เพื่อให้สาธุชนยึดถือพยุงใจให้อาจหาญรื่นเริงในกุศลสมาทาน ดังพระพุทธภาษิตบรรหารที่ยกขึ้นไว้เป็นนิเขปบทว่า **เทฺวมานิ ภิกฺขเว พลานิ กตมานิ เทฺว ปฏิสงฺขานพลญฺจ ภาวนาพลญฺจ** แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย กำลังมีอยู่ ๒ ประการ คือกำลังพิจารณา ๑ กำลังอบรม ๑

กำลังพิจารณาตามที่แสดงไว้ในบาลีนั้น ได้แก่การที่บุคคลบางคนพิจารณาเห็นว่า ผลอันลามกหรือไม่ดี แห่งความประพฤติ กายทุจริต วจีทุจริต และ

มโนทุจริต ย่อมมีทั้งปัจจุบันและในกาลต่อไป อริย-สาวกนั้น พิจารณาอย่างนี้แล้วก็ละกายทุจริต อบรมกายสุจริต ละวจีทุจริต อบรมวจีสุจริต ละมโนทุจริต อบรมมโนสุจริต อริยสาวกนั้นย่อมบริหารตนให้บริสุทธิ์ อันนี้แหละภิกษุทั้งหลาย เรียกว่า กำลังพิจารณา

ดังได้กล่าวแล้วในเบื้องต้นว่า กำลังใจนั้นเป็นสิ่งสำคัญยิ่งเป็นเครื่องอุดหนุนให้บุคคลมีความสามารถในอันประกอบกิจนั้น ๆ แต่ถ้ากำลังนั้นเป็นไปในทางที่ผิด ก็ย่อมให้สำเร็จกิจไปในทางที่มีโทษ ต่อให้เป็นไปในทางที่ชอบ จึงจะให้สำเร็จกิจอันเป็นประโยชน์ได้

อันการที่จะมีกำลังใจเป็นไปในทางที่ดีที่ชอบ ก็ต้องประกอบไปด้วยธรรมอันเป็นเครื่องยึดถือ และการที่จะพิจารณาเลือกธรรมเป็นเครื่องยึดถือเฉพาะส่วนที่เหมาะแก่กิจนั้น ๆ จำต้องอาศัยการพิจารณาหรืออาศัยปรีชาฉลาดของตน แต่ทั้งนี้บุคคลต้องสามารถรู้จักเลือกใช้ในส่วนที่ดีละส่วนที่ชั่วเสีย ถึงในส่วนที่

ดีเล่า ก็หาใช่ว่าจะให้สำเร็จนั้น ๆ ไปได้ทุกอย่างไม่ ต้องรู้จักใช้ให้เหมาะสมแก่กิจนั้น ๆ จึงจะสำเร็จประโยชน์ได้ ดุจยาอันเป็นของบำบัดโรค ย่อมมีคุณแต่ในขนานหนึ่ง หามีคุณแก่โรคทุกชนิดไม่ ถ้าใช้ผิดขาดการพิจารณา ก็จะให้โทษอย่างร้ายแรง ข้อนี้ฉันใด การปฏิบัติธรรมก็ฉันนั้น ปรีชาฉลาดในอันจะให้รู้จักพิจารณาเลือกธรรมที่ดีและเหมาะแก่กิจนั้น ๆ ก็เป็นฉันนั้น นั่นชื่อว่าเป็นกำลังพิจารณา โดยพระพุทธภาษิตว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรมเหล่าใดเป็นกุศล เป็นอกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เป็นฝ่ายดำ เป็นฝ่ายขาว เป็นของควรเสพ เป็นของไม่ควรเสพ เป็นของพระอริยะ มิใช่เป็นของพระอริยะ ปัญญาเห็นแจ้งเหล่านี้เรียกว่า กำลังพิจารณา กำลังพิจารณานั้นย่อมให้สำเร็จกิจอันเป็นประโยชน์อเนกประการดังกล่าวแล้วก็จริง แต่ถ้าปราศจากธรรมซึ่งเป็นอุปการะแก่กันแล้วก็ไม่เจริญหรือคงที่อยู่ได้กลับจะเสื่อมไป ธรรมที่เป็นอุปการะนั้นได้แก่ กำลังอบรมหรือภาวนา ภาวนานั้น

ไม่ใช่การนั่งหลับตาภาวนา อย่างที่หลายคนเข้าใจ แต่เป็นการอบรมให้เกิดความรู้ความฉลาดหรือให้สามารถยิ่ง ๆ ขึ้นไป เช่นการศึกษาเล่าเรียน ก็ให้เจริญด้วยวุฒิปรีชาสามารถยิ่งขึ้น หรือก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในวิชาที่ได้ศึกษานั้น ด้วยการอบรมเป็นกำลังสำคัญ หรือท่านที่บำเพ็ญภาวนา ท่านก็อบรมจิตฝึกจิตของท่านให้เจริญในคุณธรรมยิ่ง ๆ ขึ้นไป บุคคลแม้มีปัญญาดีมาแต่กำเนิด ถ้าขาดการศึกษาอบรมเล่าเรียนให้เจริญแล้ว ก็ไม่ไปถึงไหน ต่ออาศัยการศึกษาอบรมให้เจริญย่อมเจริญยิ่งขึ้น บางคนมีความรู้แล้วสามารถใช้ความรู้ที่อบรมมา ให้เป็นประโยชน์ใช้การได้ บางคนมีวุฒิสูงแต่ไม่สามารถ เวลาทำงานสู้คนมีวุฒิต่ำไม่ได้ นี่ก็เพราะขาดการอบรม บางคนมีความรู้ต่ำ แต่มีความสามารถกว่าคนมีความรู้สูงก็มีทั้งนี้ก็เพราะตั้งใจทำงาน ตั้งใจทำบ่อย ๆ ตั้งใจอบรมจนเกิดเป็นกำลังปัญญา การอบรมนอกจากจะเป็นกำลังให้สำเร็จประโยชน์ภายนอกแล้วยังเป็นกำลังในการให้

ปฏิบัติธรรมอีกด้วย เพราะการปฏิบัติธรรมนั้นต้องขบคิดพิจารณา เมื่อเราขบคิดแล้วทิ้งไม่ได้ ต้องคิดบ่อย ๆ คิดเสมอร่ำไป เพราะจิตใจที่ยังเป็นจิตใจของปุถุชนอยู่ยังเป็นโลกิยจิต ยังเกี่ยวข้องอยู่กับโลก ยังตกต่ำได้อยู่ ยังไม่พ้นจากอำนาจของกิเลส จึงต้องคิดพิจารณาบ่อย ๆ ทิ้งไม่ได้ ถ้าทิ้งไว้นาน ๆ ไม่คิดไม่พิจารณา กิเลสก็จะเข้าแทรก ถ้าเราไม่คิดให้ทะลุปรุโปร่ง ไม่เจาะแทงให้ตลอดนาน ๆ เข้าก็ลืม เพราะฉะนั้น ต้องทำบ่อย ๆ ต้องทำเสมอไม่ขาดสาย อย่างนี้เรียกว่าการอบรมอันเป็นสาเหตุให้เกิดปัญญา ก็การอบรมนั้นก็คือภาวนา ก็ภาวนานั้นท่านสอนให้ทำสองอย่างคือ ในขั้นแรก ให้ทำใจให้สงบ ก็การทำใจให้สงบนั้นเรียกว่าสมถภาวนา ใจที่สงบเป็นเหตุให้เห็นอรรถเห็นธรรม อันลึกซึ้ง เรียกว่าวิปัสสนาภาวนา แต่ถ้าทำใจไม่สงบแล้ว จะไปทำให้เห็นแจ้งรู้จริงไม่ได้ อุปมาเหมือนไม่มีดวงไฟ เราจะดูของในที่มืดไม่มีไฟส่องฉายก็มองไม่เห็น ดังนั้นจึงต้องทำใจนี้ให้สงบก่อน

เมื่อทำจิตให้สงบแล้วก็อบรมตน การอบรมตนนั้นขึ้นอยู่กับการอบรมจิตของตนจนเกิดเป็นกำลังภายใน ได้แก่ทำจิตใจให้สงบนั่นเอง หากจะถามว่าให้สงบที่ไหนก็ตอบได้ว่าให้สงบอยู่ที่ใจของเรา คือตัวของเราเองอย่าปล่อยให้ใจพล่านไปที่อื่น อย่าปล่อยจิตให้ไปติดลูก อย่าปล่อยจิตให้ไปติดหลาน ติดเงินติดทองและอย่าปล่อยให้จิตไปติดคนโน้น ติดคนนี้เป็นต้นแต่ต้องบังคับ ต้องอบรมจิตให้เป็นจิตของตน ให้เป็นจิตของจิต อย่างอาจารย์บางท่านสอนไว้ว่า ให้ใจอยู่ที่ใจ อย่าให้ใจไปเกาะไปยึดอยู่ที่อื่น เพราะคนเราโดยมากใจไม่ได้อยู่ที่ใจ มักไหลไปอยู่ที่อื่น เพราะฉะนั้นท่านจึงสอนว่าให้ใจอยู่ที่ใจ ใจอยู่ที่ใจก็คืออยู่ที่ตัว ใจอยู่ที่ตัวก็คืออยู่ที่อารมณ์ที่บริกรรม อย่างนี้เรียกว่าทำใจให้สงบ คนที่ทำใจให้สงบไม่ได้ ก็ไม่สามารถทำให้เกิดปัญญา คือแม้จะพยายามลับปัญญาก็ลับไม่ได้ ถึงลับได้บ้างแล้วก็ไม่คม ต่อเมื่อมาทำใจให้สงบได้ที่แล้ว ต่อไปก็อบรมให้เห็นแจ้งจนให้เกิด

ปัญญาเจาะแทงให้เห็นจริง คือให้เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ถ้ายังไม่เห็นก็หลงติด นิจจัง สุขัง อัตตา พอมันแสดงความจริงเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ตามสภาพก็เกิดความเดือดร้อน ท่านจึงว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา รู้ล่วงหน้าเสียก่อนไม่ร้อนใจ เมื่อมาพิจารณาเห็นแน่ชัดแล้วจะจับตัวไหนก็ได้ อย่างนางวชิราภิกษุณี จับตัวทุกข์ได้ว่า **ทุกฺขเมว หิ สมฺโภติ** ทุกข์เท่านั้นเกิดขึ้น **ทุกฺขํ ติฏฺฐติ เวติ จ** ทุกข์เท่านั้นดับไป **นาญฺญตฺร ทุกฺขา สมฺโภติ** นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรเกิด **นาญฺญตฺร ทุกฺขา นิรุชฺฌติ** นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรดับ เมื่อมาเห็นอย่างนี้ **กามาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจิตฺถ** จิตหลุดพ้นแล้ว แม้จาก กามาสวะ **ภวาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจิตฺถ** จิตหลุดพ้นแล้ว แม้จาก ภวาสวะ **อวิชฺชาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจิตฺถ** จิตหลุดพ้นแล้ว แม้จาก อวิชชาสวะ เมื่อเป็นเช่นนี้ จิตก็เป็นจิตบริสุทธิ์ ผุดผ่อง เพราะปราศจากเครื่องเศร้าหมองโดยประการทั้งปวง

เมื่อสาธุชนได้มาใช้กำลังพิจารณาจนเกิดเป็นกำลังภายใน และมาตั้งใจอบรมตนจนกระทั่งทำให้จิตใจสงบ แม้จะไม่ได้ วิมุติ หลุดพ้นจากกิเลสสวะโดยสิ้นเชิงก็ตาม แต่ก็ได้ชื่อว่า ปฏิบัติจิต อบรมจิต ทำจิตใจให้สงบเยือกเย็น ทำใจให้ปราศจากความกระวนกระวาย การปฏิบัติธรรมตามที่แสดงมา ก็จักได้ผลสมตามความมุ่งหมายแก่ผู้ปฏิบัติทุกประการ ซึ่งมีอรรถาธิบาย ดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้.

อทลิททิยกถา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
ทลิทฺทิยํ ภิกฺขเว ทุกฺขํ โลกสฺมึ กามโภคิโนติ

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา พรรณนาศาสน-ธรรม ธรรมะคือคำสั่งสอนของพระบรมศาสดา เพื่อเป็นอุปการะแก่การปฏิบัติของท่านสาธุชนผู้นับถือพระ-พุทธศาสนา พอสมควรแก่วันธรรมสวนะ คือวันเป็นที่ฟังธรรมเป็นลำดับไป

ก็การที่บุคคลทั้งหลายมาดำรงตนตามอัตภาพนั้นนั้น ย่อมมีภารกิจเป็นอันมาก ที่จะต้องประกอบกิจการงานเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพย์สินเงินทองนำมาเลี้ยงตนเองและครอบครัว ให้อยู่สุขสบาย ถ้าขาดกำลังทรัพย์แล้ว ก็ชื่อว่าขาดกำลังไปทุกอย่าง จะคิดอ่านประการใดก็ไม่คล่องแคล่วขาดแคลนไปเสียหมด และชื่อว่าเป็นความทุกข์ของผู้อยู่ครองเรือนอย่างยิ่ง เมื่อขาดกำลังทรัพย์ดังกล่าวแล้ว ความทุกข์อื่น ๆ ก็ติดตามมาเป็นบริวาร

โดยลำดับ ซึ่งทำให้เดือดร้อนต่าง ๆ นานา อันเป็นการตัดรอนความสุขของตนเองและครอบครัวโดยสิ้นเชิง แม้การประพฤติปฏิบัติธรรมทางพระพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน เมื่อบุคคลไม่มีทรัพย์อันเป็นภายใน คือไม่มีคุณธรรมประจำใจแล้ว ชื่อว่าเป็นคนจนคือจนใจอันเป็นความทุกข์ที่ร้ายแรงและยิ่งกว่าความจนทรัพย์อันเป็นคติวิสัยของโลกเสียอีก เพราะความจนทรัพย์ที่เป็นไปตามธรรมดาของโลกนั้น ก็จักจนอยู่ในอัตภาพเดียวเท่านั้น แต่ความจนคุณสมบัติเป็นความจนที่สนองให้ผลเป็นทุกข์เดือดร้อนใจจนไปถึงสัมปรายภพภายหน้า เพราะฉะนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ทรงแสดงความจนอันเป็นความทุกข์ของบุคคลในโลกอันเป็นข้ออุปมา ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสใน ฉักกนิบาต อังคุตตรนิกาย ซึ่งได้ยกขึ้นเป็นนิเขปบทว่า **ทลิทฺทิยํ ภิกฺขเว ทุกฺขํ** เป็นอาทิ ความว่า ภิกษุทั้งหลาย ความจนก็ดี ความกู้หนี้ยืมสินก็ดี ความที่ต้องส่งดอกเบี้ยก็ดี ความที่ถูกทวงถามก็ดี ความที่ถูกเจ้าหนี้ติดตามก็ดี ความที่ถูกจองจำ

ก็ดี เหล่านี้เป็นความทุกข์ของชาวบ้านทั่ว ๆ ไปผู้ดำรงอยู่ในโลกนี้

ตามพระพุทธภาษิตนี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงความจนเป็นทุกข์ ความยากลำบาก เพราะจนทรัพย์สมบัติเป็นทุกข์ เมื่อขัดสนจนทรัพย์ ก็ต้องเที่ยวกู้หนี้ยืมสินของคนอื่น การกู้หนี้ยืมสินของคนอื่นนั้นก็เป็นทุกข์ประการหนึ่ง เมื่อกู้หนี้เขามาแล้วจะต้องส่งดอกเบี้ย ก็การที่จะต้องส่งคืนดอกเบี้ยนั้นก็เป็นทุกข์อีกประ-การหนึ่ง เมื่อผิดนัดไม่ส่งดอกเบี้ยตามกำหนด ก็จะต้องถูกเจ้าของเงินทวงดอกเบี้ย การถูกทวงถามนั้นก็เป็นทุกข์อีกประการหนึ่ง เมื่อถูกทวงถามไม่ได้ คือไม่พบตัวก็ไม่ได้เงิน เจ้าของเงินก็ต้องติดตามจนกระทั่งพบตัว การถูกติดตามนั้นก็เป็นทุกข์ประการหนึ่ง เมื่อตามตัวพบแล้วแต่ไม่ได้เงิน เขาก็แจ้งความให้เจ้าหน้าที่จับ เมื่อถูกจับก็ถูกกักขัง การที่ถูกจองจำกักขังนั้นก็เป็นทุกข์ประการหนึ่ง ตกว่าการที่จนทรัพย์นั้น ทุกข์ทั้งหลายอื่น ๆ ติดตามมาร้อยอย่างพันอย่าง ข้อนี้ว่าด้วย

จนทรัพย์ภายนอก และเป็นทุกข์เนื่องด้วยการยากจนขัดสนทรัพย์ เมื่อตรัสดังนี้แล้ว ก็ทรงน้อมเรื่องความจนเข้าหาธรรมะว่า เมื่อยากจนทรัพย์สมบัติคือธรรมะไม่มีธรรมประจำใจ ก็เป็นทุกข์เช่นเดียวกัน เพราะใจของคนเรานั้นจะอยู่เฉย ๆ ไม่ได้ ใจจะอยู่ว่าง ๆ ก็ไม่ได้จะต้องมีที่เกาะที่ยึดอยู่ตลอดเวลา คือต้องมีอารมณ์เมื่อในใจไม่มีธรรมะ อารมณ์ของจิตก็เป็นไปทางโลก

เพราะฉะนั้น เมื่ออารมณ์ไม่แน่นอนอันเป็นไปทางโลก จิตใจก็ไม่แน่นอนกวัดแกว่งกระสับกระส่ายเพื่อที่จะทำใจไม่ให้กวัดแกว่งแน่วแน่จำต้องมีธรรมะคนที่ไม่มีธรรมะประจำใจเรียกว่า "คนจนใจ" คนจนใจก็คือคนไม่มีธรรมะในภายใน ไม่มีธรรมะประจำใจคนจนใจก็เหมือนคนไม่มีทรัพย์สินเงินทอง เขาจะต้องประพฤติทุจริตด้วย กาย จาวา ใจ การประพฤติทุจริตด้วยกาย ด้วยวาจา และด้วยใจนี้ เทียบได้กับการกู้หนี้ยืมสิน เมื่อประพฤติทุจริตด้วยกายวาจาใจ กายวาจาใจก็ไม่สุจริต ก็คนที่ไม่สุจริตนั้น ย่อมคิดย่อมทำ

ย่อมพูด ย่อมหาทางออก ย่อมปรารถนา ย่อมแสดงเล่ห์กลเพื่อปกปิดความชั่วที่ตนกระทำไว้นั้น ด้วยหวังว่า "ขอคนอื่นอย่ารู้การกระทำของเราอย่างนี้เลย" การปกปิดความชั่วนี้ เทียบการต้องส่งใช้ดอกเบี้ย

เมื่อเป็นเช่นนั้น จะอยู่ในหมู่คณะก็ระแวงแคลงใจ สมมุติเช่นหมู่ภิกษุสามเณร หมู่อุบาสก อุบาสิกา ก็จะถูกผู้ประพฤติเรียบร้อย ผู้มีศีลเป็นที่รักหนักแน่นในพระธรรมวินัย ตักเตือน โจทท้วงขึ้น การที่ถูกตักเตือนโจทท้วงนั้น เทียบกับการถูกทวงหนี้

เขาเหล่านั้น ผู้มีความประพฤติเช่นนี้ จะอยู่ในที่ใดก็ตาม จะอยู่ในป่าก็ตาม อยู่โคนไม้ก็ตาม อยู่ในเรือนว่างเปล่าก็ตาม ก็จะถูกอกุศลวิตก คือความตรึกอันเป็นอกุศล ๓ ประการครอบงำ คือ กามวิตก ตรึกนึกคิดแต่เรื่องกาม พยาบาทวิตก ตรึกคิดแต่ในเรื่องพยาบาทปองร้ายผู้อื่น วิหิงสาวิตก ตรึกคิดแต่ในเรื่องที่เบียดเบียนผู้อื่น อาการที่เขาตรึกนึกคิดแต่ในเรื่องอกุศลวิตกดังกล่าวนั้น เทียบกับการถูกติดตาม

ผู้ประพฤติเช่นนี้ แม้จะร่ำรวยเป็นเศรษฐี เป็นคฤหบดี มีฐานะมีชื่อเสียงสักเพียงไรก็ตาม เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตกย่อมเข้าถึงทุคติคือที่ไปชั่ว อาการที่เข้าถึงทุคตินั้นเปรียบด้วยกับการที่ถูกจองจำ

เมื่อพระพุทธองค์ ทรงแสดงความจนในทางโลกเป็นทุกข์แล้ว ก็ทรงแสดงความจนในทางธรรมคือความจนทางใจ โดยนัยที่เทียบให้พุทธศาสนิกชนจำได้ดังกล่าวแล้ว คนที่ไม่มีธรรม คือไม่มีหลักธรรมประจำใจแล้ว ได้ชื่อว่า "คนจนภายในคือจนใจ" คนไม่มีหลักธรรม ก็ไม่มีหลักความประพฤติ ไม่รู้ดีไม่รู้ชอบตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ย่อมทำทุจริตด้วยกาย วาจา และด้วยใจ คำว่า ทุจริตในที่นี้ มิได้หมายความว่า นำความชั่วความเสียหายอย่างร้ายแรง เสียชื่อเสียงทั่วโลกอย่างเดียวก็หามิได้ แต่คำว่าทุจริตในที่นี้ในทางโลกอาจจะเห็นว่าดีก็ได้ แต่ในทางธรรมเรียกว่าทุจริต เช่นแสวงหาทรัพย์ให้ได้มาด้วยความไม่บริสุทธิ์เมื่อได้มาแล้วก็เป็นคนมั่งมีศรีสุข สมบูรณ์ บริบูรณ์

ทุกประการ ในทางโลกเห็นว่า คนร่ำรวยมั่งมีนั้นเป็นคนดี แต่ในทางธรรมเรียกว่า "คนทุจริต คือคนประพฤติชั่ว" ก็คนที่ประพฤติชั่วนั้น จะต้องปกปิดความชั่วของตัว ต้องคิด ต้องหวัง ต้องปรารถนาว่า "ขอคนทั้งหลายอย่าได้รู้เลยว่าข้าพเจ้ามีความประพฤติเสียหายอย่างนี้เลย" ก็อาการที่ปกปิดนั้น ก็เป็นการส่งดอกเบี้ย คือทำใจนั้นให้มีความเศร้าหมองอยู่เสมอ คนอื่นไม่รู้ แต่ตัวเองรู้อยู่เสมอ จิตใจไม่สบาย ผู้สุจริตก็รังเกียจ นี้เทียบด้วยการถูกทวงถาม จิตใจคิดอยู่เสมอในเรื่องที่ไม่ดี หรือความไม่ดี เทียบได้ด้วยการถูกติดตาม เมื่อตายย่อมไม่สู่ทุคติ เทียบด้วยการถูกจองจำ ตัวอย่างที่เห็นเด่นชัดในเรื่องนี้คือ พระเจ้าอชาตศัตรู พระเจ้าอชาตศัตรูพระองค์นั้นได้ทรงกระทำปิตุฆาต คือ ฆ่าพระราชบิดาด้วยที่มาหลงผิดคิดมิชอบร่วมกับพระเทวทัต ภายหลังได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ได้ฟังธรรมจากพระโอฏฐ์ของพระผู้มีพระภาคจนเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา แต่มิได้บรรลุมรรคผล ทั้งนี้เนื่องจาก

ปิตุฆาตกรรมนั้นเข้ามาปิดบังพระราชหฤทัย ไม่ให้นึกถึงธรรม เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูเสด็จกลับแล้ว พระพุทธ-องค์จึงตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า "ถ้าพระเจ้าอชาตศัตรูไม่ได้ทำปิตุฆาตกรรมไซร้ พระองค์จักได้บรรลุมรรคผลเบื้องต่ำ ณ ที่ประทับนั้น แต่นี้เป็นอย่างนั้นไม่ได้ก็เพราะปิตุฆาตกรรมอันเป็นทุจริตปกปิดพระราชหฤทัยไม่ได้เห็นอรรถเห็นธรรม

รวมความว่า คนที่ไม่มีคุณธรรมประจำใจ ประ-พฤติชั่วทางกาย วาจา ใจแล้ว ใจมันไม่ลืม ใจมันนึกอยู่เสมอ ๆ ว่า เราได้ทำอย่างนั้น ๆ ถึงจะปกปิดก็ปิดไม่มิด คิดขึ้นทีไร ก็ทำให้จิตใจเร่าร้อน เหมือนกับต้องส่งดอกเบี้ย คนประพฤติไม่ดีเช่นนี้ก็เป็นที่รังเกียจของผู้อื่นถูกโจทถูกทวงถูกกล่าวหาอยู่เสมอ เหมือนกับถูกทวงถาม จะไปอยู่ที่ไหนก็ร้อนใจ นึกหวลระลึกอยู่เสมอเหมือนกับถูกติดตาม เมื่อตายไปแล้ว ก็ไปสู่ที่ชั่วเหมือนกับถูกจองจำ ตามที่กล่าวมานี้ก็เป็นความจนภายใน

ความจนภายนอกนั้นเป็นทุกข์ แต่มันเป็นทุกข์ภายนอก พอจะหาทางแก้ไขได้ ไม่สู้จะรุนแรงมากมายนัก แต่ความจนภายในนั้นร้ายแรงยิ่งนัก แม้จะมั่งมีศรีสุขสักเพียงไรก็ตาม หากไม่มีคุณธรรมประจำใจแล้ว จิตใจก็เดือดร้อนกระวนกระวายกระสับกระส่าย มองไม่เห็นอรรถเห็นธรรม เพราะฉะนั้น ท่านสาธุชนผู้นับถือพระพุทธศาสนา จึงควรบำเพ็ญธรรมปฏิบัติให้ปรากฏขึ้นในใจ ตามนัยที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในปัญจกนิบาต อังคุตตรนิกาย ว่า ปญฺจิมานิ ภิกฺขเว อริยธนานิ เป็นอาทิ ความว่า ภิกษุทั้งหลาย อริยทรัพย์ห้าประการ คือ

ศรัทธา ความเชื่อ ๑
หิริ ความละอายแก่ใจ ๑
โอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อปาปทุจริต ๑
วิริยะ ความเพียรบากบั่นขยัน ๑
ปัญญา ความรอบรู้ ๑

ธรรมะทั้ง ๕ ประการนี้เป็นอริยทรัพย์ คือทรัพย์อันประเสริฐ เป็นทรัพย์ภายใน ธรรมข้ออื่นก็เป็นทรัพย์

เหมือนกัน แต่ที่ตรัสเพียงเท่านี้ก็พอแก่การที่จะประพฤติปฏิบัติ ฉะนั้นท่านพุทธศาสนิกชนจึงควรกำหนดพิจารณาว่า ในทางพระพุทธศาสนานั้น ธรรมะคือคำสั่งสอนเป็นทรัพย์ภายในแต่ละอย่าง ๆ คือทรัพย์ของใจ ข้าวของเงินทองเป็นทรัพย์ภายนอกแต่ละอย่าง ๆ คือทรัพย์ของกาย เพราะข้าวของเงินทองเป็นทรัพย์ภายนอกจึงเป็นทรัพย์ของกาย ก็การที่พระพุทธองค์ตรัสว่าต้องมีศรัทธา หิริ โอตตัปปะ วิริยะ ปัญญา นั้น เพราะธรรมะ ๕ ประการนั้น ปรากฏขึ้นภายในจิตใจแล้วย่อมชักชวนให้บำเพ็ญธรรมะอื่น ๆ ให้ยิ่งขึ้นไป เหมือนกับเรามีต้นทุนอยู่แล้ว ก็เป็นทางที่จะทำมาค้าขายให้งอกงามเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปได้

ข้อต้นศรัทธา ๆ นั้นแปลว่าความเชื่อ หมายเอาความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล คือเชื่อว่าทำเหตุดีย่อมได้รับผลดี ทำเหตุชั่วย่อมได้รับผลชั่ว และอะไร ๆ ก็ต้องมีเหตุผลทั้งนั้น บุคคลมาปรารถนาด้วยการอ้อนวอนด้วยการบวงสรวงหาได้ไม่ ถ้าแม้บุคคลสำเร็จความ

ปรารถนาด้วยความอ้อนวอนด้วยการบวงสรวงแล้วไซร้ ใครเล่าจะมาประกอบการงาน มาตั้งความปรารถนาอ้อนวอนบวงสรวงดีกว่า เพราะใคร ๆ ก็รู้จักทำกันทั้งนั้น ทั้งไม่ต้องเหนื่อยกายและไม่ต้องลงทุนลงแรงใด ๆ เลย บุคคลทำชั่ว ถึงแม้จะอ้อนวอนบวงสรวงสักเพียงไรก็ตาม เขาย่อมได้รับผลชั่วอยู่เสมอ แต่จะเร็วหรือช้าก็สุดแล้วแต่เจตนาและกรรมชั่วนั้น ๆ ส่วนผู้ทำดี ถึงแม้จะไม่อ้อนวอนบวงสรวงอย่างใดเลย เขาย่อมได้รับผลดีอยู่เสมอ แม้จะไม่ได้รับผลทันทีทันใดก็ตาม แต่ก็ไม่ไร้ผลอย่างน้อยที่สุดเขาก็เป็นอยู่ผาสุกในปัจจุบันชาตินี้กับทั้งจิตใจก็ไม่เดือดร้อนอย่างคนทำชั่วเช่นนั้นเลย ศรัทธาความเชื่อด้วยเหตุผลนี้คือมาเชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เช่น เชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้จริง ๆ คำสอนของพระองค์เป็นคำสอนดีจริง ๆ ตรัสอย่างไรก็เป็นอย่างนั้นจริง ๆ แต่ถ้าเชื่อตามมิได้ใช้ปัญญาพิจารณาถึงเหตุผล เช่นมาหลงเชื่อของหลังต่าง ๆ และเช่นเขาบอกว่า น้ำบ่อโน้นศักดิ์สิทธิ์ ใครได้ดื่ม

ได้อาบแล้วแก้โรคได้ทุกชนิด ก็เชื่อแห่กันไปดื่มไปอาบ เขาบอกว่าหลวงพ่อวัดโน้นขลัง น้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ก็หลงเชื่อไปให้ท่านประพรม อย่างนี้เป็นศรัทธาไม่แท้ไม่จริงเหมือนกับเอาของเทียมของปลอมมาประดับกาย เพียงแต่ได้ชื่อประดับกายเท่านั้น ไม่งดงามเหมือนเอาของจริงของแท้ ต่อเมื่อมาใช้ปัญญาพิจารณาก่อนแล้วจึงเชื่อ จนกระทั่งให้เห็นจริงแจ่มแจ้งเกิดขึ้นแก่ใจแล้วจึงเชื่อ นั้นจึงจะเป็นศรัทธาแท้ถูกเป้าหมายตามหลักทางพระพุทธศาสนา คนมีศรัทธาที่ถูกต้องนั้น มีลักษณะทำใจให้สะอาดบริสุทธิ์เหมือนเครื่องกรองน้ำให้สะอาดฉะนั้น คนมีศรัทธาที่แท้จริงแม้มีโอกาสจะทำชั่ว แต่ใจเชื่อตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าว่า "การทำชั่วเป็นบาป" ก็งดเว้นไม่ทำ ความโลภมาชวนใจให้ฉ้อโกง แต่พลังของศรัทธาแรงกล้ามาเตือนใจว่า การฉ้อโกงไม่ดีเป็นบาปแล้วก็งดเว้นไม่ทำตามอำนาจของความโลภนั้นเป็นต้น นั้นก็ได้ชื่อว่า ชนะข้าศึกด้วยกำลังศรัทธา ความเชื่ออันประกอบด้วยเหตุ

ผลดังกล่าวมาย่อ ๆ นี้ เป็นศรัทธาอันแท้จริง จัดว่าเป็นคนไม่จนในพระศาสนา กับทั้งเป็นคนมีทรัพย์ในภายในโดยสถานะหนึ่งอีกด้วย

หิริ แปลว่าความละอายใจ ไม่กล้าทำความชั่วทุจริตทุกประการ ไม่ว่าต่อหน้าหรือลับหลัง ท่านอุปมาเหมือนกับคนรักความสะอาด อาบน้ำชำระกายแล้วขยะแขยงสะอิดสะเอียนต่อสิ่งโสโครกไม่กล้าเข้าใกล้หรือจับต้องฉะนั้น คนมีหิริย่อมสะอิดสะเอียนต่อความชั่วทุจริต แม้จะมีกิเลสมายั่วชวนให้ประกอบกรรมทำชั่วก็ทำไม่ได้ หากกิเลสเกิดขึ้นในระหว่าง ๆ ก็ตั้งอยู่ในใจของผู้มีความละอายใจอยู่ได้ไม่นาน ย่อมจะเอาชนะกิเลสจนได้ ผู้มีหิรินี้ จัดว่าเป็นคนไม่จนทางพระพุทธศาสนาและเป็นทรัพย์ภายในอีกข้อหนึ่งด้วย หากเหลือกำลังของหิริความละอายใจแล้ว ก็ยังมีโอตตัปปะเป็นทัพหลังหนุนต้านทานเป็นประการที่ ๓ อีกด้วย

โอตตัปปะ ได้แก่ความสะดุ้งกลัวต่อผลของความชั่วทุจริต เป็นคู่กับหิริ คือหิริกลัวเหตุ โอตตัปปะกลัว

ผล หิริมีลักษณะรักความสะอาด กาย วาจา ใจ โอตตัปปะเกรงกลัวทุจริตอันจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนในภายหลัง คนที่มีโอตตัปปะประจำใจ แม้กิเลสจะมาชวนใจให้กระทำชั่ว ก็เกรงกลัวว่า จะได้รับผลเป็นทุกข์เดือดร้อนในภายหลังแล้วไม่กระทำ เช่นความรักความโลภ ความโกรธ ความอิจฉาริษยา มาชวนใจให้ประพฤติตามอำนาจของมัน แต่โอตตัปปะ ก็จะเตือนใจของบุคคลให้เกรงกลัวต่อผลที่ตนกระทำ ฉะนั้นโอตตัปปะจึงเป็นตัวเหตุสกัดกั้นสรรพกิเลสไม่ให้เข้ามามีอำนาจในภายใน ดังนั้นโอตตัปปะ จึงเป็นอริยทรัพย์อีกประการหนึ่ง หากกิเลสนั้นเข้ามากลุ้มรุมจิตเหลือกำลังของโอตตัปปะจะต้านทานไว้ได้ ก็ต้องอาศัยวิริยะมาเสริมสร้างให้เกิดเป็นกำลังภายในต่อต้านกิเลสอันเป็นประการที่ ๔

วิริยะคือ ความเพียร ก็ความเพียรนี้มีลักษณะทำใจให้กล้า ให้บากบั่น ไม่ท้อถอย ให้มุ่งไปข้างหน้าเสมอ พอนึกว่าจะทำความดีแล้ว ก็ลงมือทำทันที โดย

ไม่ผิดเพี้ยน เจริญรอยตามพระพุทธภาษิตที่ว่า **กยิรา เจ กยิราเถนํ** ถ้าจะทำก็ต้องทำการนั้นจริงๆ คนที่มีความเพียรนั้น คือคนที่สลัดความเกียจคร้านออกจากภายในจิตใจ มุ่งการก้าวหน้าเป็นใหญ่ ไม่ถอยหลัง แม้การงานนั้นจะยากจะทุกข์ลำบากสักแค่ไหนเพียงไรก็ตาม ย่อมไม่ท้อถอยมุ่งความสำเร็จเป็นที่ตั้ง ปฏิบัติดังพระพุทธภาษิตว่า **วิริเยน ทุกฺขมจฺเจติ** คนจะล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร คนที่มีความเพียรนี้เป็นคนกล้าหาญ ในการละความชั่ว ประพฤติความดี ทำให้เป็นผู้กำชัยชนะต่อกิเลสมารอันจะมากลุ้มรุมจิต เหมือนกับข้าศึกเข้ามาประชิด แม้จะผ่าอาวุธมาได้แล้วก็ตาม ย่อมจะต้องพ่ายแพ้ต่อกำลังวิริยะอันเป็นกำแพงขวางกั้นที่แน่นหนาที่สุดฉะนั้น ผู้มีวิริยะอุตสาหะเพียรพยายามอันเป็นกำลังภายในแล้ว ย่อมสามารถฟันฝ่าอุปสรรคนานาประการได้ ในที่สุดก็จะประสบผลตามที่ตนมุ่งหวังทุกประการ คนที่มีวิริยะนี้ จึงชื่อว่าไม่จน เพราะมีทรัพย์อันเป็นกำลังภายในอยู่ด้วย หากเหลือบ่ากว่าแรงที่

วิริยะจะต้านทานกิเลสอันเข้ามากลุ้มรุมจิตใจ เหมือนกับข้าศึกที่เข้ามารอบด้านก็ต้องใช้อาวุธอันสำคัญยิ่งปราบปรามให้ราบคาบ คือปัญญา อันเป็นอาวุธประการที่ ๕

ปัญญา แปลว่าความรอบรู้ ทุกคนมีปัญญาติดตัวมาตั้งแต่แรกเกิด ถ้าไม่ตกแต่ง ไม่ขบคิดพิจารณา ไม่ศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยา ไม่อบรมให้สม่ำเสมอ ปัญญาก็จะไม่แหลมคม เมื่อใดเรามาศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยาอบรมให้สม่ำเสมอ ปัญญาก็จะแหลมคม สามารถจะฟันผ่าอุปสรรคภายนอก และปราบปรามสรรพกิเลสภายในให้เหือดแห้งไปได้ คนมีปัญญาเหมือนมีเพชรน้ำงามอยู่ในเรือนแหวนทองคำฉะนั้น คนมีปัญญาถึงคราวอับก็ไม่อับ ถึงคราวจนก็ไม่จน เหมือนมีดวงประทีปอยู่ในมือ สำหรับส่องดูในที่มืดให้เกิดความสว่างขึ้นฉะนั้น ปัญญาจึงทำคนโง่ให้เป็นคนฉลาด ทำคนชั่วให้เป็นคนดี ทำคนจนให้เป็นคนมั่งมี ทำคนมืดให้เป็นคนสว่าง ทำคนมีกิเลสมากให้มีกิเลสน้อยลง ทำคนมีกิเลสน้อยให้เป็นผู้หมดกิเลส ทำปุถุชนให้เป็น

อริยชน คนมีปัญญาจึงเป็นเสมือนแก้วสารพัดนึก คือต้องการสิ่งใด ๆ ย่อมได้สิ่งนั้นสมตามความประสงค์ทุกประการ ตามพุทธภาษิตบรรหารว่า **ปญฺญา นรานํ รตนํ** ปัญญาเป็นดวงแก้วของนรชน และว่า **ปญฺญา เสฏฺโฐ มนุสฺเสสุ** ปัญญาเป็นสิ่งประเสริญสุดในมนุษย์ทั้งหลาย ฉะนั้นคนมีปัญญาจึงเอาตัวรอดเสมอ ไม่ตกอับและเป็นคนไม่จนในพระศาสนาเป็นประการที่ ๕

บุคคลผู้มีทรัพย์คือธรรมะทั้ง ๕ ประการ ดังกล่าวแล้วนี้ ชื่อว่าเป็นคนไม่จน ไม่ยากไร้ในพระศาสนานี้ ส่วนคนที่ปราศจากคุณธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าเป็นคนจน เมื่อเขาเป็นคนจนธรรมะ เขาก็จะต้องแสวงหาทรัพย์หรือสร้างฐานะของตนด้วยการทำทุจริตนานาประการ คือทำทุจริตด้วยกาย วาจา ใจ สิ่งไรได้มาอันเป็นประโยชน์ตน แม้จะผิดศีลธรรมก็ยอม และเมื่อไม่ได้ตามความปรารถนา ก็อิจฉาริษยาตัดรอน คิดประทุษร้ายเพิ่มเข้าไปอีก แทนที่จะร่ำรวยกลับจนเพิ่มขึ้นอีก นี้ชื่อว่าได้เพิ่มหนี้เข้าไปอีก เพราะเมื่อจนอริยทรัพย์แล้ว ก็

มาประกอบกรรมทำชั่วเพิ่มขึ้นในตน ผลก็คือเพิ่มหนี้เข้าไปอีก ย่อมจะต้องปิดบังกลัวคนอื่นเขาจะรู้เขาจะเห็น จึงเป็นการเพิ่มหนี้สะสมใจให้เดือดร้อนกังวลยิ่งขึ้นไป ด้วยการที่จะต้องมาปิดบังความชั่วนั้น ก็เป็นการสร้างดอกเบี้ยให้เจริญขึ้นไปอีก เพราะถ้าทำชั่วแล้วใช่แต่เพียงทำความชั่วเท่านั้น ยังก่อให้เกิดความเดือดร้อนกระวนกระวายขึ้นภายในจิตใจ ยิ่งคิดไปนานเท่าไรก็เท่ากับเพิ่มดอกเบี้ยเข้าไปอีก คนชั่วหากมาปกปิดความชั่วที่ตนกระทำ แรก ๆ อาจจะไม่มีใครรู้ นานไป ๆ คนนั้นรู้บ้าง คนนี้รู้บ้าง แล้วก็พูดกันต่อ ๆ ไป ความชั่วก็คอยติดตามอยู่ตลอดเวลา เหมือนการถูกทวงถามดอกเบี้ย เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ต้องคอยหลบซ่อนตัว ยิ่งหลบลี้หนีไกล จิตใจก็ยิ่งเดือดร้อน ก็เท่ากับถูกติดตามโดยปริยาย และชื่อว่าถูกจองจำ คือจำกัดอิสรภาพอีกด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ จิตใจย่อมจะหาความสุขมิได้เลย ตลอดถึงอวสานแห่งชีวิต นึกถึงความชั่วขึ้นมาทีไร ก็ย่อมจะร้อนใจเป็นความทุกข์คอยแทงใจอยู่ตลอด

เวลา จิตก็ย่อมเศร้าหมองไม่ผ่องใส เมื่อถึงเวลาสิ้นใจก็ย่อมไปสู่ทุคติ ทุกข์อันนี้ก็จะติดตามตนไปทุกหนแห่งไปจนถึงสัมปรายภพภาคหน้าอีกด้วย

ฉะนั้น บุคคลเมื่อปรารถนาความสุขความเจริญทั้งในปัจจุบันและสัมปรายภพภายภาคหน้าควรสั่งสมคุณ-ธรรมให้เป็นคนมั่งมีอริยทรัพย์ ตั้งแต่ศรัทธาความเชื่อ หิริความละอาย โอตตัปปะความเกรงกลัว และปัญญาความรอบรู้

ธรรมะทั้ง ๕ ประการดังแสดงมานี้ จึงเป็นธรรมะต้นทุน คอยอุดหนุนให้เรามีธรรมะอื่น ๆ ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เมื่อเรามีธรรมะอันเป็นต้นทุนนี้แล้ว ก็สามารถทำให้เกิดดอกออกผลงอกงามเจริญไพบูลย์ยิ่ง ๆ ขึ้น

เมื่อสาธุชนได้มาทราบตามพระพุทธภาษิตที่ได้แสดงมานี้แล้ว ควรปลูกฝังอริยทรัพย์ให้มีขึ้นในจิตใจ สำหรับเรื่องของความจนหรือความมั่งมี ซึ่งเป็นของภายนอกนั้น ก็สักแต่ว่าอาศัยบำเพ็ญประโยชน์เท่านั้น ไม่ข้องไม่ติด ไม่วุ่นวาย เพียงแต่อาศัยเพื่อบำเพ็ญ

ธรรมภายในให้ปรากฏมีขึ้นที่ใจ ก็จักได้ชื่อว่าผู้ไม่ยากจนขัดสน ดังพระพุทธภาษิตว่า

อทลิทฺโทติ ตํ อาหุ อโมฆํ ตสฺส ชีวิตํ

บัณฑิตเรียกผู้นั้นว่า เป็นคนไม่จน คือไม่จนใจ ชีวิตของผู้นั้นไม่เป็นโมฆะ คือไม่ว่างเปล่าจากประโยชน์ ซึ่งมีอรรถาธิบายดังแสดงมา ด้วยประการฉะนี้ ฯ

๑๓ กันยายน ๒๕๑๔

อานาปานาสติกถา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อานาปานสติ ภิกฺขเว ภาวิตา พหุลีกตา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสาติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา พรรณนาธรรมะ คือคำสั่งสอนทางพุทธศาสนา เพื่อเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติพอสมควรแก่เวลา

วันนี้จักแสดงอุบายวิธีการปฏิบัติ เพื่อจะทำใจให้ตั้งมั่นเป็นสมาธิ เพราะว่าจิตนี้มีปกติดิ้นรน กวัดแกว่ง รักษาได้โดยยาก ห้ามได้โดยยาก เมื่อมาใช้สติให้กำหนดอยู่ในที่เดียว ก็คอยจะดิ้นรน กวัดแกว่งไปเสมอ ยากที่จะบังคับได้ ดิ้นรนกวัดแกว่งไปในที่ไหน ? ก็ดิ้นรนกวัดแกว่งไปในอารมณ์ คือเรื่องต่าง ๆ ตามที่จิตใคร่ ตามที่จิตปรารถนา หรือตามที่จิตชอบ หรือตามที่มีปลิโพธิ คือความกังวล ถ้ายิ่งมีอารมณ์ภายนอกมาก ก็ยิ่งมีปลิโพธิ คือความกังวลมาก จิตก็ยิ่งดิ้นรน

กวัดแกว่งไปมาก อารมณ์ภายนอกที่มีมากนั้น ก็ได้แก่เรื่องต่าง ๆ ที่คิดถึง ที่ดำริถึง หรือพัวพันเกี่ยวข้องอยู่ในใจ และเมื่อมาพัวพันอยู่ในใจ ก็เป็นปลิโพธิคือเครื่องกังวล เครื่องกังวล ถ้ามีมากและไม่สามารถจะสลัดออกจากจิตใจได้ ก็ทำใจให้สงบตั้งมั่นเป็นสมาธิไม่ได้ จิตก็ฟุ้งซ่าน แต่ถ้าสามารถสลัดเครื่องกังวลออกไปจากจิตใจได้ จิตใจก็สงบตั้งมั่นเป็นสมาธิ และทุก ๆ คนก็สามารถที่จะสลัดเครื่องกังวลต่าง ๆ ออกไปจากจิตใจได้ ถ้ามีความตั้งใจจริง ๆ

ในเบื้องต้น ก็จำเป็นที่จะต้องคอยใช้สติกำกับอยู่เสมอ เมื่อเผลอตัว จิตก็แวบออกไป มีสติขึ้น ก็ต้องรีบนำจิตกลับเข้ามาทันที เมื่อจิตแวบออกไปนั้น ให้ลองสอบสวนดูว่า แวบออกไปเพราะอะไร ก็อาจจะจับเหตุได้ เช่นบางทีได้ยินเสียงรถ ได้ยินเสียงคนเดินคนพูด ได้ยินเสียงของตก หรือได้ยินเสียงเช่นใดเช่นหนึ่ง จิตก็แวบออกไปเกาะอยู่ที่นั่นก่อน แวบออกไปที่นั่นแล้ว ก็ต่อไปเรื่องโน้นเรื่องนี้ คือแวบไปบ้านบ้าง

แวบไปข้างโน้นบ้าง ข้างนี้บ้าง บางทีตั้งหลายเรื่อง กว่าเจ้าตัวจะรู้สึกตัว กลับมีสติชักจิตเข้ามา และเมื่อชักเข้ามาให้อยู่ในความตั้งใจแล้ว ก็จะกลับเข้ามาได้ แต่ครั้นมีเสียง หรือมีอะไรมากระทบ จิตก็จะแวบออกไปอีก แล้วก็เถลไถลออกไปเกาะติดคิดถึงเรื่องต่าง ๆ ภายนอกอีกหลายเรื่อง บางทีรู้สึกว่าเดี๋ยวเดียวแต่ว่า เรื่องมันมากมาย เมื่อมีสติ นำจิตเข้ามาสู่จุดที่ตนกำหนดไว้ คอยมีสติระวังรักษาอยู่ไม่เผลอตัว และคอยจับจิตมาสอบสวนอยู่เสมอดังนี้ จิตก็จะเชื่องเข้าและถ้าถูกสอบสวนในเรื่องหนึ่งแล้ว ก็มักจะไม่แวบไปในเรื่องนั้น แต่มักแวบในเรื่องอื่น ผู้ปฏิบัติต้องคอยจับตัวมาสอบสวนอยู่ แล้วก็จับเข้ามาให้อยู่ในจุดที่ต้องการ จนจิตเชื่องเข้าและสงบอยู่ได้ อุบายวิธีที่จะจับจิตและทำจิตให้สงบตั้งมั่นเป็นสมาธินั้น มีมากมายหลายวิธีหลายแบบ แต่ในที่นี้จะหยิบยกเอามาแสดงเพียงแบบเดียว คืออานาปานสติ ได้แก่มีสติกำหนดลมหายใจเข้าออก ในพระสูตรท่านแสดงว่า ผู้ปฏิบัติ

จะไปสู่ป่า สู่โคนไม้ หรือไปสู่เรือนว่างเปล่า หรือไปในที่ใดที่หนึ่ง ซึ่งเป็นที่สงบสงัด ให้นั่งคู้บัลลังก์ คือนั่งขัดสมาธิ ตั้งกายให้ตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า มีสติคอยกำหนดลมหายใจเข้า มีสติคอยกำหนดลมหายใจออก ต่อจากนี้ก็จะแนะวิธีใช้สติกำหนดต่อไปว่า:— ๑. หายใจเข้ายาว ก็ให้รู้ว่าหายใจเข้ายาว หายใจออกยาว ก็ให้รู้ว่าหายใจออกยาว ๒. หายใจเข้าสั้น ก็ให้รู้ว่าหายใจเข้าสั้น หายใจออกสั้น ก็ให้รู้ว่าหายใจออกสั้น ๓. ศึกษาคือสำเหนียก หรือกำหนดให้รู้กายทั้งหมด หายใจเข้า ศึกษาคือสำเหนียกหรือกำหนดให้รู้กายทั้งหมด หายใจออก และ ๔. ศึกษาคือสำเหนียก หรือกำหนดระงับกองลมหายใจทั้งปวง หายใจเข้า ศึกษาคือสำเหนียก หรือกำหนดระงับกองลมหายใจทั้งปวง หายใจออก ท่านชี้ทางปฏิบัติไว้เป็น ๔ ขั้น ผู้ปฏิบัติควรทำความเข้าใจในขั้นทั้ง ๔ เหล่านี้ ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ ๑ หายใจเข้ายาว หายใจออกยาว ก็ให้รู้

ขั้นที่ ๒ หายใจเข้าสั้น หายใจออกสั้น ก็ให้รู้ คือเมื่อหายใจอยู่อย่างไรในบัดนี้ คือการหายใจนั้นยาว ก็ให้รู้ หรือว่าหายใจสั้น ก็ให้รู้ คือให้กำหนดรู้การหายใจทั้งยาวทั้งสั้น, การหายใจยาวหรือสั้นนี้ หมายถึงการหายใจโดยปกติ ไม่ใช่การหายใจผิดปกติ, การหายใจโดยปกติมักจะไม่ค่อยกำหนดให้รู้ เมื่อมีสติคอยกำหนดให้รู้อยู่ ก็จะรู้ว่าการหายใจ มียาว มีสั้น ในเวลาที่เราเหนื่อย เช่นทำงานหนัก หรือวิ่ง หรือตกใจอะไรอย่างแรง เราจะรู้สึกว่า มีการหายใจผิดปกติไปที่เรียกว่าหอบ เป็นอาการหายใจที่หยาบ และในเวลาที่จิตใจไม่สงบ การหายใจก็ย่อมจะยาวกว่าในเวลาที่จิตใจสงบ หรือบางทีอาจจะทำการหายใจเข้า–ออกให้ยาวได้ อย่างเช่นสูดลมหายใจเข้าให้ยาว และเมื่อออกก็ให้ยาว เป็นการออกกำลังหรือเป็นการฝึกหัดในเวลาที่ไม่เหนื่อย ร่างกายก็สงบเป็นปกติ ลมหายใจก็ค่อย ๆ ละเอียดเข้า ๆ แต่ในเวลาที่จิตสงบเป็นสมาธิ ลมหายใจก็ละเอียดยิ่งขึ้น การที่ผู้ปฏิบัติ

ตั้งสติกำหนดให้รู้ว่า ลมหายใจเป็นอย่างไร ในเบื้องต้นก็อาจจะไม่ค่อยได้ผล แต่เมื่อตั้งใจคอยกำหนดอยู่จริง ๆ จนจิตแน่วแน่ ตั้งมั่นยิ่งขึ้น ก็จะเกิดฉันทะ คือความพอใจ เกิดปีติ คือความอิ่มใจ เกิดปราโมทย์ คือความบันเทิงใจ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เป็นอันได้ลิ้มรส ได้รับรสแห่งความสงบ หรือได้รับรสของสมาธิอันจะชักนำให้พอใจในการปฏิบัติยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

ในขั้นที่ ๓ ท่านสอนให้ศึกษา คือสำเหนียกหรือกำหนดกายทั้งหมด หายใจเข้า หายใจออก การกำหนดนั้น ก็คือกำหนดให้รู้ทั้งรูปกาย ทั้งนามกายในขณะที่ปฏิบัตินี้ รูปกายนั่งอยู่อย่างไร คือ อิริยาบถใหญ่เป็นอย่างไร อิริยาบถน้อยเป็นอย่างไร ตลอดถึงการวางมือ วางเท้าอย่างไร ก็ให้กำหนดรู้ เมื่อรู้ทั้งรูปกาย ทั้งนามกายดังนี้แล้ว ก็ได้ชื่อว่ามีสติรู้ตัวทั้งหมด แต่ก็ยังเป็นการรู้ที่กว้าง จึงให้รู้แคบเข้ามาอีกคือให้กำหนดรู้กายอันหมายถึงกำหนดรู้กองลมที่หายใจเข้าและออกนั้น ลมหายใจนั้น ตามที่สังเกตกำหนด

ได้อย่างง่าย ๆ ก็คือ เมื่อหายใจเข้า ต้นทางก็คือจมูก กลางทางก็คือหทัย ปลายทางก็คือนาภี และเมื่อหายใจออก ต้นทางก็คือนาภี กลางทางก็คือหทัย ปลายทางก็คือจมูก นี้คือว่าตามเกณฑ์ที่จะกำหนด แต่การที่ให้กำหนดรู้นั้น ถ้าส่งจิตให้เข้าไปตามลมและให้ออกตามลม ก็ยังเป็นจิตที่ซัดส่ายไปมา ไม่แน่วแน่ ไม่ตั้งมั่น ไม่ตั้งลงในจุด ๆ เดียว ฉะนั้น ท่านจึงสอนให้ตั้งจิตไว้ที่จุด ๆ เดียว คือ เพียงจุดเดียวเท่านั้น ในปฏิสัมภิทามรรคและในวิสุทธิมรรค ท่านสอนให้กำหนดจุดที่ลมกระทบ คือจุดต้นทาง เมื่อหายใจเข้า หรือว่าปลายทาง เมื่อหายใจออก ได้แก่ที่ลมกระทบเมื่อหายใจเข้า หรือเมื่อหายใจออก คือปลายกระพุ้งจมูก หรือว่าริมฝีปากเบื้องบน ให้ตั้งจิตไว้ที่จุดนั้นจุดเดียว จุดอันนั้นเรียกว่านิมิต หมายถึงที่กำหนดจิต คือให้ใช้ที่ที่ลมกระทบดังกล่าวนั้นเป็นนิมิต คือเป็นจุดสำหรับกำหนดจิต ให้จิตกำหนดอยู่ที่ตรงนั้น เมื่อหายใจเข้า ลมหายใจก็จะมากระทบที่ตรงนั้นก็ให้รู้ เมื่อหายใจออก ลมหายใจก็จะมากระทบ

ที่นั้นก็ให้รู้ และเมื่อกำหนดจิตให้ตั้งอยู่ที่แห่งเดียว ก็เป็นอันว่า ได้รู้กองลมทั้งหมด หรือว่าได้รู้กายทั้งหมด ท่านเปรียบเหมือนคนเลื่อยไม้ด้วยเลื่อย ในขณะที่เขาเลื่อยไม้ด้วยเลื่อยอยู่นั้น เขาก็มองกำหนดดูที่ไม้ ตรงที่เลื่อยกำลังเลื่อยอยู่เท่านั้น ไม่ได้กำหนดตัวเลื่อยทั้งหมดที่เลื่อยไปเลื่อยมา เมื่อมากำหนดดูอยู่ตรงจุดนั้น ก็เป็นอันว่า ได้เห็นเลื่อยทั้งหมด นี้ฉันใด เมื่อตั้งสติกำหนดอยู่ที่นิมิต คือที่ริมฝีปากเบื้องบน หรือที่ปลายกระพุ้งจมูก อันเป็นที่ที่ลมกระทบตรงนั้นก็ให้รู้ หายใจออกมากระทบตรงนั้นก็ให้รู้ เมื่อตั้งสติกำหนดแน่วแน่อยู่ดังนี้ เป็นอันว่าได้รู้กายทั้งหมด หรือได้รู้กองลมทั้งหมด ฉันนั้น.

ขั้นที่ ๔ ศึกษาคือสำเหนียก หรือกำหนดว่าเราจักระงับกายสังขาร คือความคิดนึกทางกาย หายใจเข้า หายใจออก นี้มิได้หมายความว่า ให้พยายามกลั้นลมหายใจ ทำให้ละเอียดเข้า แต่หมายความว่าทำให้จิตสงบ ตั้งมั่น แน่วแน่ เป็นสมาธิยิ่งขึ้น

เมื่อจิตสงบแน่วแน่ยิ่งขึ้น ลมหายใจก็ละเอียดยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้น การปฏิบัติแบบนี้ จึงเป็นวิธีการตรงกันข้ามกับวิธีการปลุกตัว การปลุกตัวให้ตึงตังนั้นเป็นการเร่งให้เกิดการเกร็ง คือกล้ามเนื้อทุกส่วนจะเกิดอาการเกร็งขึ้น และตัวสั่น บางทีถึงกับเอะอะตึงตังขึ้น วิธีการนี้จึงไม่ใช่วิธีการปฏิบัติในอานาปานสติ เพราะไม่ใช่วิธีที่จะทำจิตใจให้สงบ แต่การปฏิบัติในอานาปานสตินี้ ไม่ประสงค์เอาเช่นนั้น ประสงค์ให้เกิดความสงบ ทั้งทางร่างกายและทางจิตใจไปโดยลำดับ เมื่อเป็นเช่นนี้ กายก็จะสงบ จิตก็เป็นสมาธิสงบอันนี้จึงเข้าถึงความประสงค์ของการปฏิบัติ แต่ว่าในทางปฏิบัตินั้น สำหรับขั้นที่หนึ่ง ขั้นที่สองก็กำหนดไปตามที่เป็น สำหรับในขั้นที่ ๔ ก็เป็นผลที่ละเอียดเข้า ความสำคัญจึงอยู่ในขั้นที่สาม ขั้นที่สามในเบื้องต้นนั้น ก็อาจจะต้องคอยตามลมเข้าตามลมออก ตามลมเข้าก็คือส่งจิตจากนาสิกไปหาอุระคือหทัย แล้วก็ไปนาภี ขาออกก็ออกจากนาภี มาอุระ แล้วก็

ออกมานาสิก เช่นนี้ จิตยังไม่สงบ เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนให้กำหนดไว้จุดหนึ่งเพียงจุดเดียว ดังอธิบายมาแล้ว

ในการปฏิบัติเบื้องต้นนี้ ถ้าตั้งจิตกำหนดดังที่สอนไว้ในบาลีไปเฉย ๆ ก็จะสำเร็จได้ยาก เพราะฉะนั้น ในวิสุทธิมรรค ท่านจึงสอนให้หาเครื่องผูกจิต ช่วยเข้าอีกด้วย คือว่า ท่านสอนให้นับ ในเบื้องต้นสอนให้นับช้า ๆ คือหายใจเข้าก็นับ ๑ หายใจออกก็นับ ๑ หายใจเข้าก็นับ ๒ หายใจออกก็นับ ๒ หายใจเข้าก็นับ ๓ หายใจออกก็นับ ๓ หายใจเข้าก็นับ ๔ หายใจออกก็นับ ๔ หายใจเข้าก็นับ ๕ หายใจออกก็นับ ๕ เมื่อถึง ๕ แล้ว ก็ให้ย้อนมานับ ๑ ไปใหม่เป็นคู่ ๆ ดังนั้นคือ ๑–๑, ๒–๒, ๓–๓, ๔–๔, ๕–๕, ๖–๖, เมื่อถึง ๖ แล้วก็ย้อนนับไปใหม่ ๑–๑, ๒–๒, ๓–๓, ๔–๔, ๕–๕, ๖–๖, ๗–๗, แล้วก็ย้อนไปใหม่ ๑–๑ เรื่อยไปจนถึง ๘–๘ แล้วก็ย้อนไปหนึ่ง ๆ ใหม่ เรื่อยไปจนถึง ๙–๙ แล้วก็ย้อนไปนับ ๑–๑ ใหม่

เรื่อยไปจนถึง ๑๐-๑๐ เมื่อถึง ๑๐ แล้วก็กลับมานับ ๑-๑ ใหม่ จนถึง ๕-๕ ใหม่ แล้วก็ ๑-๑, ๖-๖ ใหม่เป็นต้น เมื่อนับช้าเข้า ๆ จนจิตตั้งมั่นแน่วแน่พอสมควรแล้ว ท่านก็สอนให้นับเร็ว ๆ คือหายใจเข้านับ ๑ หายใจออกนับ ๒ ไปจนถึง ๕ แล้วกลับไปนับใหม่จนถึง ๖ เป็นต้น โดยนัยนี้ วิธีนับนี้ ก็สุดแต่ผู้ปฏิบัติจะพอใจ ถ้ารู้สึกว่าใช้วิธีนี้จะได้ผลก็ใช้ และจะแก้ไขวิธีนับใหม่ ตามที่จะเป็นสัปปายะ คือสะดวกสบายแก่ตนก็ได้ เช่นนับ ๑ ไปจนถึง ๑๐ ทีเดียว แล้วกลับไปนับหนึ่งถึง ๑๐ ใหม่ หรือว่าจะไม่ชอบวิธีนับ จะใช้บทพุทโธก็ได้ คือหายใจเข้า พุท หายใจออก โธ การนับก็ดี หรือการใช้บทใดบทหนึ่ง เช่น พุทโธ มาช่วยก็ดี ก็เป็นเครื่องฝึกหัดในตอนต้นเท่านั้น เหมือนอย่างหัดเขียนหนังสือ ต้องตีเส้นบรรทัด เมื่อปฏิบัติจนจิตใจตั้งมั่นแน่วแน่พอสมควรแล้ว ท่านก็สอนให้เลิกนับ ใช้แต่สติกำหนดอยู่เท่านั้น นี่เป็นวิธีปฏิบัติ สุดแต่ท่านผู้ปฏิบัติจะพอใจ วิธีที่กล่าวมานี้

เป็นฝ่ายสมถะอย่างเดียว คือทำให้จิตสงบตั้งมั่น.

ในการปฏิบัตินี้ ผู้ปฏิบัติต้องมี อาตาปะ คือความเพียร หมายความว่าให้มีความตั้งใจ ประกอบด้วยสัจจะ คือความจริง เช่นตั้งใจไว้ว่า จะปฏิบัติเป็นเวลาเท่านั้นเท่านี้ ก็ต้องปฏิบัติให้ครบตามที่ตั้งใจเอาไว้จริง ๆ ไม่ทำเหลาะแหละย่อหย่อน กลับกลอกหลอกตัวเอง เรียกว่าต้องให้มีความเพียร แม้จะรู้สึกอึดอัดรำคาญอยากจะเลิกปฏิบัติสักเพียงไรก็ตาม แต่เมื่อมีความตั้งใจว่าจะทำแล้ว ก็ต้องทำไปตามที่ตั้งใจไว้ให้จงได้ เมื่อทำจริงเช่นนี้แล้ว ก็จะเกิดความราบรื่นขึ้นเอง เพราะฉะนั้น จึงต้องมี อาตาปะ ความเพียร คือทำจริง

ข้อ ๒ ให้มีสัมปชัญญะ ความรู้ตัว คือให้มีความรู้อยู่เสมอ ตื่นอยู่เสมอ อย่าเผลอตัวให้หลับไปหรือดับไป ถ้าหลับไปหรือดับไป สูญไปเช่นนี้แล้ว ก็ขาดสัมปชัญญะ คือความรู้ตัว การปฏิบัติกัมมัฏฐานก็เหมือนกับเดินพลัดตกลงไปในเหว หรือในหลุม

จะปล่อยให้ขาดความรู้ไปไม่ได้ ต้องคุมความรู้อยู่ให้มั่นคง สัมปชัญญะ คือความรู้นี้ จึงเป็นประการที่ ๒.

ข้อที่ ๓ ให้มีสติ คือความระลึกอยู่ที่ที่ตั้ง ซึ่งกำหนดไว้นั้นให้แน่วแน่ ไม่ปล่อยให้สติเลื่อนลอยไปทางโน้น ไปทางนี้ แม้จะมีอารมณ์อื่นแว่บเข้ามาซึ่งทำให้เกิดปีติ หรือทำให้ตื่นเต้น ก็ไม่หลงติดอยู่ในอารมณ์นั้น ๆ ต้องกลับเข้ามาหาที่ตั้ง ซึ่งได้ตั้งใจไว้ เช่นเมื่อจะเอาลมหายใจเข้าออกเป็นที่ตั้ง ก็ต้องกลับมากำหนดอยู่ที่ลมหายใจเข้าออกเท่านั้น ทิ้งอารมณ์อื่นที่จะมาชักนำให้เขวไปเสียให้หมด ถ้ามีสติอยู่ดังนี้ ไม่มีโทษในการปฏิบัติ โทษในการปฏิบัตินั้นอยู่ที่การปล่อยสติออกจากที่ตั้ง ส่งให้เลื่อนลอยไปกับอารมณ์ที่บังเกิดขึ้น เพลินไปกับอารมณ์นั้น ๆ ถ้าปล่อยสติไปเช่นนั้นบ่อย ๆ แล้ว ก็จะทำให้เป็นคนมักเผลอใจลอย โทษอยู่ที่ตรงนี้ จึงให้ตั้งสติไว้กับที่ตั้งนั้นให้แน่วแน่ อย่าปล่อยให้หลุดลอยไป.

ประการที่ ๔ กำจัดอภิชฌาและโทมนัส คือความ

ยินดียินร้ายในโลก นี้หมายความว่า ไม่ยินดีในอารมณ์ของสมาธิ ไม่ยินดีในนิมิตของสมาธิที่ปรากฏ ซึ่งเป็นตัวกิเลส เพราะถ้าไปยินดีในอารมณ์ของสมาธิ ก็อาจที่จะทำเกินพอดี อย่างบางคนนั่งจนไม่รู้เวลาพักผ่อน ไม่รู้เวลาบริโภค ถ้ายิ่งไปติดเพลินในนิมิตของสมาธิด้วยแล้ว ก็จะยิ่งไปกันใหญ่ ในด้านตรงกันข้ามก็เหมือนกัน ต้องไม่ยินดี ยินร้ายในอารมณ์ของสมาธิในนิมิตของสมาธิ คือเมื่อตั้งใจจะทำแล้ว ถึงตอนต้นจะไม่ชอบต้องพยายามฝืนใจไป ทำไปให้จงได้ และเมื่อประสบนิมิตที่ไม่ชอบก็ต้องคิดว่า ไม่ใช่เป็นของจริง แต่เป็นของที่เป็นสัญญชะ คือเกิดจากสัญญาหรือเป็นภาพอุปาทานทั้งนั้น ไม่มีความจริงอะไร ไม่ให้เกิดความยินร้ายตกใจกลัวในอารมณ์ ในนิมิตของสมาธิทุก ๆ อย่าง ทำความรู้ให้ตั้งมั่น ทำสติให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ของสมาธิเท่านั้น จนกว่าจะหมดเวลาที่เราได้กำหนดไว้.

จิตที่เป็นสมาธิ ท่านว่าเป็นจิตที่ควรแก่การงาน

เห็นได้ชัดดังเช่นในการอ่านหนังสือ จะอ่านหนังสือสักหน้าหนึ่ง ถ้าจิตฟุ้งซ่าน บางทีก็ต้องอ่านหลายเที่ยว และยังกำหนดความหมายให้เกิดความเข้าใจ ก็ไม่ค่อยได้ จำก็ไม่ค่อยได้ แต่ถ้าอ่านด้วยจิตใจที่ตั้งมั่นและแน่วแน่ ก็จะอ่านได้รวดเร็วกว่า และเข้าใจได้แจ่มแจ้งดีกว่า เพราะฉะนั้น การที่หัดทำสมาธินี้ จึงเป็นกิจที่ชอบ เป็นกิจที่ดี มีประโยชน์มาก มีอานิสงส์มาก ดังนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า อานาปานสติ ภิกฺขเว ภาวิตา พหุลีกตา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสา แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย อานาปานสติ อันผู้ปฏิบัติเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นธรรมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้

๓ มิถุนายน ๒๕๐๗

ปูชนียบูชากถา

พระครูถาวรศีลวัฒน์ เจ้าอาวาสวัดเกาะจาก

แสดงในงานฌาปนกิจศพ นางมะลิ อุปกลิ่น

๒๑ เมษายน ๒๕๑๕

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปูชา จ ปูชนียานํ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมนฺติ

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา อนุโมทนากุศลราศีทักษิณานุปทาน ซึ่งท่านเจ้าคุณพระโศภนคณาภรณ์ (แบน กิตฺติสาโร) วัดบวรนิเวศวิหาร พร้อมด้วยพี่น้องและญาติมิตรสหาย ได้มีสมานฉันท์พร้อมใจกันบำเพ็ญอุทิศแก่ นางมะลิ อุปกลิ่น ผู้เป็นโยมมารดาตามวิธีการที่นิยมปฏิบัติมาทางพระพุทธศาสนา ด้วยน้ำใจมีกตัญญูกตเวที อันเป็นเครื่องหมายของคนดี จัดว่าได้ประกอบพิธีบูชาโยมมารดาให้ปรากฏเป็นการใหญ่สมตามนัยพระพุทธภาษิตที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้แก่

พระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธว่า **เปตาน ปูชา จ กตา อุฬารา** แปลว่า "เจ้าภาพได้ประกอบพิธีบูชาผู้ล่วงลับไปให้ปรากฏเป็นการใหญ่" ดังนี้

พระพุทธเจ้าตรัสหน้าที่ที่ลูกพึงปฏิบัติต่อพ่อแม่ไว้ ๕ ประการ คือ

๑. **ภโต เน ภริสฺสติ** พ่อแม่เลี้ยงมาแล้ว ทำการเลี้ยงท่านตอบ

๒. **กิจฺจํ เนสํ กริสฺสติ** ช่วยทำการงานให้พ่อแม่

๓. **กุลวํสํ ฐเปสฺสติ** ดำรงวงศ์สกุลไว้ให้มั่นคง

๔. **ทายชฺชํ ปฏิปชฺชติ** ประพฤติตนให้สมควรแก่ทรัพย์มรดก

๕. **เนสํ เปตานํ กาลกตานํ ทกฺขิณํ อนุปฺปทสฺสติ** เมื่อพ่อแม่ล่วงลับไปทำบุญอุทิศให้

การบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ในงานอันเป็นเบื้องต้นการฌาปนกิจศพก็ตาม ในกาลภายหลังจากนั้นเป็นต้นไปก็ตาม จัดว่าได้ปฏิบัติหน้าที่ลูกในประการสุดท้าย

ตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ ชื่อว่าได้ประพฤติธรรมส่วนหนึ่งในทิศ ๖ ประการ มีทิศเบื้องหน้า คือ พ่อแม่ เป็นต้นนี้

พระพุทธศาสนาได้แสดงคุณค่าของพ่อแม่ไว้หลายสถาน ดังจะนำมากล่าวให้เห็นเป็นอุทาหรณ์ เช่น เรียกพ่อแม่ว่าเป็น **พรหม** ของลูก เพราะมีเมตตากรุณาต่อลูกหาประมาณมิได้ ในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูปัจจุบันนับถือพรหมว่าเป็นสิ่งสูงสุดในศาสนา พระพุทธเจ้าทรงอยู่ในฐานะเป็นพระพรหมด้วยคุณธรรม ดังตรัสเรียกพระองค์ว่า **พฺรหฺมาติพฺรหฺมา** ทรงเป็นพรหมยิ่งกว่าพรหมทั้งหลาย หรือทรงเป็นจอมแห่งพรหม เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเรียกพ่อแม่ว่าเป็นพรหม จึงเป็นการแสดงว่า พ่อแม่เป็นผู้มีคุณค่าสูงสุดในชีวิตของลูก ควรแก่การเคารพกราบไหว้สักการบูชาของลูก เช่นเดียวกับผู้นับถือศาสนาพราหมณ์บูชาพระพรหม หรือเช่นเดียวกับผู้นับถือพระพุทธศาสนา พึงบูชาพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้สูงสุด ฉะนั้น

ถ้าพิจารณาคุณค่าของพ่อแม่ตามสายของการศึกษา พระพุทธเจ้าทรงยกย่องพ่อแม่ว่าเป็น **บุพพาจารย์** ของลูก เพราะเป็นครูคนแรกในชีวิตของลูก เป็นคนแรกที่สอนให้ลูกรู้จักดูรู้จักฟังรู้จักพูด เป็นครูคนแรกที่สอนให้รู้จักคลานรู้จักเดิน เป็นครูที่สอนให้ลูกเว้นชั่วประพฤติดี และหวังอยู่เช่นนี้ตลอดชีวิต ถ้าจะนำครูอาจารย์ทั้งหลายมายืนเรียงแถวตามลำดับก่อนหลังเท่ากับพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ครู คือ พ่อแม่ยืนอยู่ต้นแถว เบื้องหน้าครูอาจารย์ทั้งปวงของลูก

ถ้าจะพิจารณาคุณค่าของพ่อแม่ตามสายพระอรหันต์ จะพบหลักฐานทางพระพุทธศาสนาว่า การฆ่าพระ-อรหันต์เป็นอนันตริยกรรม คือ เป็นบาปหนักที่สุดฉันใด การฆ่าพ่อแม่ก็เป็นอนันตริยกรรม คือ บาปหนักที่สุด ฉันนั้น มาตุฆาต ฆ่ามารดา ปิตุฆาต ฆ่าบิดา และอรหันตฆาต ฆ่าพระอรหันต์ ปรากฏเป็นอนันตริย-กรรมคือบาปหนักเท่ากัน ข้อนี้หมายความว่า พระพุทธ-ศาสนาแสดงคุณค่าของพ่อแม่ เท่าเทียมพระอรหันต์

การบำรุงพระอรหันต์ได้รับบุญกุศลมาก ฉันใด การบำรุงพ่อแม่ได้รับบุญกุศลมาก ฉันนั้น ท่านจึงเรียกพ่อแม่ว่าเป็นพระอรหันต์ของลูก ทั้งนี้ เพราะพระอรหันต์มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น และพ่อแม่พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่าอาหุเนยยบุคคลเหมือนกัน คือ เป็นนาบุญให้เกิดลาภผลไพศาลแก่ผู้ปฏิบัติบำรุง เหล่านี้คือ หลักการพิจารณาคุณค่าของพ่อแม่ตามหลักเกณฑ์ทางพระพุทธ-ศาสนา

พระพุทธเจ้าทรงแสดงผลการปฏิบัติถูกต้องในพ่อแม่ไว้หลายสถาน เช่น ในมงคลสูตรตรัสว่า

มาตาปิตุอุปฏฺฐานํ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ

การบำรุงพ่อแม่เป็นมงคล คือ เป็นเหตุเจริญรุ่งเรืองสูงสุดประการหนึ่ง ดังนี้ ผู้ปฏิบัติชอบในพ่อแม่ชื่อว่าเป็นสัตบุรุษคือคนดี มีความกตัญญูกตเวทีเป็นเครื่องหมาย ดังที่ตรัสลักษณะคนดีไว้ว่า **สปฺปุริโส ภิกฺขเว กตญฺญู จ โหติ กตเวที จ** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตบุรุษเป็นผู้กตัญญูกตเวที ดังนี้

ในสัปปุริสบัญญัติตรัสว่า การบำรุงพ่อแม่เป็นสัปปุริสบัญญัติ คือ เป็นข้อปฏิบัติของคนดีประการหนึ่ง ในสัตตวัตตบท ทางไปสู่สวรรค์ ๗ ประการ ตรัสว่าการบำรุงพ่อแม่เป็นทางไปสวรรค์ประการหนึ่ง การปฏิบัติชอบในพ่อแม่ พระพุทธเจ้าและพระพุทธสาวกไม่ได้ทรงทอดทิ้ง ตัวอย่าง เช่น พระพุทธเจ้าเสด็จโปรดพระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดาให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ โปรดพระพุทธมารดาด้วยการทรงแสดงอภิธรรม โปรดพระนางมหาปชาบดีพระมารดาเลี้ยงให้บวชเป็นภิกษุณีสงฆ์และสำเร็จพระอรหันต์ พระสารีบุตรโปรดมารดาให้นับถือพระพุทธศาสนาและเป็นพระอริยบุคคลปิดประตูอบายทุคตวินิบาตนรกโดยประการทั้งปวง เหล่านี้ เป็นตัวอย่างที่ผู้นับถือพระพุทธศาสนาควรพิจารณาดำเนินตาม ท่านเจ้าคุณพระโศภนคณาภรณ์พร้อมด้วยพี่ ๆ น้อง ๆ ได้พร้อมกันจัดการปลงศพโยมมารดาครั้งนี้ นับว่าได้ปฏิบัติถูกต้องตามปฏิปทาของพระอริยเจ้าประการหนึ่ง เป็นข้อที่ควรแก่การ

สรรเสริญสืบไป

นางมะลิ อุปกลิ่น โยมมารดาของท่านเจ้าคุณพระโศภนคณาภรณ์ ได้เป็นอุบาสิกาประจำวัดเกาะจาก เข้าวัดรักษาศีลฟังธรรมมานาน ได้ชักนำลูกหลานเข้าเป็นกำลังของวัดเสมอมา ประกอบด้วยศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา รักษาศีลเป็นข้อปฏิบัติสำหรับอุบาสิกา บริจาคทรัพย์ตามกำลังสร้างอุโบสถ กุฏิ วิหาร บำรุงพระศาสนา บำเพ็ญกุศลสาธารณประโยชน์ มีปัญญารู้จักพิจารณาว่าอะไรผิดอะไรถูก จัดว่าได้ถือเอาแก่นสารของชีวิตไว้ได้ มีชีวิตเป็นที่รองรับศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัยอันควรเลื่อมใส มีชีวิตเป็นศีลเป็นกุศลกรรมบถ บริจาคสิ่งที่นำติดตัวไปไม่ได้ให้กลายเป็นบุญที่ติดตัวไปได้ ชื่อว่าทำสมบัติในชาตินี้ให้สำเร็จเป็นสมบัติในชาติหน้า สมบัติในชาตินี้ไม่กลายเป็นวิบัติเพราะความตาย ผู้ดำเนินชีวิตเช่นนี้พระพุทธเจ้าตรัสว่า อาทียติ สารมิเธว อตฺตโน **“ย่อมถือเอาสาระของตนในโลกนี้ไว้ได้”** ดังนี้

นางมะลิ อุปกลิ่น โยมมารดาท่านเจ้าคุณพระ-โศภนคณาภรณ์ ได้ไปกราบไหว้บูชา รักษาศีล ฟังธรรม บำเพ็ญภาวนาที่องค์พระมหาธาตุตามเทศกาลเดือน ๓ เดือน ๖ เสมอมา เพราะพระเจดีย์เป็นที่บรรจุพระธาตุพระอรหันต์ ถือกันมาแต่โบราณว่าได้บูชาพระธาตุ ๗ ครั้งแล้ว ตายไปไม่ตกนรก แม้ในวันถึงแก่กรรมอันเป็นวันวิสาขบูชาเวลาบ่าย นางมะลิ อุปกลิ่น ถือดอกไม้ธูปเทียนตั้งใจบูชาพระธาตุ และถูกรถชนเมื่อเดินข้ามถนนที่หน้าวัดพระมหาธาตุนั่นเอง ในขณะนั้นสายตาคงมุ่งอยู่ที่พระธาตุเจดีย์ จิตใจมุ่งบูชาพระธาตุอยู่แล้ว ไม่ทันเฉลียวใจถึงรถที่ผ่านมา อย่างนี้คงตายดี มีตัวอย่างที่ท่านอ้างเป็นหลักฐานอยู่หลายเรื่อง เช่น หญิงสาวผู้หนึ่งนำข้าวตอกไปใส่บาตรพระ เดินกลับด้วยความยินดีว่าได้ทำบุญ ถูกงูเห่าที่คันนากัดตาย ได้ไปเกิดในสวรรค์ เหมือนหลับแล้วตื่นขึ้นในวิมานทอง เมื่อพิจารณาจึงทราบว่าตนได้เกิดในวิมานทองบนสวรรค์ เพราะได้ทำบุญใส่บาตรด้วยข้าวตอก และได้นามว่า

"ลาชเทพธิดา" แปลว่าเทพธิดาผู้ทำบุญด้วยข้าวตอก

อุบาสิกาชาวเมืองราชคฤห์ผู้หนึ่ง เตรียมตัวแต่เช้าตรู่ ตั้งใจไปบูชาพระสถูปบรรจุพระธาตุของพระพุทธเจ้า มือถือดอกบวบขมไปเป็นเครื่องบูชา เกิดศรัทธาแรงกล้า ไม่ได้ใส่ใจถึงอันตรายในหนทาง มุ่งหน้าตรงไปยังองค์พระสถูป ในขณะนั้นแม่โคลูกอ่อนวิ่งไปด้วยความเร็ว ขวิดอุบาสิกานั้นถึงแก่ความตาย อุบาสิกาสิ้นชีพแล้วบังเกิดในดาวดึงส์ ปรากฏท่ามกลางบริวารของท้าวสักกะพร้อมด้วยรถทิพย์ ท้าวสักกะสงสัยจึงตรัสถามว่า เมื่อเป็นมนุษย์ได้ทำบุญอะไรไว้ จึงได้มาเกิดในวิมานสีเหลืองอย่างนี้ เทพธิดาได้ตอบว่า "ได้นำดอกบวบขม ๔ ดอก ไปบูชาพระสถูปบรรจุพระธาตุของพระพุทธเจ้า จิตใจเลื่อมใสมุ่งตรงยังองค์พระ-พุทธเจ้า ไม่ทันได้ใส่ใจหนทาง แม่โคขวิดถึงแก่ความตายตั้งแต่ยังไม่ทันได้บูชาพระสถูป ถ้าได้บูชาพระสถูปสำเร็จตามประสงค์ ผลจะไพบูลย์ยิ่งกว่านี้ ได้ทำบุญมา

อย่างนี้ ละกายของมนุษย์แล้วจึงมาเกิด ณ ที่นี้"

ท้าวสักกะเทวราชได้ทรงสดับเช่นนั้นแล้ว จึงทรงประกาศให้หมู่เทพทั้งหลายได้ทราบว่า "ดูเถิดท่านทั้งหลาย น่าอัศจรรย์จริง ผลกรรมนี้เป็นสิ่งวิจิตร แม้ไทยธรรมน้อยแต่ผลกลับมากได้ ถ้าจิตใจเลื่อมใสไทยธรรมหาชื่อว่าน้อยไม่ มาเถิดมาตลิ แม้พวกเราก็จักทำการฉลองพระธาตุของพระพุทธเจ้าให้ยิ่ง ๆ ขึ้น การสั่งสมบุญไว้เป็นเหตุให้เกิดสุข พระพุทธเจ้าทรงดำรงอยู่หรือปรินิพพานแล้วก็ตาม ถ้าจิตเสมอ ผลบุญก็เสมอ ถ้าจิตงาม ผลบุญก็งาม จริงอยู่สัตว์ทั้งหลายไปสวรรค์เพราะความตั้งใจเป็นเหตุมีอยู่มาก พระตถาคตพุทธเจ้าทั้งหลายทรงอุบัติเพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์มากแท้ เพราะเป็นเหตุให้ทายกทายิกาทำสักการบูชาแล้วไปสวรรค์" ดังนี้ ตัวอย่างในมงคลทีปนีนี้ฉันใด โยมมารดาของท่านเจ้าคุณพระโศภนคณาภรณ์ก็ฉันนั้น หรือกล่าวให้ชัดว่าคงไปสวรรค์เช่นเดียวกับอุบาสิกาชาวเมืองราชคฤห์ที่นำมากล่าวเป็นตัวอย่างนี้ นี้แลคือผล

ของการบูชาผู้ควรบูชา สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า เป็นมงคล สมตามพระพุทธนิพนธ์ที่ยกไว้ ณ เบื้องต้นนั้นว่า **ปูชา จ ปูชนียานํ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ** แปลว่า "การบูชาผู้ควรบูชา เป็นอุดมมงคล" ดังนี้

ตัวอย่างที่นำมากล่าวนี้แสดงว่า อันความตายด้วยอุบัติเหตุนั้น ไม่สามารถทำลาย ทิพยสมบัติ ธรรมสมบัติ ตลอดถึงนิพพานสมบัติของผู้ที่ได้ทำเหตุไว้แล้ว นอกจากตัวอย่างนี้แล้ว ยังมีตัวอย่างอื่นอีกหลายเรื่อง เช่น ธิดาของนายช่างหูก ได้ฟังธรรมสำเร็จเป็นอริยบุคคล เมื่อกลับไปถึงบ้านบิดาที่กำลังหลับตกใจตื่นไม่ทันได้พิจารณา จับไม้แหลมแทงไปถูกเธอถึงแก่ความตาย ก็คงตายแบบอริยบุคคล ปิดประตูอบายไม่ไปนรก นี้คืออุบัติเหตุทำลายธรรมสมบัติไม่ได้ พระพาหิยะได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าในขณะที่พระองค์เสด็จบิณฑบาต สำเร็จเป็นพระอรหันต์ตั้งแต่ยังไม่ทันได้บวช กำลังออกแสวงหาบริกขารเพื่อจะบวช ก็ถูกแม่โคขวิดถึงแก่นิพพาน ท่านเป็นพระอรหันต์ ก็ได้นิพพานเช่น

เดียวกับพระอรหันต์ทั้งหลาย คนทั่วไปสงสัยว่าชาติหน้าของพระพาหิยะเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าจึงตรัสให้หายข้องใจว่า พระพาหิยะเป็นพระอรหันต์นิพพานแล้ว นี้คืออุบัติเหตุทำลายนิพพานสมบัติไม่ได้ การจะไปอบายนรกหรือสวรรค์ขึ้นอยู่ที่บาปบุญกุศลอกุศลที่ได้ทำไว้ ผู้ประพฤติธรรมไปสุคติ ผู้ประพฤติอธรรมไปทุคติ มีหลักเกณฑ์อยู่อย่างนี้

นางมะลิ อุปกลิ่น โยมมารดาของท่านเจ้าคุณพระโศภนคณาภรณ์ ชื่อว่าได้ให้ทายาทไว้แก่พระพุทธศาสนา เพราะท่านเจ้าคุณพระโศภนคณาภรณ์เป็นผู้อยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในวงศ์พระสมณศากยบุตร เป็นผู้ทำประโยชน์ทั้งแก่วัดบวรนิเวศวิหารโดยตรง ทั้งแก่สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งประเทศไทย เป็นที่พึ่งพาอาศัยของวงศาคณาญาติตลอดถึงคณะศิษย์ทั่วไป เหมือนต้นไม้ใหญ่สมบูรณ์ด้วยกิ่งใบและดอกผล เป็นที่มุ่งหวังของฝูงนกในอรัญโดยเฉพาะวัดเกาะจากนี้ ท่านเจ้าคุณพระโศภนคณาภรณ์

ได้เป็นกำลังช่วยเหลืออยู่มาก ได้จัดการหาทุนสร้างโรงเรียน สร้างความเจริญให้แก่คณะครูและนักเรียน เป็นพื้นฐานให้กุลบุตรกุลธิดาได้อาศัยสร้างความเจริญรุ่งเรืองต่อไปตามวาสนา เป็นกำลังใหญ่ในการสร้างอุโบสถวัดเกาะจากตลอดมา ตลอดถึงการบูรณะกุฏิวิหารวัดเกาะจากนี้ให้ถาวร เหล่านี้คือผลงานที่นางมะลิได้ให้ทายาทไว้แก่พระพุทธศาสนา ซึ่งนำมากล่าวพอให้เห็นเป็นตัวอย่างเท่านั้น

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อทรงทราบข่าวการประชวรของพระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดา ได้เสด็จไปยังกรุงกบิลพัสดุ์พร้อมด้วยพระสาวกจำนวนมาก มีพระ-สารีบุตร พระอานนท์ พระอนุรุทธะ พระราหุลเป็นต้น ทรงแสดงธรรมสัมปยุตด้วยอนิจจัง ทุกขังอนัตตา โปรดพระพุทธบิดาให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้วนิพพานบนพระแท่นที่ประชวรนั้นเอง หลังจากนั้นได้ประทับเป็นประธานในพิธีถวายพระเพลิงพระศพพร้อมด้วยตรัสเตือนพระสาวกให้ปฏิบัติในบิดามารดาว่า

เป็นทางแห่งมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ สาวกสมบัติ ตลอดถึงนิพพานสมบัติเป็นปริโยสาน พุทธปฏิปทานี้เป็นตัวอย่างแก่พระสาวกและพุทธบริษัททั้งหลายสืบ ๆ มา ท่านเจ้าคุณพระโศภนคณาภรณ์ พร้อมด้วยพี่ ๆ น้อง ๆ และญาติมิตร ได้จัดการฌาปนกิจโยมมารดาครั้งนี้ นับว่าได้ดำเนินตามปฏิปทาของพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระศาสดา และได้ตามรอยพระอรหันต์สาวกมีพระสารีบุตร เป็นต้น แม้จะยังไม่สมบูรณ์เพราะเป็นปุถุชน ก็ชื่อว่าอยู่ในทางที่พระอริยเจ้าสอนไว้แล้ว เป็นการเพิ่มพูนเกียรติคุณแก่โยมมารดา ตลอดถึงวงศาคณาญาติเป็นการกระทำที่ควรแก่การสรรเสริญของวิญญูชนทั้งหลาย

ขอกุศลราศีทักษิณานุปทานที่ท่านเจ้าคุณพระโศภนคณาภรณ์ พร้อมด้วยพี่น้องและญาติมิตรได้บำเพ็ญแล้วโดยลำดับนี้ จงเป็นพลวปัจจัยอำนวยอิฏฐผลอันไพบูลย์แก่นางมะลิ อุปกลิ่น ในสัมปรายภพสมตามเจตนาอุทิศจงทุกประการ เมื่อได้ทราบด้วย

ญาณวิถีทางใดทางหนึ่งแล้ว จักชื่นชมอนุโมทนาสาธุการ ให้เกิดผลไพศาลยิ่งขึ้น และจักประสาทพรให้ลูกหลานประสบสุขตลอดกาลนาน

รับประทานวิสัชนาพระธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้ ฯ

พระคุณของแม่

พระอมรมุนี วัดราชผาติการาม

ประพันธ์

แม่ มีคุณเปรียบพ้ำมหาสมุทร
ไม่สิ้นสุดกล่าวได้ใช้โวหาร
จะสาธกยกมาพอประมาณ
เพื่อทุกท่านอ่านคิดพินิจความ
แม่ สอนลูกถูกธรรมพระสัมมา ฯ
ที่แจ่มจ้าไสวในโลกสาม
ชักจูงลูกปลูกฝั่งหวังให้งาม
พอสมนามว่ามนุษย์อุดมวงศ์
แม่ ใจงามแล้วนำลูกทำชอบ
ตามระบอบความดีที่ประสงค์
ลูกไกลทุกข์สุขสนองต้องจำนง
ใจแม่ปลงพลอยสุขทุกข์แม่คลาย

แม่ บอกทางดำเนินควรเดินให้
เพื่อลูกได้ทำตามความมุ่งหมาย
เป็นมงคลชีวิตติดใจกาย
กันเคราะห์ร้ายให้ปลอดตลอดไป

แม่ อุ้มครรภ์ชื่อว่า **มหามิตร**
ร่วมชีวิตลูกจริงกว่าสิ่งไหน
ถ้าแม่ม้วยครานั้นลูกบรรลัย
จะหาใครเพื่อนจริงยิ่งมารดา
ถึงมนุษย์ทั้งหลายเขาตายสิ้น
เพราะชีวินแม่รอดลูกปลอดหนา
จนถึงให้กำเนิดเกิดกายมา
แม่ชื่อว่า **สหชีพ** ของลูกจริง

แม่ ฟูมฟักรักแท้กระแสจิต
อยู่ใกล้ชิดเชื้อสายลูกชายหญิง
ลูกคือหัวใจแม่อย่างแท้จริง
ขออ้างอิงพอเห็นเป็นพยาน

หญิงใจดำกำจัดสัตว์ในครรภ์
ใจเธอนั้นอมิตรคิดล้างผลาญ
ขาดใจแม่แท้จริงเป็นหญิงพาล
ถึงสังหารลูกในไส้ได้ก็มี
น้ำใจมิตรของแม่ที่แท้แล้ว
คือรากแก้วชีวันมิ่งขวัญศรี
ตามพิทักษ์รักษาเป็นหน้าที่
เป็น **เทวี** รุ่งเรืองในเมืองแมน

แม่ ประคองลูกอ่อนให้นอนแอบ
สนิทแนบกับทรวงในห้วงแขน
จะหาความอุ่นใจไหนมาแทน
โลกขาดแคลนจะหามาเปรียบปาน
เมื่อให้นมลูกดื่มแม่ปลื้มจิต
รักสนิทเข้าผสมพรมสมาน
เลือดอกแม่แปรที่เป็นขีรธาร
เลือดแม่ผ่านใจหนึ่งถึงอีกใจ

สรรพาหารใด ๆ ในแหล่งหล้า
จะมีค่าเช่นนี้ได้ที่ไหน
ไม่ใช่จากใจหนึ่งถึงอีกใจ
ไม่เจือใส่รักแท้เหมือนแม่เจือ

แม่ ทรงคุณมากมายหลายสถาน
สุดประมาณตีค่าว่ามากเหลือ
ให้ลูกนอนดื่มนมแม่ชมไม่เบื่อ
น้ำใจเอื้อชะโลมรักสลักมนต์
ลูกรบกวนแม่หนักขาดพักผ่อน
รักไม่ถอนไม่พร่องหรือหมองหม่น
ถึงขี้รดเยี่ยวรดแม่อดทน
แม่ไม่บ่นว่าร้ายคล้าย **แม่ธรณี**

แม่ สอนคว่ำสอนคลานการนั่งเดิน
สอนให้เพลินทุกวันกันหมองศรี
เรียกปู่ย่า ตายาย ฝ่ายน้องพี่
เรียกนั่นนี่แม่สอนเป็นตอนไป

ชั่วอย่าทำ ดีทำ จำเป็นหลัก
นะลูกรักแก้วตาอย่าหลงใหล
เหมือนแม่แจก กอกา ภาษาไทย
จึงเรียกได้ **แม่บท** ดูงดงาม

แม่ ตั้งใจหล่อหลอมกล่อมเกลาลูก
ในทางถูกน้อยใหญ่ไกลคนหยาม
ถึงเหนื่อยกายเหนื่อยใจหวังให้งาม
พยายามแนะนำคอยพร่ำวอน
รักษาตัวให้รอดนะยอดรัก
อย่าให้ทักว่าได้แม่ไม่สอน
แม่หล่อเหลาเกลาลูกเป็นตอนตอน
ได้นามกร **แม่พิมพ์** งามพริ้มเพรา

แม่ รักลูกใกล้ไกลทั้งใหญ่น้อย
ไม่ลดถอยประจักษ์ แม่รักเหมา
วิ่งเยี่ยมลูกโน้นนี้มิใช่เบา
เจอหลานเล่าอิ่มเอมแม่เปรมปรีดิ์

น้ำใจแม่เป็นสายปลายจดลูก
ความรักผูกมั่นหมายไม่หน่ายหนี
เหมือน **พระแม่คงคา** สายนที
ให้วารีหล่อเลี้ยงก็เพียงกัน

แม่ คอยสั่งคอยว่าสารพัด
เพื่อฝึกหัดตามทางที่สร้างสรรค์
ตื่นนอนเถิด ล้างหน้า แล้วมาพลัน
อาหารนั้น ลูกแก้ว แล้วไปเรียน
กลับจากเรียนเปลี่ยนผ้าประสาบ้าน
อย่าทิ้งงานครูสั่งนั่งอ่านเขียน
ชีวิตลูกไปสวยด้วยการเรียน
จงพากเพียรเอาไว้ไม่อาภัพ
ใจแม่หวังฝังปลูกให้ลูกเป็นสุข
แฝงอยู่ทุกเวลาถึงว่าหลับ
แม่ต้องคอยสั่งความตามกำชับ
เหมือน **แม่ทัพแม่กอง** ต้องสั่งการ

แม่ แม่ แม่ ภาวนาดูน่าขลัง
ให้กำลังมากมายหลายสถาน
กำลังกายแม่ให้สุดประมาณ
นม อาหาร น้ำ ข้าว ทุกเช้าเย็น
คราวที่ลูกอ่อนใจในการงาน
แม่สมานน้ำใจให้สู้เข็ญ
ส่งให้ลูกศึกษาน้ำตากระเด็น
แม่ได้เป็นกำลังตั้งความเพียร
เหมือนแม่แรงยกบ้านร้านเรือนได้
ที่เราใช้ยกยันไม่หันเหียน
แม่เป็นคลังพลังจิตไม่ผิดเพี้ยน
จึงขอเรียนอุปมาว่า **แม่แรง**

คำว่า **แม่** ศักดิ์สิทธิ์สิงจิตลูก
เพราะแม่ปลูกชีวินไม่กินแหนง
ยามเมื่อลูกตกใจอะไรแรง
ร้องเสียงแข็ง **แม่ช่วยด้วยพระคุณ**

เมื่อลูก ๆ ประสงค์จำนงใด
แม่ก็ได้เอื้อเฟื้อและเกื้อหนุน
ลูกจึงเรียกอีกเล่า **แม่เจ้าพระคุณ**
เพราะการุณลูกมาตลอดกาล
    คำว่า **แม่** ยิ่งใหญ่ไพศาลมาก
จึงฝังฝากเอาไว้หลายสถาน
ถ้าขาดแม่แล้วเห็นไม่เป็นการ
โลก มรรคผล นิพพาน หรือพึงมี
ควรที่ลูกหญิงชายหมายรำลึก
ให้รู้สึกพระคุณอุ่นเกศี
เลี้ยงดูแม่ไหว้กราบ ตราบชีวี
การงานมีช่วยทำอย่าลำเอียง
วงศ์สกุลรักษาอย่าให้แยก
ถึงกับแตกกระจายเป็นหลายเสี่ยง
อุทิศผลกุศลให้ได้พอเพียง
ส่งเสบียงมารดาคราม้วยมรณ์

ประพฤติตามกล่าวมาหน้าที่ลูก
นับว่าถูกตามธรรมคำพระสอน
เป็นมงคลชีวันนิรันดร
จะถาวรรุ่งเรืองเนือง ๆ เอย ฯ

ร. พ. มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร นครหลวงฯ
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๑๗/๔/๒๕๑๕